

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra občanského práva

URČOVÁNÍ RODIČOVSTVÍ

Diplomová práce

Jana Kostěncová

Červen 2014

Vedoucí práce:
doc. JUDr. Josef Salač, Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 6. 2014

.....

Jana Kostěncová

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. JUDr. Josefu Salačovi, Ph.D. za jeho pomoc, kterou mi poskytl při vedení mé diplomové práce, za věnovaný čas a užitečné rady, které jsem ve své práci zohlednila.

Obsah

Seznam zkratk	1
Úvod.....	2
1 Rodinné právo, rodina a vztahy mezi rodiči a dětmi.....	5
1.1 Pojem a předmět rodinného práva.....	5
1.2 Vývoj rodinného práva v České republice	5
1.3 Rodina a společnost	8
1.3.1 Právní zakotvení rodiny.....	8
1.3.2 Sociologické chápání rodiny	9
1.3.3 Funkce rodiny	9
1.3.4 Vývoj české rodiny.....	10
1.4 Vztahy mezi rodiči a dětmi	11
1.4.1 Poměry mezi rodiči a dítětem.....	11
1.4.2 Postavení rodičů do roku 1950	12
1.4.3 Postavení rodičů v období od roku 1950 do roku 1964.....	12
1.4.4 Postavení rodičů v období od roku 1964 do roku 1989.....	13
1.4.5 Postavení rodičů po roce 1989.....	14
1.4.6 Současná úprava	14
2 Rodinné právo v novém občanském zákoníku.....	16
2.1 Kontinuita rodinného práva.....	16
2.2 Změny v NOZ týkající se rodinného práva.....	16
2.2.1 Hlava první: Manželství	17
2.2.2 Hlava druhá: Příbuzenství a švagrovství	18
2.2.3 Hlava třetí: Poručenství a jiné formy péče o dítě	20
3 Určování rodičovství	21

3.1	<i>Rodičovství</i>	21
3.2	<i>Historie určování rodičovství</i>	21
3.3	<i>Určování mateřství</i>	22
3.3.1	Problematické situace při určování mateřství.....	23
3.4	<i>Určování otcovství</i>	24
3.4.1	Tzv. první domněnka otcovství	25
3.4.2	Tzv. druhá domněnka otcovství	26
3.4.3	Tzv. třetí domněnka otcovství	27
3.4.4	Určování otcovství v případě umělého oplodnění.....	29
3.5	<i>Popírání otcovství</i>	29
3.5.1	Aktivní legitimace	29
3.5.2	Lhůty.....	30
3.5.3	Popření otcovství manželem matky.....	30
3.5.3.1	<i>Popření otcovství mezi „160. a 300. dnem“</i>	30
3.5.3.2	<i>Popření otcovství před „160. dnem“</i>	31
3.5.3.3	<i>Popření otcovství, které je určené souhlasným prohlášením</i>	31
3.5.3.4	<i>Popření otcovství k dítěti narozenému umělým oplodněním</i>	32
4	<i>Asistovaná reprodukce</i>	33
4.1	<i>Úvod</i>	33
4.2	<i>Pojem asistované reprodukce</i>	33
4.3	<i>Historie</i>	34
4.4	<i>Hlavní metody asistované reprodukce</i>	35
4.5	<i>Platná právní úprava</i>	36
4.6	<i>Právní předpoklady pro výkon asistované reprodukce</i>	36
4.7	<i>Darování zárodečných buněk</i>	37
4.8	<i>Současná praxe a určování otcovství</i>	39
4.8.1	Manželské páry.....	39

4.8.2	Nesezdané páry.....	39
4.9	<i>Nakládání s embryi</i>	40
4.9.1	Dle zákona o specifických zdravotních službách	40
4.9.2	Dle zákona o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách	41
5	Náhradní mateřství	43
5.1	<i>Úvod</i>	43
5.2	<i>Historický exkurz</i>	44
5.3	<i>Právní úprava náhradního mateřství v České republice</i>	45
5.3.1	Právní úprava de lege ferenda	46
5.4	<i>„Est mater semper certa?“</i>	48
5.4.1	Vázanost mezinárodními smlouvami o lidských právech	48
5.4.2	Úvahy de lege ferenda	49
5.5	<i>Postup při využití náhradní matky</i>	51
5.5.1	Manželské páry.....	51
5.5.2	Nesezdané páry.....	52
5.6	<i>Surogátní smlouva</i>	53
5.7	<i>Etické, morální, psychologické a zdravotní aspekty náhradního mateřství</i>	55
5.7.1	Etické a morální aspekty.....	55
5.7.2	Zdravotní a psychologické aspekty	56
5.8	<i>Úprava náhradního mateřství v evropských i mimoevropských zemích</i>	58
5.8.1	Právní úprava ve Velké Británii	58
5.8.2	Právní úprava v Izraeli.....	59
5.8.3	Právní úprava ve Spojených státech amerických	60
5.8.4	Těhotenský byznys na Ukrajině a v Indii	60
5.8.5	Negativní právní úpravy náhradního mateřství	60
5.8.6	Právní úprava v Německu.....	61

6	Utajené porody	63
6.1	Úvod	63
6.2	Porod s utajením totožnosti matky a anonymní porody	63
6.2.1	Porod s utajením totožnosti matky	63
6.2.2	Anonymní porody	64
6.3	Stručná historická poznámka	64
6.4	Zákonná úprava utajených porodů	65
6.4.1	Úprava v zákoně o péči o zdraví lidu	65
6.4.2	Současná právní úprava	66
6.4.2.1	Novelizace zákona o matrikách, jménu a příjmení	67
6.4.2.2	Novelizace zákona o veřejném zdravotním pojištění	67
6.5	Nepraktické důsledky utajených porodů	68
6.5.1	Mateřství a právní vztah mezi dítětem a matkou	68
6.5.2	Práva dítěte	68
6.5.3	Hrazení zdravotní péče	69
6.6	Právo matky na utajení v. právo dítěte znát svůj původ	70
6.6.1	Rozporné zájmy: matka versus dítě	70
6.6.2	Odièvre v. Francie	70
6.7	Situace v dalších evropských zemích	71
6.7.1	Německá právní úprava	71
6.7.2	Francouzská právní úprava	72
7	Schránky pro odložené děti	75
7.1	Úvod	75
7.2	Historie schránek pro odložené děti	75
7.3	Právní základ zřizování a provozování schránek pro odložené děti	76
7.4	Kontroverzní postoj ke zřizování schránek pro odložené děti	77

7.4.1	Babyboxy jsou krokem zpět	77
7.4.2	Přirozené právo dítěte na život	77
7.4.3	Právo dítěte znát své rodiče a právo na jejich péči	78
7.4.4	Riziko domácích porodů	79
7.4.5	Předpoklad rychlého průběhu osvojení	79
7.4.6	Nabídka jiných možností pro rodiče	80
7.4.7	Odborné diskuze týkající se babyboxů	80
7.4.8	Příznivci babyboxů	81
7.5	<i>Vývoj situace ohledně schránek pro odložené děti v České republice</i>	82
7.5.1	Zřízení první schránky pro odložené děti	82
7.5.2	Technické parametry schránek pro odložené děti	82
7.6	<i>Metodické doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí</i>	83
7.6.1	Postup bezprostředně po odložení dítěte do babyboxu	83
7.6.2	Místní příslušnost obecních úřadů	83
7.6.3	Další postup příslušných subjektů	84
	7.6.3.1 <i>Známa totožnost dítěte</i>	84
	7.6.3.2 <i>Neznámá totožnost dítěte</i>	85
7.7	<i>Výbor pro práva dítěte Organizace spojených národů</i>	86
7.7.1	Závěrečná doporučení ohledně plnění závazků vyplývajících z ÚPD	86
7.7.2	Reakce odborníků na Závěrečné doporučení OSN	86
7.8	<i>Nedostatek informací pro rodiče</i>	87
7.9	<i>Babyklappen v Německu</i>	88
	Závěr	90
	Seznam použité literatury a pramenů	92
	Abstrakt	99
	Abstract	100

Seznam zkratek

ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (obecný občanský zákoník)
CC	Code Civil (francouzský občanský zákoník)
DNA	Deoxyribonukleová kyselina
ESchG	Embryonenschutzgesetz (zákon o ochraně embryí)
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EÚLP	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
GG	Grundgesetz (Ústava spolkové republiky Německo)
HFEA	Human Fertilization and Embryology Act 2008 (zákon o lidském oplodnění a embryologii)
Listina	Listina základních práv a svobod
NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí
OSŘ	Občanský soudní řád
TZ	Trestní zákoník
ÚPD	Úmluva o právech dítěte
Ústava	Ústava České republiky
ZSZS	Zákon o specifických zdravotních službách
ZOR	Zákon o rodině

Úvod

Tématem této diplomové práce je určování rodičovství. Každá společnost v dnešním světě má zájem, aby její členové někam patřili, aby byli příslušníky určité skupiny, ať už náboženské, národní nebo jen byli členové rodiny. Dle čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte má každé dítě právo znát svůj genetický původ, své rodiče a má právo na jejich péči. Zároveň existují případy, kdy právní řád dovoluje rodičům skrýt svou totožnost před jejich dětmi a znesnadnit jim tak jejich životní cestu. Každý z nás chce někam patřit, znát své kořeny a je nutné vždy zvážit, zdali rozhodnutí rodičů nemělo pro tuto cestu motivaci, která by převážila nad právem dítěte znát svůj původ.

V této diplomové práci se věnuji obecnému výkladu týkající se určování rodičovství dle nové právní úpravy zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník účinné od roku 2014 a porovnávám ji s úpravou účinnou do roku 2013. Z důvodu rozsáhlého, a nezanedbatelného z hlediska práva, pokroku v medicíně není již od 80. let 20. století určování rodičovství tak jasnou otázkou, jak se zdálo do té doby být. S nástupem metod asistované reprodukce a možností náhradního mateřství se může známá římská zásada „mater semper certa est“ tj. „matka je vždy jistá“ zdát jako věc přinejmenším relativizovaná, ne-li téměř překonaná.

Tato práce si klade za cíl zpracovat obecné pojmy týkající se rodiny, rodinného práva a rodičovství a to nejen z právního hlediska, nýbrž i z pohledu sociologického či psychologického. Zmíněn je též pohled na problematiku vztahů mezi rodiči a dětmi a to jak z hlediska teoretického, tak historického. Obecnou problematiku určování rodičovství zpracovávám dle nové právní úpravy a snažím se zároveň připomenout změny vzniklé účinností nového občanského zákoníku. Dalším cílem je z důvodu relativizace zásady „matka je vždy jistá“ zaměřením se na nové otázky určování rodičovství jako jsou např. asistovaná reprodukce, náhradní mateřství, utajené porody a problematika schránek pro odložené děti (tzv. babyboxy) a na objektivní rozbor všech výhod a nevýhod daných institutů a jejich současných právních úprav s úvahami o změnách, které by se mohly v našem právním řádu objevit. Z tohoto důvodu jsou konkrétně v kapitolách zabývajících se touto problematikou zpracovány i právní úpravy

konkrétních institutů jiných evropských i mimoevropských států, které by mohly sloužit jako inspirace pro budoucí vývoj v českém právním řádu.

V první kapitole se věnuji rozboru pojmů rodinné právo, rodina a vztahy mezi rodiči dětmi. Pojem rodinného práva se snažím vymezit jeho obecnou definicí a doplňuji jej o historický vývoj týkající se území České republiky. V případě pojmu rodiny shrnuji tuto problematiku jak z pohledu mimoprávních disciplín, tak z pohledu mezinárodního práva. Do vztahů mezi rodiči a dětmi (v novém občanském zákoníku poměry mezi rodiči a dítětem) je systematicky zařazena právě problematika určování rodičovství, té se věnuji v kapitole třetí. V kapitole první se dále snažím vystihnout rozdíly ve vztazích mezi rodiči a dětmi měnící se v průběhu 20. století.

Ve druhé kapitole podávám čtenáři přehled nejdůležitějších změn týkající se rodinného práva, které se promítly v našem právním řádu s účinností nové soukromoprávní úpravy. Dále je v kapitole zmíněna problematika kontinuity rodinného práva.

Určování rodičovství se věnuji ve třetí kapitole. Zde se zabývám uceleným výkladem určování mateřství a otcovství, systémem právních domněnek při určování otcovství a též popíráním otcovství. Krátce je zde zmínka i o rozporu mezi matrikovým a biologickým otcovstvím.

Čtvrtá kapitola pojednává o problematice asistované reprodukce. V této kapitole rozebírám jak samotný pojem a historický vývoj asistované reprodukce, tak hlavní metody a právní úpravu České republiky. Snažím se též nastínit současnou praxi v centrech asistované reprodukce, které pomáhají manželským párům, ale i párům žijícím mimo manželství, a doplňuji tuto část o situace, které jsou relevantní pro určování rodičovství.

Na toto téma navazuji v další, páté, kapitole, která je zaměřena na kontroverzní téma náhradního mateřství, a to z hlediska teoretického i praktického. Zde osvětluji samotný pojem náhradního mateřství, historii tohoto institutu, ale i praxi spočívající ve využívání náhradních matek k donošení a porození potomka pro objednatelský pár. Z důvodu etických, morálních a zdravotních rozporů tohoto tématu je v kapitole zahrnut i lékařský výklad a veškeré výhody a nevýhody náhradního mateřství. Jako možná inspirace pro budoucí právní úpravu jsou zde popsány právní úpravy evropských i mimoevropských států.

V rámci šesté kapitoly se soustředím na utajené a anonymní porody dětí, na jejich historii a současný právní stav. Uvádím zde i nepraktické důsledky související s utajenými porody a konflikt práv matky na zachování anonymity a práva dítěte znát svůj původ při porodu s utajením totožnosti. Nachází se zde i rozbor německé a francouzské právní úpravy.

Poslední, sedmá kapitola se zabývá anonymním odkládáním dětí do schránek pro odložené děti a právním základem pro jejich zřizování. Na to navazují rozborem kontroverzních bodů týkající se tohoto institutu a zmiňují závěrečná doporučení ohledně plnění závazků vyplývajících z mezinárodní Úmluvy o právech dítěte Výboru pro práva dítěte Organizace spojených národů. Na závěr zde popisují právní úpravu našich německých sousedů.

Diplomovou práci jsem zpracovala podle platných právních předpisů ke dni 15. 6. 2014.

1 Rodinné právo, rodina a vztahy mezi rodiči a dětmi

1.1 Pojem a předmět rodinného práva

Z nejobecnějšího hlediska lze rodinné právo vymezit jako „*souhrn právních norem upravujících společenské vztahy vznikající mezi manžely, rodiči a dětmi, dětmi a dalšími příbuznými, jakož i vztahy, které nahrazují výkon některých rodičovských práv (tj. vztahy náhradní rodinné výchovy)*“¹. Za předmět rodinného práva pak lze označit rodinněprávní vztahy - již výše zmíněné vztahy mezi manžely, mezi rodiči a dětmi a vztahy tzv. náhradní rodinné péče. Základní odlišnost rodinněprávních vztahů od ostatních právních vztahů vyplývá ze skutečnosti, že k naplnění jejich obsahu a zabezpečení jejich bezporuchového fungování je nutná existence osobního prvku. U některých rodinněprávních vztahů vzniká tato vazba na základě pokrevního příbuzenství, u ostatních (např. u osvojení) uměle.²

Vztahy mezi manžely vznikají na základě svobodného a dobrovolného prohlášení muže a ženy, že spolu vstupují do manželství. Obsahem právního vztahu mezi rodiči a dětmi jsou jejich vzájemná práva a povinnosti, tvořící většinou obsah institutu rodičovské odpovědnosti. Podstatnou částí poměrů mezi rodiči a dětmi je i určování rodičovství, jež je tématem této diplomové práce. Třetím druhem rodinněprávních vztahů jsou vztahy náhradní rodinné péče, kdy jsou zákonem přesně stanovené podmínky pro svěření dítěte do výchovy jiných osob než rodičů, a zároveň jsou vymezena jejich práva a povinnosti.³

1.2 Vývoj rodinného práva v České republice

Vývoj novodobého soukromého práva vyvrcholil kodifikací rakouského **zákona č. 946/1811 Sb.z.s., obecný zákoník občanský „Allgemeiner bürgerliches Gesetzbuch“** (ABGB), který nabyl na našem území účinnosti v roce 1811. Obecný zákoník občanský zařazoval rodinné právo mezi osobní práva a toto bylo tradičně

¹ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 15

² WESTPHALOVÁ, L. *Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocita Sentē Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009. s. 599

³ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 12-15

naukou pojímáno jako součást občanského práva. Od práva rodinného bylo samostatně vyděleno právo manželské. Po vzniku Československé republiky bylo zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého (**tzv. recepční norma**) převzato občanské právo doposud platné na území bývalé Rakousko-uherské monarchie. Na území Čech, Moravy a Slezska byly manželské a rodinné poměry upraveny Obecným zákoníkem občanským. Na Slovensku převzala recepční norma uherské občanské právo, jež bylo převážně vyjádřené normami obyčejového práva.

V oblasti rodinného práva byl patrný vliv kanonického práva z důvodu ovládnutí zákonodárství práva rodinného a manželského církví. Manželství se dle těchto předpisů uzavíralo smluvně a na území Čech, Moravy a Slezska výhradně církevní formou. Na Slovensku bylo naopak manželství uzavíráno výlučně civilní formou. Rozluku manželství připouštěl ABGB pouze u nekatolických manželství na rozdíl od Slovenska, kde byla rozluka přípustná nehledě na vyznání manželů.

Za krátkou dobu po vzniku Československa bylo přistoupeno k novelizaci a tím i k modernizaci rodinných poměrů na území celé tehdejší České republiky přijetím zákona č. 320/1919 Sb. z. a n., Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství, a který nově upravoval vznik a zánik manželství. Tato novela zavedla fakultativní civilní sňatek vedle sňatku církevního a rozluku soudem jako právní způsob zániku manželství nehledě na vyznání manželů. Tímto významným krokem tak došlo k oproštění od vlivu katolické církve. Zákonem č. 52/1928 Sb. bylo jednotně upraveno osvojení včetně osvojení zletilého a jeho hlavním účelem bylo spíše zajištění přechodu majetku než zabezpečení výchovy dítěte.⁴

Během nacistické okupace v letech 1939 až 1945 byl dosavadní demokratický vývoj zničen a až v roce 1948 byla vydána nová Ústava, která prohlásila za neplatná všechna ustanovení těch zákonů, které jí odporovaly. Takto byla zrušena i některá ustanovení ABGB, zejména ta, která nezachovávala rovnoprávné postavení muže a ženy a všech dětí.

Zcela zásadní změna ve vývoji rodinného práva nastala v roce 1949 přijetím **zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném**, kdy došlo k oddělení úpravy rodinných vztahů od práva občanského do samostatného zákona. „*Hlavní snahou bylo po vzoru*

⁴ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 22-24

sovětské právní úpravy upravit nově rodinné vztahy jako vztahy ryze osobního charakteru separátně od majetkových občanskoprávních vztahů a zvýraznit tak jejich socialistický charakter oprostěný od majetkových aspektů, které hrály rozhodující roli v dřívější úpravě.⁵ Zákon o právu rodinném upravoval manželství, rozvod manželství, vzájemná práva rodičů a dětí, vyživovací povinnosti, osvojení a poručenství. Zakotvil též rovnost muže a ženy, zrovnoprávnil děti narozené mimo manželství a opustil koncepci manželství jako smluvního vztahu. Namísto toho vznikalo manželství souhlasným prohlášením manželů o vstupu do manželství před příslušným národním výborem a byla zakotvena forma obligatorního civilního sňatku. Zároveň došlo i k početným novelizacím, z nichž ty nejvýznamnější proběhly zákonným opatřením č. 61/1955 Sb., zákonem č. 15/1958 Sb. a zákonem č. 134/1992 Sb. První zmíněná novela se týkala úpravy rozvodu, druhá zavedení tzv. nezrušitelného osvojení a třetí opět zavedla fakultativní civilní sňatek čili možnost uzavírat manželství i církevní formou.⁶

V roce 1993 došlo k přijetí **zákona č. 94/1963 Sb., o rodině (ZOR)**, který byl několikrát podstatně novelizován a upravoval rodinné vztahy až do nabytí účinnosti nového občanského zákoníku. Výraznou změnou provedenou tímto zákonem bylo vydělení vzájemných práv a povinností manželů do úpravy občanského zákoníku a to v podobě tzv. bezpodílového spoluvlastnictví manželů. Další legislativní úpravou bylo zařazení § 104⁷ do tohoto zákona zajišťující spojení mezi ZOR a občanským zákoníkem.⁸ Velká novela rodinného práva provedená zákonem č. 91/1998 Sb. nahradila pojem bezpodílového spoluvlastnictví manželů pojmem společné jmění manželů, upřesnila uzavírání manželství a to jak pokud jde o občanský, tak civilní sňatek. „K nejpodstatnějším změnám však došlo v právní úpravě vztahů mezi rodiči a dětmi zakotvením nového institutu rodičovské zodpovědnosti, upřesněním a posílením postavení nezletilého rodiče dítěte a zejména byla konečně upravena správa jmění dítěte.“⁹

⁵ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 25

⁶ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 7

⁷ „Ustanovení občanského zákoníku se používají tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného.“

⁸ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 8

⁹ VESELÁ, R. et al. *Rodina a rodinné právo: Historie současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 111

K 1. 4. 2000 nabyl účinnosti dlouho očekávaný **zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí** (zákon o sociálně-právní ochraně dětí) a v této souvislosti došlo i k novelizaci zákona o rodině zákonem č. 360/1999 Sb., kterou byly dosavadní úpravy sociálně-právní ochrany dětí obsažené v ZOR přesunuty do zákona o sociálně-právní ochraně dětí.¹⁰

Samostatná úprava rodinného práva v ZOR vydržela až do konce roku 2013 a s účinností nového soukromoprávního kodexu je opět problematika rodinného práva zahrnuta v občanském zákoníku.

1.3 Rodina a společnost

„Rodina je základní a nejvýznamnější společenskou jednotkou, jejíž význam je nezastupitelný a jež je z tohoto důvodu pod ochranou státu a chráněna zákonem.“¹¹ Pojem rodiny je možno definovat různými způsoby v souvislosti s disciplínou, která s daným pojmem pracuje. V praxi se pak tedy lze setkat s vymezením pojmu rodiny například z právního, sociologického nebo psychologického hlediska.

1.3.1 Právní zakotvení rodiny

V právních předpisech zpravidla není zakotvena legální definice rodiny a to z důvodu nejednotnosti náhledu jednotlivých společenských věd a zároveň i proto, že rodina sama o sobě není subjektem právních vztahů, nýbrž subjekty jsou pouze její členové. Jen ABGB z roku 1811 definoval rodinu jako *„vztah mezi prarodiči a všechny jejich potomky.“¹²*

Jednotlivé právní předpisy pak v souvislosti s konkrétní potřebou vymezují pojem rodiny pro svůj vlastní účel. Například Úmluva o právech dítěte (ÚPD) v preambuli vymezuje rodinu jako *„základní společenskou jednotku a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, která musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve*

¹⁰ VESELÁ, R. et al. *Rodina a rodinné právo: Historie současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. s. 111

¹¹ VESELÁ, R. et al. *Rodina a rodinné právo: Historie současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. s. 13

¹² HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 12

společnosti. “¹³ Článek 16 odst. 3 Všeobecné deklarace lidských práv ji definuje jako „přirozenou a základní jednotkou společnosti, která má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.“¹⁴

1.3.2 Sociologické chápání rodiny

Ze sociologického hlediska se rodina vnímá jako „skupina osob (případně více skupin osob) navzájem spjatých pokrevními svazky, manželstvím (nebo srovnatelným právním vztahem) nebo adopcí, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí.“¹⁵ Pro tuto skupinu je typické soužití ve společné domácnosti a je chápána jako životní společenství založené na instituci manželství dvou osob opačného pohlaví vázané vzájemnou solidaritou. Rodina je natolik přirozeným útvarem, že se vyskytuje v každé společnosti, v každé době i kultuře, jen s různými modifikacemi vzájemného rozdělení rolí mezi ženou a mužem.¹⁶

1.3.3 Funkce rodiny

Rodina plní vůči svým členům a tím i vůči celé společnosti řadu nezastupitelných, jen stěží nahraditelných funkcí, zejména v oblasti reprodukční, materiální, výchovné, ochranné, emocionální, socializační a kulturní. Všechny historické pokusy nahradit rodinu něčím jiným doposud ztroskotaly a postupný přechod mnoha z jejích funkcí na jiné společenské instituce zdůraznil, že stále výrazněji hraje rodina roli při formování osobnosti člověka, jeho sociálního charakteru a funguje jako ochránce před tlaky společnosti.

Zajištěním biologického trvání společnosti plní reprodukční funkci a vedle samotného reprodukčního cyklu sem lze zahrnout i biologické zabezpečení života dětí. V rodině neprobíhá pouze výchova dětí, ale vzájemné působení formuje všechny členy rodiny a je to právě rodina, která působí jako regulátor tzv. sociálních deviací. U jedinců

¹³ Preambule Úmluvy o právech dítěte (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. m. s.) [online]. [citováno 4. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

¹⁴ Čl. 16 odst. 3 Všeobecné deklarace lidských práv (sdělení MZV č. 100/2004 Sb. m. s.) [online]. [citováno 4. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>

¹⁵ *Rodina*. Internetová encyklopedie Wikipedia [online]. [citováno 4. 6. 2014]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>

¹⁶ WESTPHALOVÁ, L. *Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocť Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009. s. 595

bez rodinného zázemí je toto chování vybočující z normy pozorováno mnohem častěji než u jedinců, kteří vyrůstali v úplné a fungující rodině. Velice důležitou roli hraje rodina i v oblasti emoční, kde se zdůrazňuje především potřeba vytvářet si vlastní identitu, poskytování zázemí, podpory a pomoci. V disfunkčních rodinách bývá právě tato oblast narušena.¹⁷

1.3.4 Vývoj české rodiny

„Charakter současné české rodiny značně ovlivnila koncepce rodinné politiky, která se formovala od počátku 50. let a byla pevně spojena se základními sociálními cíli a ideály socialismu.“¹⁸ Realizace těchto ideálů byla však limitována ekonomickými možnostmi, proto se v praxi velice často realizovaly deformovaně. V 70. letech se začalo postupně upouštět od hesla „ústavní výchova je vždy lepší než horší rodina“¹⁹ v souvislosti s objevením tzv. deprivace syndromu u dětí vyrůstajících od narození v dětských domovech. Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi byla v Československu extrémně vysoká porodnost žen kolem 18 let a poměrně nízký sňatečný věk (19-22 let u žen, 22-25 u mužů).²⁰ Manželství jako způsob založení rodiny bylo žádoucí nejen společensky, nýbrž i právně. „Ve spojení s výše uvedenými okolnostmi a s celkovým klimatem tehdejší společnosti, zejména nemožností volby jiného životního stylu než rodinného, docházelo k tzv. kumulaci životních startů. Nastalo tedy současné zahájení ekonomické aktivity, zahájení manželského a současně i rodičovského života i se všemi problémy, které s tím byly spojené.“²¹ Uzavření manželství bylo nejen snahou o osamostatnění se, ale též znamenalo možnost získání novomanželské půjčky od státu a různých dávek, které mohly posloužit k vybudování vlastního zázemí. Sociální nezralost jedinců a ve většině případů tlak na uzavření

¹⁷ WESTPHALOVÁ, L. *Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009. s. 596

¹⁸ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 9

¹⁹ Tamtéž

²⁰ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 2

²¹ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 11

manželství kvůli těhotenství nevěsty pak ústily ve vysokou rozvodovost v prvních třech letech manželství.²²

Změna společenských a ekonomických poměrů po roce 1989 vedla postupně ke změnám v rodinném životě. Došlo především k poklesu sňatků a ke zvyšování průměrného sňatečného věku (přibližně o 2 roky), ale také k výraznému poklesu porodnosti. Důvody této změny byly požadavky na svobodu jedinců, rovnost v partnerství a změna životní orientace žen, které dávaly před dětmi přednost svému kariérnímu růstu. Vstup do manželství již nebyl prioritou v životě mladých lidí jako dříve, jelikož mladí lidé dostali jiné možnosti seberealizace, které byly mnohem lákavější než starosti o domácnost a o rodinu.

Změny životního stylu vedly též k podstatnému nárůstu dětí narozených mimo manželství, kdy se v současnosti toto číslo pohybuje kolem 30%. Dnešním trendem je nesezdané soužití (tzv. „na psí knížku“) a odkládání vstupu do manželství na pozdější dobu. Příčinou tohoto jevu, jak prokázaly demografické studie, je mnohem delší doba nutná k získání prostředků potřebných k založení vlastní domácnosti, než tomu bylo dříve. Ani státní politika neprojevuje ve svém zákonodárství snahu podpořit manželské soužití a založení rodiny, jelikož tyto skutečnosti považuje za soukromou věc každého občana. Pro část mladých lidí se tak stává založení rodiny téměř nedostupným cílem. V současnosti ženy velice pečlivě plánují rodičovství a odkládají jej na pozdější dobu, což se stalo poměrně moderní záležitostí. Odkládání porodu však skýtá mnohá zdravotní i psychologická rizika.²³

1.4 Vztahy mezi rodiči a dětmi

1.4.1 Poměry mezi rodiči a dítětem

„Vztahy mezi rodiči a dětmi tvoří těžiště právní úpravy rodinného práva.“²⁴

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový občanský zákoník - NOZ) řadí poměry mezi rodiči a dítětem do druhé hlavy části druhé NOZ nazvané příbuzenství a

²² RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 2

²³ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 4-5

²⁴ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 14

švagrovství a tvoří druhý díl této hlavy. „*Obsahem právního vztahu mezi rodiči a dětmi jsou jejich vzájemná práva a povinnosti, která tvoří obsah rodičovské odpovědnosti.*“²⁵

Mimo jiné spadá do této oblasti úpravy i určování rodičovství, jež je hlavním tématem této práce.

Z důvodu odpovědnosti rodičů společnosti za výchovu svých dětí vznikají práva a povinnosti nejen mezi účastníky tohoto vztahu, ale určitá práva a povinnosti mají i veřejnoprávní charakter. Stát může zasahovat do rodinných vztahů na základě občanského zákoníku (např. zásahy do rodičovské odpovědnosti, ústavní výchova), ale větší část možností zásahu státu je upravena v zákonu o sociálně-právní ochraně dětí. Je nutné dodržovat princip, na základě kterého není nikdo oprávněn zasahovat do rodinných vztahů, pokud rodina ve vztahu k nezletilým dětem plní řádně všechny své funkce. V případě neplnění práv a povinností rodičů, případně při jejich porušování či zneužívání, má stát právo a zároveň povinnost prostřednictvím svých orgánů zasáhnout do toho rodinněprávního vztahu a s cílem ochrany dítěte a jeho nejlepšího zájmu přijmout zákonem předvídaná opatření.²⁶

1.4.2 Postavení rodičů do roku 1950

Prvním pramenem upravujícím vztahy mezi rodiči a dětmi byl po vzniku samostatného Československa ABGB z roku 1811. Ten upravoval institut moci otcovské, jenž v sobě zahrnul nejen právo dát dítěti jméno, ale i správu jeho majetku a právo zastupovat dítě.

Rodiče měli jako jednu z hlavních povinností dítě řádně vychovávat. Z tohoto důvodu bylo ustanoveno jejich výsadní postavení v péči a výchově dětí a dokonce byl zájem na řádné výchově dětí preferován před osobními zájmy rodiče.²⁷

1.4.3 Postavení rodičů v období od roku 1950 do roku 1964

K zásadním změnám v právní úpravě mezi rodiči a dětmi došlo nabytím účinnosti nového zákona o právu rodinném dne 1. 1. 1950, který zrušil celou část

²⁵ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 14

²⁶ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006, s. 14-15

²⁷ ŠÍNOVÁ, R.; ŠMÍD, O.; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 80-81

ABGB upravující vztahy mezi rodiči a dětmi. Zákon o právu rodinném smazal rozdíly mezi manželskými a nemanželskými dětmi a v nové zákonné úpravě již nebyla založena žádná zvláštní oprávnění ani povinnosti otce vůči dítěti.

Zákon o právu rodinném ve svém § 52 an. ale zakotvil nový institut rodičovské moci, jež obsahoval práva a povinnosti rodičů vůči dítěti ve třech významných oblastech. Jednalo se o oblast výchovy dítěte, jeho zastupování a správu majetku a rodičovská moc měla být vykonávána nejen v nejlepším zájmu dítěte, ale ponovu též ve prospěch společnosti.

V této době je zcela patrná tendence státu kontrolovat výchovu dítěte a Nejvyšším soudem též zdůrazněna nutnost správného třídně politického rozboru při rozhodování ve věcech výchovy dětí. Například v rozhodnutí Nejvyššího soudu (ČR) sp. zn. Cz 540/58 ze dne 20. 11. 1958²⁸ dovedil Nejvyšší soud negativní vliv matky na výchovu svého dítěte na základě skutečnosti, že babička dítěte byla členkou sekty Svědci Jehovovi a byla tím ohrožena jeho výchova v pokrokovém duchu.²⁹

1.4.4 Postavení rodičů v období od roku 1964 do roku 1989

V roce 1963 byl přijat nový zákon o rodině č. 94/1963 Sb., který byl značně inspirovaný sovětskou úpravou rodinných poměrů a v prosazování prioritního zájmu společnosti ve vztahu mezi rodiči a dětmi zašel ještě dále než předchozí zákon o právu rodinném. Jednou ze základních zásad nového zákona byla existence rodiny jako základní článek společnosti na základě uzavření manželství. Zákon o rodině rozšířil oproti svému předchůdci oprávnění státu zasahovat do vztahu mezi rodiči a dětmi oprávněním dalších subjektů (např. Československý svaz mládeže) podílet se na výchově dětí a stanovil cíle, kterých mělo být výchovou dosaženo. Zároveň byly jasně stanoveny hodnoty, které měly být při výchově zachovávány. Dle § 31 odst. 1 ZOR bylo předním výchovným cílem působit na citový, rozumový a mravní vývoj dítěte v duchu zásad morálky socialistické společnosti. Toto znění bylo účinné až do 31. 7. 1998.³⁰

²⁸ Srov.: Nejvyšší soud České republiky, Rozhodnutí, sp.zn. Cz 540/58 [z 20.11.1958]

²⁹ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 82-83

³⁰ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 84-85

1.4.5 Postavení rodičů po roce 1989

Po roce 1989 opět došlo ke změně politických poměrů a následovala řada změn týkající se vztahů mezi rodiči a dětmi. Významným okamžikem byl náleží Ústavního soudu ze dne 28. 3. 1995 Pl. ÚS 20/94³¹, jenž zrušil ustanovení § 46 ZOR připouštějící odnětí dítěte rodičům na základě rozhodnutí jiného orgánu než soudu. Toto ustanovení bylo v rozporu s čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod (Listina).

Na řadu přišlo i zrušení nebo novelizace všech ustanovení, která výslovně zakládala právo společnosti účastnit se výchovy dětí, a zákonodárce zároveň upustil od určování řádného směru výchovy dětí. Samotným zákonem byl pak zakotven zásadní význam rodičů při výchově dítěte. Ústavní soud ovšem ve svém nálezu ze dne 20. 8. 2004 III. ÚS 459/03³² připustil, že zájem dítěte může v závislosti na své povaze a závažnosti převážit nad zájmem rodiče a z tohoto důvodu mohou být rodičovská práva omezena.³³

1.4.6 Současná úprava

Právní úprava vztahů mezi rodiči a dětmi (nazvaná poměry mezi rodiči a dítětem) je výrazně ovlivněna snahou chránit nezletilé dítě, jeho zájem a posílit jeho práva, což potvrzuje i samotné ustanovení § 875 NOZ v odst. 1, když nově vyžaduje výkon rodičovské odpovědnosti v souladu se zájmy dítěte. Rovněž zájem dítěte je brán jako rozhodující kritérium při rozhodování soudu o pozastavení či omezení výkonu rodičovské odpovědnosti.

Na rozdíl od zákona o rodině již neobsahuje NOZ výslovné ustanovení říkající, že rozhodující úlohu ve výchově dítěte mají rodiče. Má tak nadále zásadní význam ustanovení čl. 2 odst. 2 Listiny, dle kterého lze státní moc uplatňovat jen v případech a mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který stanoví zákon a ustanovení čl. 2 odst. 3 Listiny, dle kterého naopak může každý občan činit, co mu není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co mu zákon neukládá. V případě zásahu do

³¹ Ústavní soud České republiky, Nález Pl. ÚS 20/94 [z 28. 03. 1995]

³² Ústavní soud České republiky, Nález III. ÚS 459/03 [z 20. 08. 2004]

³³ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 85-87

rodičovských práv pak zároveň bude nutné klást si otázku oprávněností zamýšleného cíle a přiměřenosti zvoleného prostředku.³⁴

³⁴ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 87-88

2 Rodinné právo v novém občanském zákoníku

2.1 Kontinuita rodinného práva

K 1. 1. 2014 nabyl účinnosti NOZ, který se zároveň stává hlavním pramenem rodinného práva a dosavadní zákon o rodině přestal platit. Druhá část NOZ, část týkající se rodinného práva, nedoznala oproti předcházející úpravě žádných radikálních změn. Právě rodinné právo bylo novelou soukromého práva zahrnuto do NOZ a tvoří tak druhou část NOZ v ustanoveních § 655 - § 975. Jako podstatnou změnu lze spatřit fakt, že do rodinného práva byla dle evropských standardů převzata problematika manželského majetkového práva. Vedle osvojení nezletilých osob byla opět do oblasti rodinného práva zařazena problematika osvojení zletilých osob po vzoru západních států. Naopak NOZ neobsahuje právní úpravu registrovaného partnerství, která zůstala v zákoně č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství. Jako nejvyšší hodnotu rodinného práva lze z kontextu NOZ vyčíst ochranu dítěte a jeho zájmů – dítě má rozsáhlá práva vůči rodičům, soudům či správním orgánům, je bráno jako aktivní subjekt hmotněprávních i procesněprávních vztahů a jeho přání a názory musí být vyslyšeny.³⁵

V případě úpravy rodinného práva pak lze i přes řadu novot a změn hovořit o kontinuitě mezi úpravou do roku 2014 a současnou platnou právní úpravou.³⁶

2.2 Změny v NOZ týkající se rodinného práva

Rodinné právo je upraveno v druhé části NOZ a dělí se na tři hlavy: manželství, příbuzenství a švagrovství a poručenství a jiné formy péče o dítě.

V porovnání s úpravou účinnou do roku 2014 jsou ve výčtu zásad, na nichž spočívá soukromé právo, jmenovány v § 3 odst. 2 písm. b) rodina, rodičovství a manželství, které požívají zvláštní zákonné ochrany, a je tak zdůrazněna důležitost rodiny a vztahů s ní spojených. Dle důvodové zprávy má „*celé ustanovení § 3*

³⁵ CORRADINIOVÁ, S; VYPUŠŤÁK, R. *K novému rodinnému právu: do roka a do dne*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2013. č. 1. s. 9-10

³⁶ FRINTA, O; TÉGL, P. *O návrhu nového občanského zákoníku a jeho kritice (a taky o jeho kontinuitě a diskontinuitě)*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2009. č. 17. S. 497

*interpretační význam a stanovují se jím hlavní směrnice pro hledání a poznání skutečné zákonodárcovy vůle.*³⁷

Cílem této práce není srovnání úpravy platné do roku 2014 a té současné, v následujících podkapitolách jsou tedy uvedeny změny provedené NOZ týkající se rodinného práva jen příkladmo.

2.2.1 Hlava první: Manželství

Ustanovením § 669 NOZ byla odstraněna diskriminační podmínka, že při uzavírání manželství zmocněncem musí být tato osoba stejného pohlaví jako snoubenec, kterého na základě písemné plné moci zastupuje.

V § 687 - § 689 NOZ dochází k patrnému rozvedení osobních práv a povinností mezi manžely. Zejména práva a povinnosti uvedená v § 687 odst. 2 NOZ jako je například povinnost úcty, společného žití, věrnosti, vytváření zdravého rodinného prostředí a § 689 NOZ (povinnost manžela brát při volbě svých pracovních, studijních a podobných činností zřetel na zájem rodiny, druhého manžela a nezletilého dítěte) slouží soudní praxi k hodnocení naplnění účelu manželství, ke konstatování rozvratu manželství či k hodnocení nároku rozvedeného manžela na výživné.³⁸

Zcela nově je novým občanským zákoníkem v § 699 NOZ zaveden pojem „opuštění rodinné domácnosti“, kdy *„opustí-li manžel rodinnou domácnost v úmyslu učinit tak trvale a odmítá se vrátit, může žádat, aby mu manžel vydal to, co patří k obvyklému vybavení rodinné domácnosti a náleží výhradně jemu.“* V této souvislosti se NOZ musel vypořádat s pojmem „obvyklé vybavení rodinné domácnosti“, jež definuje v předcházejícím ustanovení v § 698 NOZ jako *„soubor movitých věcí, které slouží běžně nezbytným životním potřebám rodiny a jejích členů.“*

Novým institutem je i rodinný závod, který je upraven § 700 an. NOZ a je inspirovaný italským občanským zákoníkem. V rodinném závodě pracují manželé i jejich příbuzní a to až do třetího stupně nebo osoby s manžely sešvagřené až do druhého stupně a je ve vlastnictví některé z těchto osob. Práva a povinnosti k rodinnému závodu

³⁷ ELIÁŠ, K et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2012. s. 34

³⁸ CORRADINIOVÁ, S; VYPUŠŤÁK, R. *K novému rodinnému právu: do roka a do dne*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2013. č. 1. s. 8

nejdou upravena smlouvou. O zásadních otázkách rozhodují všichni členové bez zřetele na vlastnictví nebo spoluvlastnictví a podílejí se na zisku z rodinného závodu.

K podstatnějším změnám dochází v rámci úpravy manželského majetkového práva, jež je ve srovnání s právní úpravou do roku 2014 mnohem podrobnější. V § 708 NOZ je upravena legální definice „společného jmění“ jako „*to, co manželům náleží, má majetkovou hodnotu a není vyloučeno z právních poměrů.*“ Společné jmění pak podléhá zákonnému, smluvenému, anebo režimu založenému rozhodnutím soudu. Tyto režimy regulují správu společného jmění a odpovídají na otázku, které věci do společného jmění náleží či nenáleží. Zároveň se NOZ věnuje v rámci majetkového práva manželů ochraně jednoho z manželů v případě porušení zákonných případně smluvních povinností a ochraně třetích osob dotčených nakládáním se společným jměním.

Do vztahu mezi manžely byla zařazena i problematika domácího násilí, respektive opatření proti domácímu násilí. Ta se vztahují jak na manžele, tak i na rozvedené manžele a na všechny, kteří žijí s manžely nebo rozvedenými manžely ve společné domácnosti. Ochrany proti domácímu násilí se tak může domáhat i dítě. V této souvislosti přináší NOZ změnu týkající se výživného rozvedeného manžela. Pokud se tedy bývalý manžel dopustí vůči druhému manželovi jednání, které naplňuje znaky domácího násilí, nemá právo na výživné rozvedeného manžela dle § 760 odst. 1 NOZ.

39

2.2.2 Hlava druhá: Příbuzenství a švagrovství

Na začátek druhé hlavy jsou zařazena ustanovení o příbuzenství a švagrovství. Příbuzenství definuje nový občanský zákoník jako „*vztah osob založený na pokrevním poutu, nebo vzniklý osvojením.*“⁴⁰ V případě švagrovství vychází NOZ z užšího pojetí švagrovství, kdy švagrovství mezi jedním manželem a příbuzným druhého manžela vzniká manželstvím. Širší pojetí by pak zakládalo švagrovství i mezi příbuznými manželi navzájem. Zanikne-li manželství smrtí jednoho z manželů, švagrovství tím nezaniká, *a contrario* zanikne-li manželství rozvodem, švagrovství zaniká. Dle § 22 odst. 1 NOZ platí vyvratitelná domněnka, že osoby sešvagřené jsou osobami blízkými.

³⁹ NOVOTNÁ, V. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku (1.)*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2014. č. 1. s. 3 - 7

⁴⁰ § 771 NOZ

V případě osvojení je v zákoně v § 794 NOZ zakotvena jeho definice a rozumí se jím pak „*přijetí cizí osoby za vlastní*“ a z činností souvisejících se zprostředkováním osvojení nesmí nikdo získat nepatřičný zisk.⁴¹ Nově je namísto přiměřeného věkového rozdílu mezi osvojitelem a osvojencem stanoven věkový rozdíl šestnácti let, jen výjimečně může být rozdíl menší. § 806 NOZ zakotvuje souhlas dítěte s osvojením, dosáhlo-li osvojované dítě alespoň dvanácti let. V § 820 NOZ je upravena vyvratitelná domněnka zjevného nezájmu, která říká, že „*nezájem rodiče o dítě je zjevný, trvá-li alespoň tři měsíce od posledního projeveného opravdového zájmu.*“

Osvojení zletilého jako staronový institut rodinného práva bylo v českém právním řádu zakotveno již ABGB. Novou úpravu osvojení zletilého pak přinesl zákon č. 56/1928 Sb. z. a n., o osvojení, který byl účinný od 16. 4. 1928 až do 31. 12. 1949.⁴² V NOZ z § 846⁴³ je zřejmé, že se jedná o institut zcela výjimečný a má pomoci řešit některé situace, které jinak než výslovným zákonným ustanovením řešitelné nejsou, jelikož se jedná o záležitost statusovou.⁴⁴

„*NOZ v ustanoveních týkajících se vztahů mezi rodiči a dětmi zdůrazňuje principy slušnosti, morálky, vzájemnosti a odpovědnosti. Rodiče a děti mají vůči sobě navzájem povinnosti a práva, kterých se nelze vzdát, a pokud tak učiní, nepřihlíží se k tomu.*“⁴⁵ Stále platí, že rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě a zahrnují zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Tento výčet je nově rozšířen o ochranu dítěte, udržování osobního styku s dítětem, zajišťování jeho výchovy a vzdělání a určení místa jeho bydliště.

Nově NOZ upravuje povinnost soudu, rozhoduje-li o omezení svéprávnosti rodiče, rozhodnout i o jeho rodičovské odpovědnosti. Pokud bude soud rozhodovat o omezení rodičovské odpovědnosti, posoudí vždy, zda je vzhledem k zájmu dítěte nezbytné omezit právo rodiče osobně se stýkat s dítětem. V případě zbavení rodičovské

⁴¹ § 798 NOZ

⁴² *Osvojení zletilého jako staronový institut rodinného práva*. Law portal, studentský magazín o právu [online]. [citováno 5. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.lawportal.cz/osvojeni-zletileho-jako-novy-institut-rodinneho-prava/>

⁴³ „*Zletilého lze osvojit, není-li to v rozporu s dobrými mravy.*“

⁴⁴ ELIÁŠ, K et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2012. s. 211

⁴⁵ NOVOTNÁ, V. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku (2.)*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2014. č. 2. s. 2

odpovědnosti zůstává rodiči právo osobně se stýkat s dítětem jen v případě, že soud rozhodne o zachování tohoto práva rodiči s přihlédnutím k zájmu dítěte.

Dále NOZ klade důraz na zájmy dítěte a před rozhodnutím týkající se zájmu dítěte, poskytne soud dítěti potřebné informace, aby si mohlo vytvořit na danou věc vlastní názor a tento pak sdělit.⁴⁶

2.2.3 Hlava třetí: Poručenství a jiné formy péče o dítě

V úvodních ustanoveních třetí hlavy je nově v § 928 NOZ namísto konkrétně vyjádřených důvodů pro jmenování poručníka stanoven důvod zcela obecně. Důvodem pro jmenování poručníka je tak skutečnost, že *„tu není žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu.“* Toto ustanovení pokryje i situaci, kdy je dítě odloženo do babyboxu. Nově zavedeným pojmem je pojem „veřejný poručník“, jež je uveden v § 929 NOZ. *„Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) jako veřejný poručník vykonává poručenství, pokud tu není žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, a to až do doby, kdy soud jmenuje dítěti poručníka nebo dokud se poručník neujme funkce.“* Na rozdíl od situace, kdy soud jmenuje poručníka, se za těchto okolností OSPOD stává veřejným poručíkem ze zákona. Nově je v NOZ stanovena povinnost poručníka předložit soudu do devadesáti dnů od jeho jmenování soupis jmění dítěte a jednou do roka podává soudu zprávu o osobě dítěte, jeho vývoji a předkládá účty ze správy jeho jmění. V porovnání s úpravou zákona o rodině upravuje NOZ srozumitelně v § 935 an. důvody zániku poručenství.

V případě pěstounství je v NOZ nově uvedeno, ač již obecně známo, že pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově a že je možné svěřit dítě soudem do pěstounské péče i na přechodnou dobu, přičemž odkazuje na zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který stanoví podrobnosti. Nově je též stanoveno, že pěstoun musí mít bydliště na území České republiky. O svěření dítěte do předpěstounské péče nově rozhoduje soud, na rozdíl od předchozí úpravy, kdy o tomto rozhodoval OSPOD ve správním řízení.⁴⁷

⁴⁶ NOVOTNÁ, V. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku (2.)*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2014. č. 2. s. 2-3

⁴⁷ NOVOTNÁ, V. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku (4.)*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2014. č. 4. s. 1-5

3 Určování rodičovství

3.1 Rodičovství

„K tomu, aby bylo možné definovat pojem rodičovství, je nutné si uvědomit, že výraz rodičovství lze chápat hned ve třech různých rovinách, a sice v rovině biologické, sociální a právní. Rodičovství jako vztah nás odkazuje na vzájemný vztah dvou určitých osob, totiž na vztah rodičů a jejich dítěte.“⁴⁸

V rovině biologické je rodičovství založeno biologickými zákonitostmi reprodukce lidského rodu, rovina sociální vyjadřuje sociální roli rodičů vůči dítěti, kteří dítě vychovávají a trvale o něj pečují. V rovině právní jsou rodiče určeni právem, které jim v této souvislosti přisuzuje určitá práva a povinnosti s rodičovstvím spojená. Pravidla, která zakládají tento vztah, se tradičně nazývají jako určování rodičovství.

Při určování rodičovství je nutné zohlednit, že ne vždy jsou v konkrétním případě všechny tyto tři roviny v souladu. Rozkol mezi jednotlivými rovinami rodičovství přinesl obrovský rozmach medicínských poznatků, především v oblasti asistované reprodukce.⁴⁹

3.2 Historie určování rodičovství

V oblasti určování otcovství bylo právo na evropském kontinentu značně ovlivněno římským a později kanonickým právem. V římském právu byly postupně zaváděny různé způsoby tzv. legitimace dítěte narozeného mimo manželství a legitimaci převzalo i právo kanonické. Legitimace se prováděla buď tak, že se muž s bývalou konkubínou oženil a dítě, bylo-li již dospělé, vyslovilo se vznikem moci otcovské souhlas („legitimatio per subsequens matrimonium“), nebo se legitimace povolovala na žádost otce císařským reskriptem („legitimatio per rescriptum principis“).⁵⁰

V moderním občanském právu rozvíjejícím se během posledních dvou století došlo postupně k vývoji dvou základních systémů týkající se právního postupu

⁴⁸ FRINTA, O. *Určování rodičovství (nejen) v návrhu nového OZ*. In ŠÍNOVÁ, R. *Sborník příspěvků z konference Olomoucké právnícké dny 2008*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. S. 217-219

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 147

stanovení otcovství k dítěti. Prvním z nich byl **system Code civil** a vyznačoval se velice konzervativním přístupem, neboť přiznával omezené dědické právo jen těm dětem narozeným mimo manželství, jejichž otec své otcovství dobrovolně uznal. Děti pocházející z „cizoložného“ nebo „krvesmilného“ poměru neměly na základě zákona právo, aby vůbec bylo otcovství určeno.

Druhým základním systémem byl **system rakouského ABGB**, který vycházel z pravidla, že matka je vždy jistá, avšak že každé dítě má právní nárok na určení svého zploditele. Nemanželské děti byly již dříve zrovnoprávněny jedním z patentů Josefa II. a to za předpokladu, že nepocházely z cizoložství. Rakouská úprava přešla do právního řádu po vzniku Československé republiky a udržela se jen s menšími změnami i po vydání dalších dvou zákonů týkajících se rodinněprávní problematiky i po roce 1948. Po účinnosti Ústavy 1948 přestal právní řád rozlišovat manželské a nemanželské děti, což bylo důsledně zohledněno v různých právních předpisech, praktický přínos měla tato změna hlavně v oblasti vyživovací povinnosti a v dědickém právu.⁵¹

3.3 *Určování mateřství*

„*Vztah mezi matkou a dítětem vzniká na základě jednoduché právní skutečnosti, kterou je narození dítěte.*“⁵² Při určování mateřství vychází NOZ z tradiční římské zásady *mater semper certa est*, tj. matka je vždy jistá. Důsledně pak bylo převzato ustanovení § 50a ZOR „*matkou dítěte je žena, která dítě porodila*“ a napříště je upraveno v ustanovení § 775 NOZ. Ustanovení § 50a ZOR bylo do zákona začleněné až velkou novelou zákona o rodině s účinností od 1. 8. 1998. Toto ustanovení je vyjádřeno jako kogentní norma, od které se nelze odchýlit jednostranně (např. tzv. vzdáním se dítěte, jeho opuštěním, neprojevováním zájmu apod.), ani smluvně (ať už úplatně či neúplatně, altruisticky).⁵³

Nic se nemění ani v případě náhradního mateřství. NOZ se o náhradním mateřství zmiňuje pouze v jediném ustanovení (§ 804 NOZ⁵⁴) v rámci osvojení. Dle

⁵¹ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 73-74

⁵² HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. s. 186

⁵³ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 23-24. s. 801

⁵⁴ „*Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.*“

zákonodárců se jedná o kompromisní řešení situace, kdy NOZ institut náhradního mateřství sice jako takový neupravuje, nicméně v praxi k němu dost často dochází typicky v případech, kdy matka odnáší dítě pro svou dceru.

3.3.1 Problematické situace při určování mateřství

O problémech při určování mateřství lze uvažovat v následujících situacích. První z nich je situace, kdy osobní stav dítěte není určen, tzn. v matrice není zapsána ani matka ani otec. Takové dítě je obvykle nazýváno „nalezcem“. Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení (zákon o matrikách) hovoří ve svém § 17 o „dítěti nezjištěné totožnosti“, kdy *„zápis dítěte nezjištěné totožnosti se do knihy narození provede podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl.“* Mateřství je tak určeno až na základě šetření policie a případné lékařské zprávy. V případě, že by se však nepodařilo zjistit mateřství konkrétní ženy, dítě by mělo status nalezence.

Ke sporu o mateřství může dojít též v případě, kdy v matrice jsou zapsáni rodiče dítěte, nebo alespoň matka a došlo by k záměně dětí. V tomto případě by žena, která by tvrdila, že je matkou dítěte mohla žalovat na určení svého mateřství ženu, která je v matrice zapsána jako matka dítěte.

Problematickou též může být situace, kdy se dítě nenarodí ve zdravotnickém zařízení. Dle § 15 odst. 1 zákona o matrikách je *„narození povinen oznámit matričnímu úřadu poskytovatel zdravotních služeb, v jehož zdravotnickém zařízení byl porod ukončen; nebyl-li porod ukončen ve zdravotnickém zařízení, oznámí narození lékař, který jako první poskytl při porodu nebo po porodu zdravotní služby.“* Jinak je povinen oznámit narození matričnímu úřadu jeden z rodičů, popřípadě jeho zákonný zástupce, nebo soudem jmenovaný opatrovník, případně fyzická osoba, která se o narození dozvěděla. Lhůta k oznámení činí tři pracovní dny od narození dítěte a matka učiní oznámení nejpozději do tří pracovních dnů od okamžiku, kdy je schopna oznámení učinit. Jiná fyzická osoba učiní oznámení do tří pracovních dnů ode dne, kdy se o narození dozvěděla. Pokud by se tedy skutečně dítě narodilo mimo zdravotnické zařízení a nebyla mu po porodu poskytnuta zdravotní péče, leží oznamovací povinnost na rodičích nebo fyzické osobě a pro matriční úřad by mohlo být sporné, zda tato žena

opravdu dítě porodila. Je tedy nezbytné, aby žena, která chce být do matriky zapsána jako matka dítěte, prokázala (např. dodatečnou lékařskou zprávou), že dítě skutečně porodila.

Dalšími spornými situacemi přinášející právní problémy s určováním mateřství jsou porody v důsledku asistované reprodukce, náhradního mateřství a porody s utajením totožnosti matky.⁵⁵ Těmto tématům se diplomová práce podrobně věnuje v kapitolách 4, 5 a 6.

3.4 Určování otcovství

„Rodinněprávní vztah mezi otcem a dítětem vzniká na rozdíl od vztahu mezi dítětem a matkou již na základě složené právní skutečnosti, kdy musí dojít k narození dítěte a k tomu přistoupit další právní skutečnost, kterou je jedna z domněnek určování otcovství.“⁵⁶ „Základem právní úpravy otcovství je systém domněnek otcovství, jejichž cílem je zajistit rychle a do budoucna stabilně vytvoření právního vztahu mezi dítětem a jeho otcem. I přes pokroky medicíny na poli asistované reprodukce či na poli genetiky vychází právní úprava určování otcovství v NOZ z tradiční a v našem právním prostředí zažitě zkušenosti, kdo je za určitých podmínek nepravděpodobněji otcem dítěte.“⁵⁷

Domněnky otcovství jsou domněnkami vyvratitelnými, to znamená, že platí, dokud není prokázán opak a musí být uplatněny v zákonem stanoveném pořadí. V praxi to znamená, že může-li být uplatněna první domněnka, je tím vyloučeno uplatnění domněnky druhé a třetí. Pokud se první domněnka neuplatní, nebo by byla úspěšně vyvrácena, může nastoupit druhá domněnka a pokud se tato neuplatní, nebo bude úspěšně vyvrácena, může teprve nastoupit třetí domněnka.⁵⁸

Ani právní úprava určování otcovství v NOZ nepřináší žádné významné změny v porovnání s úpravou účinnou do roku 2014. Úprava však respektuje změny na poli medicíny a zavádí novou domněnku, která stanoví, že *„pokud se narodí dítě počaté*

⁵⁵ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. s. 187-192

⁵⁶ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. s. 187

⁵⁷ FRINTA, O; TÉGL, P. *O návrhu nového občanského zákoníku a jeho kritice (a taky o jeho kontinuitě a diskontinuitě)*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2009. č. 17. s. 498

⁵⁸ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. s. 193

umělým oplodněním ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas.“⁵⁹

3.4.1 Tzv. první domněnka otcovství

První domněnka zakotvená v § 776 an. NOZ v porovnání s úpravou občanského zákoníku účinného do roku 2014 zůstala nezměněna a stále platí pravidlo, kdy *„se má za to, že otcem dítěte je manžel matky, narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, anebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného.“* Tato domněnka je v systému domněnek upravena na prvním místě a kvantitativně se uplatňuje nejčastěji. Zkušenosti společnosti vychází z charakteru manželství jako společného svazku mezi mužem a ženou, kteří jsou si povinni vzájemnou věrností a úctou. Bylo by tedy nelogické, aby se s ohledem na podstatu manželství v každém konkrétním případě zkoumalo, zda manžel matky je skutečně biologickým otcem dítěte. Co se týče úvah o biologickém a právním otcovství, tak platí, že tyto roviny jsou většinou v souladu. Avšak jak bylo již výše nastíněno, jedná se o domněnku vyvratitelnou, tudíž je možné ji v řízení o popření otcovství vyvrátit a docílit tak výmazu manžela matky z matriky, který byl jako otec doposud zapsán. Toto nastane, jakmile rozhodnutí soudu v řízení o popření otcovství nabude právní moci a k dítěti je poté možné uplatnit některou z dalších dvou domněnek otcovství.

Domněnka otcovství manžela matky je uplatňována automaticky, a to na základě právního stavu, který tu je v den narození dítěte. Tedy pokud v době porodu existuje manželství, nebo neuplynulo 300 dní od jeho zániku, automaticky je zapsán do matriky jako otec dítěte manžel matky. Tomu svědčí i § 776 odst. 2 NOZ, který za *„otce dítěte považuje i pozdějšího manžela matky, pokud ta se znovu provdá a to i v případě, že se dítě narodí před uplynutím třístého dne poté, co předchozí manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.“* Teprve v tom v případě, že by tento manžel své otcovství vůči dítěti úspěšně popřel, působila by domněnka otcovství vůči bývalému manželovi.

Otcovství manžela matky je vždy zachováno i poté, kdy manželství rozvodem, smrtí nebo prohlášením za mrtvého zaniklo. Při uplatňování první domněnky otcovství se tedy zásadně přihlíží jen k právnímu, tj. manželskému vztahu rodičů a tím je

⁵⁹ § 778 NOZ

vyjádřena důsledná ochrana zájmů dítěte, jelikož manželství je chápáno jako společenství muže a ženy, kteří spolu založí rodinu a budou mít děti. Nejvíce časté jsou pak případy zániku manželství rozvodem, kdy takové manželství zaniká až dnem právní moci rozsudku o rozvodu. Pokud se narodí dítě mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třístým dnem po rozvodu manželství, a manžel, případně bývalý manžel prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte, svědčí domněnka otcovství tomuto muži, připojí-li se matka k oběma prohlášením.⁶⁰ Toto prohlášení lze učinit pouze na návrh jedné z výše uvedených osob ve zvláštním řízení před soudem ve lhůtě jednoho roku od narození dítěte a to ne dříve, než nabude právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství. Tímto skupinovým prohlášením dochází na rozdíl od úpravy v ZOR v § 58 odst. 1 k určení otcovství, ne jen k jeho popření.⁶¹

3.4.2 Tzv. druhá domněnka otcovství

„K uplatnění druhé domněnky otcovství obsažené v § 779 an. NOZ dojde tehdy, pokud se první domněnka neuplatnila (dítě se narodilo neprovdané ženě), nebo se uplatnila, ale manžel matky své otcovství úspěšně popřel. Jako poslední varianta přichází v úvahu situace, kdy se dítě narodilo ženě po zániku manželství po uplynutí zákonné lhůty 300 dnů.“⁶²

„Skutkovým základem druhé domněnky jsou souhlasná prohlášení matky a otce osobně před soudem nebo před matričním úřadem, že toto konkrétní dítě je jejich společným dítětem“⁶³. Pro tuto cestu určení otcovství není v zákoně stanovena žádná lhůta. Takto lze určit otcovství i k dítěti ještě nenarozenému, je-li již počato. Právní účinky takto založené domněnky nastanou v okamžiku, kdy se dítě narodí živé. Čini-li prohlášení nezletilý, který není plně svéprávný, může tak učinit pouze před soudem. U osob, které jsou sice zletilé, ale nejsou plně svéprávné, soud zváží ustanovení opatrovníka.⁶⁴ Pokud matka trpí duševní poruchou, nebo je její prohlášení spjato s těžko překonatelnou překážkou, není pak možné určit otcovství souhlasným prohlášením

⁶⁰ § 777 odst. 1 NOZ

⁶¹ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 77-78

⁶² Tamtéž s. 77-79

⁶³ Tamtéž s. 79

⁶⁴ § 780 NOZ

podle druhé domněnky.⁶⁵ Závěrem je třeba zmínit, že na prohlášení otcovství jako zvláštní projev vůle se použijí obecná ustanovení o právním jednání, ale neplatnosti se lze dovolat pouze ve lhůtě pro popření otcovství.⁶⁶ Právní následky totiž zasahují do statusu dotčených osob a tímto má být zajištěna ochrana právní jistoty.⁶⁷

*„Není vyloučena situace, že dojde ke konkurenci druhé a první domněnky otcovství. Může být prohlášeno otcovství k dítěti ještě nenarozenému, ale poté matka uzavře ještě před narozením dítěte manželství s jiným mužem. Domněnka otcovství tak vlastně svědčí dvěma mužům – jednomu na základě souhlasnému prohlášení, druhému jako manželovi matky.“*⁶⁸ Praxe se v těchto případech obvykle přiklání k závěru, že do matricy bude zapsán manžel matky, a to s ohledem na postavení první nejsilnější domněnky, která platí automaticky. Navíc je velice pravděpodobné, že dítě bude vyrůstat v rodině založené manželstvím a bude tak zajištěn jeho nejlepší zájem.

Další problematickou otázkou se může jevit záležitost, do jaké míry je orgán přijímající souhlasné prohlášení rodičů povinen zkoumat, zda je právní otcovství v souladu s otcovstvím biologickým. Zákon bohužel v tomto ohledu neuvádí žádné pomocné ustanovení. Ovšem je zřejmé, že by soud nebo matriční úřad neměl přijímat souhlasné prohlášení o otcovství v případě, že by takto chtěl otcovství prohlásit např. muž, který pravomocně popřel své otcovství nebo jemuž byla zamítnuta žaloba o určení otcovství k dítěti. Zjišťování dalších skutečností, především to, zdali došlo k souloži v době rozhodné pro početí otcovství, totiž zřejmě soudu ani matričnímu úřadu v rámci této domněnky nepřísluší.⁶⁹

3.4.3 Tzv. třetí domněnka otcovství

K uplatnění třetí domněnky otcovství upravené v § 783 an. NOZ může dojít pouze v případě, že otcovství není určeno podle předchozích dvou domněnek. O otcovství pak rozhoduje soud na návrh matky, dítěte nebo muže, který o sobě tvrdí, že je otcem a podání návrhu není omezeno žádnou lhůtou. Toto řízení se nazývá

⁶⁵ § 781 NOZ

⁶⁶ § 782 NOZ

⁶⁷ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 79 -80

⁶⁸ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. s. 200

⁶⁹ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. s. 200-201

paternitním řízením a je zahájeno žalobou, v níž je požadováno, aby soud určil, že žalovaný muž je otcem dítěte. Nově „*se má za to, že otcem je muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát a více než tři sta dní, ledaže jeho otcovství vylučují závažné okolnosti.*“⁷⁰ Důvodem pro zkrácení nejkratší možné doby pro narození dítěte ze sto osmdesáti (ZOR) na sto šedesát dní je současný pokrok lékařské vědy.

NOZ dále ustanovuje možnost pro případ, kdy v průběhu řízení zemře návrhovátelem, aby v řízení pokračoval další k návrhu oprávněný. Zemře-li v průběhu řízení muž, který o sobě tvrdil, že je otcem dítěte, a nepokračuje-li v řízení dítě nebo matka, soud řízení zastaví. Naopak zemře-li v průběhu řízení domnělý otec, soud v řízení pokračuje proti opatrovníkovi, kterého k tomu jmenuje soud.⁷¹

„*Skutkovým základem třetí domněnky otcovství je skutečnost, že žalovaný souložil s matkou dítěte v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát a více než tři sta dní. Tato doba se tradičně nazývá dobou „rozhodnou“ nebo také „kritickou“.*“⁷² Žalobce má v řízení povinnost dokázat, že v této kritické době došlo k souloži mezi matkou a žalovaným a nese tak jednak povinnost tvrzení, jednak povinnost důkazní. Jako důkaz může ovšem sloužit vše, co by napomohlo žalobci k úspěchu v řízení. Jakmile bude v řízení dokázán skutkový základ domněnky otcovství žalovaného, domněnka vůči němu začne působit. Žalovaný musí současně na svou obranu uvést takové důkazy, které by prokázaly existenci závažné okolnosti vylučující jeho otcovství. Takovým důkazem by mohl být například důkaz o své neplodnosti, hematologická expertiza, případně vyloučení jeho otcovství pomocí diagramu DNA. V takovém případě soud žalobu zamítne. V opačném případě, pokud žalovaný neunesou svou povinnost tvrzení a důkazní, je na podkladě působení domněnky otcovství soudem za otce určen. Jakmile rozsudek o určení otcovství nabude právní moci, jedná se věc rozsouzenou a takto určené otcovství již nelze popřít žádnou žalobou.⁷³

⁷⁰ § 783 odst. 2 NOZ

⁷¹ § 784 NOZ

⁷² RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 81

⁷³ Tamtéž s. 80-82

3.4.4 Určování otcovství v případě umělého oplodnění

V § 778 NOZ je zakotvena domněnka otcovství k dítěti, které bylo počato umělým oplodněním. „*Narodí-li se dítě umělým oplodněním ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas a to bez ohledu na to, od koho pochází generický materiál.*“ Pokud se narodí dítě z umělého oplodnění v manželství, dopadne domněnka otcovství na manžela matky dle první domněnky otcovství. Na rozdíl od současné úpravy tato domněnka účinkuje vždy *ex lege* a není nutné určit otcovství pomocí druhé domněnky, nebo dokonce v paternitním řízení.

3.5 Popírání otcovství

Popření otcovství znamená zásah do osobních poměrů všech tří zúčastněných subjektů – otce, matky i jejich společného dítěte. Otcovství lze popřít pouze v soudním řízení, kde účinky popření znamenají změnu v osobním, soukromoprávním rodičovském vztahu, ale též změnu statusovou a účinkují ode dne právní moc rozhodnutí.

Na základě právního vztahu mezi otcem a dítětem je poměr mezi nimi stabilizován a je tak v zájmu dítěte tento poměr takto udržovat. Ovšem je též nutné, aby byla v souladu otcovství matriková a biologická. Tradičně je tedy institut popření otcovství využíván k tomu, aby byl nesoulad mezi matrikovým a biologickým otcovstvím právní cestou odstraněn.⁷⁴

3.5.1 Aktivní legitimace

K podání žaloby na popření otcovství jsou legitimovány pouze dvě osoby – matka a otec dítěte. Dítěti, na rozdíl od práva podat žalobu na určení otcovství, není žalobní právo na popření otcovství přiznáno. Popěrná práva Nejvyššího státního zástupce, která naše právní úprava znala již od padesátých let (v té době měl tuto pravomoc generální prokurátor) byla účinností NOZ zrušena.⁷⁵

⁷⁴ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 82

⁷⁵ Tamtéž s. 83

3.5.2 Lhůty

Účinností NOZ došlo ke změně lhůt k popírání otcovství manžela matky u první domněnky otcovství. Bylo nutné reagovat na vydání nálezu Ústavního soudu Pl. ÚS 15/09, kdy lhůta pro popření nemá počínat od doby, kdy se manžel matky dozví o narození dítěte, ale od doby, kde manžel matky pojme pochybnosti, nebo zjistí okolnosti, které jeho otcovství zpochybňují.⁷⁶ V § 785 NOZ je tak zakotveno, že „manžel může do šesti měsíců ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, popřít své otcovství u soudu, nejpozději však do šesti let od narození dítěte.“ V případě popěrného práva matky dítěte byla zachována šestiměsíční lhůta na popření otcovství jejího manžela. Lhůta pro popření otcovství je lhůtou propadnou, a po jejím uplynutím zaniká právo výše uvedených subjektů na popření otcovství. V § 792 NOZ je zakotvena zcela nová úprava, obdoba § 62 ZOR⁷⁷. Zde se stanoví, že soud může rozhodnout o prominutí zmeškání lhůty, pokud to vyžadují zájem dítěte a veřejný pořádek.

Pokud jde o druhou domněnku otcovství, jsou k žalobě o popření otcovství legitimováni matka a otec dítěte určený souhlasným prohlášením. Lhůta k podání této žaloby je šestiměsíční a počíná běžet ode dne, kdy bylo otcovství určeno souhlasným prohlášením. Tato lhůta ovšem neskončí dříve než šest měsíců po narození dítěte, ačkoli je možné určit otcovství souhlasným prohlášením k dítěti ještě nenarozenému.⁷⁸

3.5.3 Popření otcovství manželem matky

3.5.3.1 Popření otcovství mezi „160. a 300. dnem“

První skutková podstata zmíněna v § 786 odst. 1 NOZ uvádí nejpřísnější postup pro popírání otcovství dítěte narozeného v manželství, a sice v době mezi stošedesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem po jeho zániku nebo prohlášením za neplatné. Žalobce v tomto případě musí podat vylučující důkaz o tom, že by manžel matky mohl být otcem dítěte. Na základě důkazů, které je možné vést v paternitním

⁷⁶ Ústavní soud České republiky, Nález Pl. ÚS 15/09 [z 8. 7. 2010]

⁷⁷ „Uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství jedním z rodičů, může nejvyšší státní zástupce, vyžaduje-li to zájem dítěte, podat návrh na popření otcovství proti otci, matce a dítěti.“

⁷⁸ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 83

řízení (uvedeny výše v kapitole týkající se paternitního řízení) by nemělo být tudíž příliš obtížné zjednat nápravu rozhodnutím soudu.⁷⁹

3.5.3.2 Popření otcovství před „160. dnem“

Další skutkovou podstatou je situace zmíněná v § 786 odst. 2. Zde je zakotven postup pro případ, kdy se dítě narodí před stošedesátým dnem od uzavření manželství. Žalobce v tomto případě nemusí podávat důkaz vylučující otcovství manžela matky, ale naopak je nutné, aby žalovaní prokázali, že došlo k souloži mezi matkou a manželem v rozhodné době pro narození dítěte, nebo aby při uzavírání manželství věděl, že je těhotná. Pokud by byla alespoň jedna z těchto dvou možností prokázána, pak pro to, aby žalobce úspěšně popřel své otcovství, má opět povinnost dokázat, že jeho otcovství jako manžela matky je vyloučeno.⁸⁰

3.5.3.3 Popření otcovství, které je určeno souhlasným prohlášením

Pokud bylo otcovství určeno na základě druhé domněnky otcovství, tedy souhlasným prohlášením rodičů, mají oba žalobní právo zakotvené v § 789 a 790 NOZ ve stanovené lhůtě otcovství popřít. K tomu, aby došlo k úspěšnému popření otcovství, musí být v tomto řízení prokázáno, že je vyloučeno, aby muž zapsaný v matrice byl skutečně otcem dítěte. Druhá domněnka otcovství tak dává velký prostor k tomu, aby byl do matriky zapsán muž, který není biologickým otcem dítěte.

V této souvislosti se nabízí otázka, jakým způsobem jsou naopak chráněna práva otce, který ví, že je biologickým otcem dítěte, ale není zapsán jako otec matrikový, neboť je takto zapsán jiný muž. Ani NOZ bohužel nepřinesl biologickému otci dítěte možnost popření otcovství. Nicméně v § 793 NOZ může soud *ex offio* zahájit řízení v tom případě, kdy by to vyžadoval zřejmý zájem dítěte a otec určený souhlasným prohlášením rodičů by otcem nemohl být.⁸¹

⁷⁹ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 85

⁸⁰ RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 86

⁸¹ Tamtéž s. 86-87

3.5.3.4 Popření otcovství k dítěti narozenému umělým oplodněním

V § 787 NOZ je upraveno popírání otcovství k dítěti narozenému umělým oplodnění, a sice tak, že *„otcovství nelze popřít k dítěti narozenému v době mezi stošedesátým dnem a třicetým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky, nebo se souhlasem jiného muže, když matka není vdaná, bez ohledu na to, jaké genetické látky bylo použito. To neplatí, otěhotněla-li matka dítěte jinak.“*

4 Asistovaná reprodukce

4.1 Úvod

„V celosvětovém měřítku se udává, že na přelomu tisíciletí bylo zaznamenáno zhruba 60 až 80 miliónů neplodných párů, což je zhruba 10 až 20% světové populace.“⁸² Neplodnost je podle Světové zdravotní organizace považována za nemoc a za neplodný se považuje ten pár, v němž žena do dvou let pravidelného pohlavního styku neotěhotní. Za pravidelný pohlavní styk se považuje frekvence 2-3x týdně.

Co se týče České republiky, je zhruba každý šestý pár neplodný. To představuje přibližně 15% párů s tím, že toto číslo neustále narůstá. Příčiny tohoto stavu můžeme spatřovat například v tom, že dnešním trendem vyspělých zemí je odkládání početí dítěte na pozdější věk, přičemž je dle lékařských poznatků zjištěno, že kvalita vajíček se s rostoucím věkem ženy snižuje. Jako další příčinu narůstající neplodnosti můžeme označit všeobecně zhoršující se zdravotní stav populace způsobovaný tzv. civilizačními chorobami. Oba faktory pak působí kumulativně, čím déle je odkládáno rodičovství, tím déle jsou budoucí rodiče vystaveni škodlivým vlivům prostředí. Logickým důsledkem tohoto stavu je pak skutečnost, že v současnosti se v České republice rodí 7 až 10% dětí po léčbě neplodnosti.

Jako reakci na tato čísla můžeme spatřovat stále se rozvíjející možnosti reprodukční medicíny, tedy toho oboru lékařské vědy, který hledá a nabízí pomoc pro ty, kterým se nedaří početí přirozenou cestou. V posledních desetiletích se tak léčba sterility neboli neplodnosti stala jedním z nejvíce progresivních lékařských oborů vůbec.⁸³

4.2 Pojem asistované reprodukce

Asistovanou reprodukci se dle § 3 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách (ZSZS) rozumí „*metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka*

⁸² FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2005. č. 4. s. 133

⁸³ Tamtéž str. 134

spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem umělého oplodnění ženy.“ Účelem asistované reprodukce, který je též vyjádřen v samotné definici, je léčba neplodnosti muže nebo ženy a to v těch případech, „pokud je málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo aby donosila životaschopný plod“ a zároveň „jiné způsoby léčby její neplodnosti nebo neplodnosti muže nevedly nebo s velkou pravděpodobností nepovedou k jejímu otěhotnění.“⁸⁴

Metody a postupy asistované reprodukce pak lze využít i při potřebě časného genetického vyšetření lidského embrya, je-li zdraví budoucího dítěte ohroženo přenosem genetické choroby od matky nebo otce. Mezi uvedené postupy a metody (umělé oplodnění) § 3 odst. 3 ZSZS taxativním výčtem zahrnuje „zavedení spermií do pohlavních orgánů ženy nebo přenos lidského embrya vzniklého oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy do pohlavních orgánů ženy.“ Ustanovení § 3 odst. 4 ZSZS počítá s možností umělého oplodnění nejen zárodečnými buňkami páru podstupujícího léčbu neplodnosti, nýbrž též za pomoci zárodečných buněk poskytnutých za účelem umělého oplodnění třetí osobou, anonymním dárcem.

Metody a postupy asistované reprodukce nelze dle § 5 odst. 2 ZSZS užít pro volbu pohlaví budoucího dítěte, což plně koresponduje s čl. 14 Úmluvy o lidských právech a biomedicině.⁸⁵ Výjimku tvoří případy, kdy použitím těchto metod a postupů lze předejít závažným geneticky podmíněným nemocem s vazbou na pohlaví.⁸⁶

4.3 Historie

Mezníkem pro asistovanou reprodukci ve světě byl rok 1978, kdy ve Velké Británii došlo k úspěšnému provedení mimotělního oplodnění. Po tomto zákroku se narodila manželům Brownovým zdravá holčička Louise. Doktor Patrick Steptoe a profesor Robert Edwards oplodnili v petriho misce vajíčka, která odebrali paní Brownové, spermiemi pana Browna, několik dní je kultivovali a poté implantovali paní

⁸⁴ § 3 odst. 1 písm. a) ZSZS

⁸⁵ Čl. 14 Úmluvy o lidských právech a biomedicině. (sdělení MZV č. 96/2001 Sb. m. s.) [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z:

<http://www.ferovanemocnice.cz/data/Umluva%20o%20biomedicine.pdf>

⁸⁶ BLAŽEK, P. *Medicínoprávní a trestněprávní aspekty asistované reprodukce*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 9. s. 313

Brownové do dělohy. Došlo tak k úspěšnému provedení metody „in vitro fertilizace“ (IVF), v překladu znamenající „oplození ve zkumavce“ a tato událost se stala inspirací i pro ostatní státy včetně České republiky.

Porod prvního dítěte ze zkumavky v České republice a bývalé východní Evropě pak proběhl v roce 1982 v Brně metodou GIFT – pomocí transferu gamet do vejcovodu. V roce 1984 došlo v České republice k porodu prvního dítěte metodou IVF.⁸⁷

4.4 Hlavní metody asistované reprodukce

„K početí lidské bytosti je nutné dosáhnout splynutí mužské pohlavní buňky (spermie) s pohlavní buňkou ženskou (vajíčka).“⁸⁸ V pořadí prvním problémem pak může být skutečnost, že muž nemá pohlavní buňky, které by byly schopny oplodnit vajíčko ženy. Obdobně u ženy můžeme narazit na problém chybějícího vajíčka, které by mohlo být oplodněno. V takovém případě lze využít dárcovství zárodečných buněk od třetích osob, které jsou ochotny chybějící zárodečné buňky darovat. Dalším problémem je situace, kdy muž sice zárodečné buňky, které jsou schopné oplodnit vajíčko, má, nicméně spermie nelze získat a poté dopravit k vajíčku přirozenou cestou.

K vyřešení tohoto problému mohou pomoci dvě metody, jejichž použitím je možné zárodečné buňky získat. Jednou z nich je odběr spermií z nadvarlete (microsurgical epididymal sperm aspiration - **MESA**) a druhou pak odběr spermií ze semenotvorných kanálků varlete (testicular sperm extraction - **TESE**).

V okamžiku, kdy jsou již k dispozici obě zárodečné buňky, je možno přistoupit ke spojení vajíčka a spermie, tedy k oplodnění. Jako jednu z možností lze využít metodu **IUI** čili „intrauterinní inseminace“ tzn. zavedení spermií do dělohy budoucí matky pomocí katetru. Tento postup je nejstarší a v porovnání s ostatními metody taky nejméně jistý, jelikož nelze zaručit, že ke splynutí vajíčka a spermie opravdu dojde. Z důvodu nejistoty zamýšleného výsledku byla vyvinuta metoda IVF. Tato metoda je založena na splynutí spermií a vajíček ve vhodném umělém prostředí, do kterého jsou vloženy. Ovšem ne vždy je možné metodu IVF použít, proto poté přichází v úvahu vývojově nejmladší metoda **ICSI** „intracytoplazmatická injekce spermie“. Při této

⁸⁷ KALVACH, M. *Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2010. č. 3. s. 20-21

⁸⁸ FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2005. č. 4. s. 134-135

metodě je do speciální „mikroinjekce“ nasáta jedna jediná spermie, injekcí narušena buněčná stěna vajíčka a následně jediná spermie vpravena do vajíčka.

Pokud dojde ke spojení vajíčka a spermie, dochází ke vzniku embrya. Jestliže se však toto embryo nachází „ve zkumavce“, je potřeba jej přemístit do dělohy budoucí matky. Proces přenosu embrya ze zkumavky do dělohy se nazývá „**embryotransfer**“ a je třeba si uvědomit, že vzniklé embryo může být umístěno do dělohy ženy odlišné od původkyně vajíčka.

V případě potřeby uchování spermií či embryí je možné tyto zmrazit a poté je i poměrně dlouho skladovat, tato metoda se nazývá **kryokonzervace**. Zmražené embryo může být přeneseno do dělohy budoucí matky pomocí metody zvané „**kryoembryotransfer**“.⁸⁹

4.5 Platná právní úprava

Stávající právní úprava Asistované reprodukce účinná od 1. 4. 2012 je zakotvena v zákoně o specifických zdravotních službách v § 3 až 11. Přijetím tohoto zákona došlo k posílení právní úpravy asistované reprodukce v právním řádu ČR.

Úprava vychází ze zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu (zákon o péči o zdraví lidu) a zároveň respektuje právní úpravu stanovenou zákonem č. 296/2008 Sb., o lidských tkáních a buňkách (zákon o lidských tkáních a buňkách). Tomuto zakotvení předcházela nejprve mimozákonná úprava na úrovni interních směrnic Ministerstva zdravotnictví ČSR, přijatých od první poloviny 80. let. Až v roce 2006 následovala zákonná úprava obsažená v § 27d až 27h zákona o péči o zdraví lidu, ve znění účinném od 1. 6. 2006, jež byla přijata v souvislosti s účinností zákona č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách (zákon o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách).⁹⁰

4.6 Právní předpoklady pro výkon asistované reprodukce

Předpoklady k provedení umělého oplodnění se nachází v § 6 odst. 1 a § 8 ZSZS. Dle § 6 ZSZS může umělé oplodnění podstoupit žena, jejíž věk nepřekročil 49

⁸⁹ FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2005. č. 4. s. 134-135

⁹⁰ BLAŽEK, P. *Medicinskoprávní a trestněprávní aspekty asistované reprodukce*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 9. s. 313-314

let. Anonymní dárkyní vajíček, resp. dárcem spermií se mohou stát pouze žena ve věku od 18 do 35 let, resp. muž ve věku od 18 do 40 let. Dalším předpokladem je písemná žádost neplodného páru podstupujícího umělé oplodnění, která nesmí být starší šesti měsíců. „Před zahájením metod a postupů asistované reprodukce je poskytovatel povinen podat neplodnému páru informaci o povaze navrhovaných metod a postupů, jejich trvalých následcích a možných rizicích a o způsobu, jakým může být naloženo s přebytečnými embryi, včetně předpokládané výše finančních nákladů na jejich uskladnění a dobu jejich uskladnění.“⁹¹ Na základě této informace udělí neplodný pár dle § 8 ZSZS informovaný písemný souhlas s provedením asistované reprodukce, jenž musí být opakovaně udělen před každým provedením umělého oplodnění. Zákon však výslovně neřeší odvolání již uděleného souhlasu, ale je třeba se přiklonit k názoru, že odvolání uděleného souhlasu je možné. Ovšem odvolání bude mít patrně právní následky jen v tom případě, že se o něm centrum asistované reprodukce dozví v době, kdy výkon, k němuž byl souhlas udělen, ještě nebyl proveden.

V § 6 ZSZS je užitá legislativní zkratka „neplodný pár“ pro muže a ženu, kteří hodlají společně podstoupit umělé oplodnění. Z uvedeného vyplývá, že k umělému oplodnění ženy může dojít jen tehdy, pokud tato žena tvoří spolu s mužem tento neplodný pár a je nerozhodné, zda jsou manželé či nikoliv. Znamená to tedy vyloučení umělého oplodnění ženy bez partnera. Pro ženu a muže, kteří spolu tvoří neplodný pár, je pak stanovena podmínka, že se nesmí jednat o osoby, mezi nimiž je takový příbuzenský vztah, který vylučuje manželství.⁹²

4.7 Darování zárodečných buněk

V § 3 odst. 4 písm. c) je použita další legální zkratka a sice „anonymní dárcé“. Dle této je anonymním dárcem osoba, která je odlišná od osob tvořící neplodný pár, tedy rozdílná od ženy, od které jsou získána vajíčka, a od muže, od kterého jsou získány spermie, a podstupuje s touto ženou léčbu neplodnosti společně. Anonymním dárcem pak může být pouze „žena, která dovršila věk 18 let a nepřekročila věk 35 let, nebo muž, který dovršil věk 18 let a nepřekročil 40 let.“ Kromě tohoto věkového omezení jsou na anonymního dárce kladeny ještě další požadavky. Nesmí jím být osoba, která je

⁹¹ § 8 odst. 1 ZSZS

⁹² BLAŽEK, P. Medicínskoprávní a trestněprávní aspekty asistované reprodukce. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 9. s. 313

zbavená svéprávnosti, nesmí být umístěná v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence. Nesmí jím být ani osoba, které byla nařízena izolace, karanténa nebo je ve výkonu lůžkového ochranného léčení či byla hospitalizována bez souhlasu.⁹³

Poskytování zárodečných buněk je zcela anonymní a „*poskytovatel, který je oprávněn provádět metody a postupy asistované reprodukce, je povinen zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce.*“⁹⁴ „*Poskytovatel, který provedl posouzení zdravotní způsobilosti anonymního dárce a ženy nebo muže z neplodného páru, je povinen údaje o jejich zdravotním stavu související s umělým oplodněním předat poskytovateli, který provádí umělé oplodnění*“⁹⁵, přičemž tento poskytovatel „*je povinen uchovat údaje o zdravotním stavu anonymního dárce po dobu 30 let od provedení umělého oplodnění a na základě písemné žádosti je pak povinen předat neplodnému páru nebo zletilé osobě narozené z asistované reprodukce informaci o zdravotním stavu anonymního dárce.*“⁹⁶ Takováto informace by se mohla týkat např. zjištěných genetických vloh nebo dispozic, které mají přímý vliv na vývoj zdravotního stavu dítěte narozeného z asistované reprodukce. Tuto informaci podává poskytovatel, který provedl posouzení zdravotní způsobilosti anonymního dárce, což nemusí být zároveň poskytovatel, který provádí umělé oplodnění.

Darování zárodečných buněk je bezúplatné, nevzniká tak osobě, které byly odebrány, nárok na finanční ani jinou náhradu. Dárce však má právo na náhradu účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložených výdajů spojených s darováním zárodečných buněk. Tyto náklady hradí dárci poskytovatel, který na základě jeho žádosti odběr provedl. Jejich náhradu pak může žádat po příjemkyni, které má být provedeno umělé oplodnění, nebo na poskytovateli, kterému byly zárodečné buňky nebo lidská embrya k provedení asistované reprodukce předány. „*Provozovatel zdravotnického zařízení, který převzal zárodečné buňky nebo embrya k provedení asistované reprodukce, a které nahradilo náklady dle předchozí věty, může náhradu těchto výdajů požadovat na příjemkyni, které má být provedeno umělé oplodnění.*“⁹⁷

⁹³ § 7 odst. 3 ZSZS

⁹⁴ § 10 odst. 1 ZSZS

⁹⁵ § 10 odst. 2 věta první ZSZS

⁹⁶ § 10 odst. 2 věta druhá ZSZS

⁹⁷ § 11 ZSZS

4.8 *Současná praxe a určování otcovství*

4.8.1 **Manželské páry**

Centra asistované reprodukce nabízejí pomoc jak manželům, tak párům, které nejsou sezdané. U **manželských párů** mohou v praxi nastat následující kombinace: „1) vajíčko pochází od manželky a spermie od manžela, 2) vajíčko pochází od dárkyně a spermie od manžela, 3) vajíčko pochází od manželky, spermie však poskytuje dárce nebo poslední z kombinací, kdy 4) vajíčko i spermie (resp. embryo z nich počaté) pocházejí od dárců.“⁹⁸

Je-li při umělém oplodnění použito vlastní sperma manžela a z něj pak počato dítě, svědčí manželovi matky první domněnka otcovství dle § 776 NOZ a otcem dítěte je manžel matky. Pokud jde o případy, kdy je užito spermie dárce (namísto spermie manžela), je tato situace řešena v § 787 NOZ, kde se stanoví, že „otcovství nelze popřít k dítěti narozenému mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky bez ohledu na to, jaké genetické látky bylo použito. Leda by se prokázalo, že matka dítěte otěhotněla jinak.“ Manžel matky tedy nemůže popřít otcovství k dítěti, i když bylo počato z dárcovské spermie. Tím je zajištěno, že i když dítě bylo počato tímto způsobem, nebo moci být tato skutečnost proti matce, dítěti ani otci zneužita.⁹⁹

4.8.2 **Nesezdané páry**

U **nesezdaných párů** mohou nastat naprosto stejné kombinace, které byly již výše popsány u manželských párů. V případě, kdy jsou užity zárodečné buňky partnerů, však nemůže nastoupit první domněnka otcovství dle § 776 NOZ svědčící manželů matky. „Proto se zde otevírá prostor pro určení otcovství dle druhé domněnky (§ 779 NOZ), tj. *souhlasným prohlášením rodičů*.“¹⁰⁰ K určení otcovství dle této domněnky ale nemusí dojít. V dnešní době panuje mezi páry značná nestabilita a nebylo by tedy výjimkou, když by se pár rozešel a změnil názor, tedy by si již dítě nepřál. „Nelze ale připustit, aby rozhodnutí, zda počít dítě pomocí asistované reprodukce, mohl být činěno

⁹⁸ FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2005. č. 4. s. 138

⁹⁹ FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2005. č. 4. s. 139

¹⁰⁰ Tamtéž

lehkovážněji než při jeho početí přirozenou cestou.“¹⁰¹ Proto byl i do NOZ zapracován § 778 NOZ, který se užije právě v těchto případech. Stanoví, že „narodí-li se dítě, které je počato umělým oplodněním ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas.“ Právě tedy toto ustanovení je pojistkou proti lehkovážnému uvažování partnerů v případě početí dítěte cestou umělého oplodnění.

„Jestliže kterýkoli z partnerů odepře učinit souhlasné prohlášení dle § 779 NOZ, může druhý partner žalovat na určení otcovství dle § 778 NOZ a to i v případech, kdy se dítě narodí z darované spermie,“ tedy kdy dítě biologicky nepochází od muže z neplodného páru. Toto ustanovení se tedy v případech, kdy spermie pochází od muže z neplodného páru, chová jako právní domněnka a v případech, kdy spermie pochází od dárce, jako právní fikce. Vyvratitelnou domněnkou je za těch okolností, „kdy matka mohla otěhotnět jinak a svou povahou se od ostatních domněnek určování otcovství neliší. Jiná je však situace v případě, kdy je k umělému oplodnění využito dárcovské spermie. Zde je totiž jisté, že dítě nepochází biologicky od muže, který tvoří s matkou neplodný pár a zákon na tomto místě prohlašuje otcovství nikoli na základě pravděpodobného biologického původu dítěte, nýbrž jednoduše na skutečnosti, že určitý muž tvoří s ženou neplodný pár a udělil souhlas s umělým oplodněním darovanou spermií.“¹⁰² Ale i přes skutečnost, že dotyčný muž není biologickým otcem dítěte, je otcem podle práva. Jedná se tedy o případ právní fikce.

4.9 Nakládání s embryi

4.9.1 Dle zákona o specifických zdravotních službách

Podle § 3 odst. 5 ZSZS je použití zárodečných buněk i lidských embryí vázáno pouze na použití pro umělé oplodnění, to však neplatí o lidských embryích, která sice byla za účelem umělého oplodnění vytvořena, avšak pro tento účel nevyužita. Tato zbylá embrya lze využít pro výzkum, ovšem pouze za podmínek a pro účely stanovené zákonem o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách. Pokud tedy při umělém oplodnění nebudou použita všechna vzniklá embrya, „je možné zbývající

¹⁰¹ FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – nová právní úprava*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2007. č. 4. s. 129

¹⁰² FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – nová právní úprava*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2007. č. 4. s. 129-130

embrya ve smyslu § 9 odst. 1 ZSZS buď uchovat za užití metody kryokonzervace pro případné další umělé oplodnění u téhož páru, nebo je použít pro vědecké účely podle zákona č. 227/2006 Sb., případně je použít k umělému oplodnění jiné ženy, resp. je jakožto „nadbytečná embrya“ nechat zničit.“¹⁰³ Všechny tyto kroky je možné učinit vždy pouze se souhlasem neplodného páru.

Na rozdíl od dřívější právní úpravy obsažené v zákoně o zdraví lidu, ve znění účinném od 1. 6. 2006, je v § 9 ZSZS stanoveno, jak postupovat při nakládání s embryi, nelze-li výše popsany souhlas neplodného páru získat. „Pokud od kryokonzervace embryí uplynula doba alespoň deseti let a pár, který umělé oplodnění podstoupil, neučinil písemné prohlášení o jejich likvidaci, může centrum asistované reprodukce po dvou marných pokusech o doručení výzvy danému páru, aby se k dalšímu uchování embryí vyjádřil, i bez jeho souhlasu lidská embrya zlikvidovat.“¹⁰⁴ Za prokazatelný pokus o výzvu neplodnému páru se přitom ve smyslu § 9 odst. 4 ZSZS pokládá i náhradní doručení takovéto výzvy.

4.9.2 Dle zákona o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách

Jak již bylo výše zmíněno, je právní úprava nakládání s lidskými embryi v souvislosti s jejich vědeckým výzkumem upravena zákonem o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách. Ustanovení § 2 písm. d) tohoto zákona definuje lidské embryo jako „totipotentní buňku nebo seskupení takových buněk, které jsou schopny se vyvinout v lidské individuum“, za nadbytečné lidské embryo pak dle § 2 písm. e) označuje takové „lidské embryo, které bylo vytvořeno metodou mimotělního oplodnění pro účely asistované reprodukce a nebylo pro tyto účely využito“, konečně za lidské embryonální kmenové buňky považuje „všechny pluripotentní kmenové buňky pocházející z lidských preimplantačních embryí vytvořených mimotělně“. Tyto definice vyjadřují patrnou snahu zákonodárce právně regulovat z hlediska vývoje lidského embrya problematiku postupného odlišování embryonálních buněk.

Embryo v nejranějším stadiu vývoje označuje zákon za „**totipotentní buňku**“ schopnou vyvinout se v lidské individuum, buňky v pozdějších stadiích embryonálního

¹⁰³ BLAŽEK, P. *Medicínskoprávní a trestněprávní aspekty asistované reprodukce*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 9. s. 313

¹⁰⁴ Tamtéž

vývoje jsou pak již označovány jako „**buňky pluripotentní**“. Nicméně ani mezi odborníky nepanuje shoda o tom, od jakého stadia přestává být určitá buňka totipotentní a stává se pluripotentní. Embryo pak smí být použito k výzkumným účelům dle zákona o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách „*jen za předpokladu, je-li jako nadbytečné dle výše uvedené definice poskytnuto centrem asistované reprodukce a zároveň nesmí být starší sedmi dnů, přičemž do této doby se nezapočítává doba, po níž bylo kryokonzervováno, tedy zamrazeno.*“¹⁰⁵ Výzkum na lidských embryích lze za daných podmínek provádět pouze na základě povolení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Doplňujícím předpisem k zákonu o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách je zákon o lidských tkáních a buňkách. Ten zvyšuje ochranu lidských tkání a buněk nejen v obecném kontextu nakládání s těmito tkáněmi a buňkami podle transplantačního zákona, ale i v užším slova smyslu v kontextu nakládání s embryonálními kmenovými buňkami v souvislosti s léčbou neplodnosti i výzkumu na těchto buňkách.

¹⁰⁵ BLAŽEK, P. *Medicínskoprávní a trestněprávní aspekty asistované reprodukce*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 9. s. 313-314

5 Náhradní mateřství

5.1 Úvod

Náhradní mateřství, tzv. surogační mateřství nebo také pronájem dělohy je vedle adopce jednou z možností pro ty, kteří nemohou mít vlastní děti přirozenou cestou nebo klasickými metodami asistované reprodukce. Medicínská věda však v tomto případě předstihla tuzemskou právní úpravu v možnosti postupů umělého oplodnění a donošení plodu jinou ženou ve prospěch „neplodného páru“. V České republice totiž dosud neexistují zákony, které by institut náhradního mateřství upravovaly. „*Náhradní mateřství se tak ocitá v právním vakuu.*“¹⁰⁶ I přes chybějící právní úpravu je odhadováno, že každý rok až desítky párů v České republice vyhledá náhradní matku a nechá si od ní odnosit a porodit dítě. V občanském i v rodinném právu totiž platí zásada „co není zákonem zakázáno, je dovoleno“, proto jsou v praxi dohody o „pronájmu dělohy“ uzavírány. I přes tuto zákonnou zásadu je i tak zcela nasnadě, aby právě tento institut dostal právní rámec a dostalo se mu zákonné úpravy.¹⁰⁷

Náhradní mateřství je možností, která může být tou jedinou variantou k získání vlastního biologického, geneticky příbuzného potomka pro páry, kde ženám např. kvůli rakovině děložního čípku byla odoperována děloha, kde ženy trpí těžšími srdečními vadami, nemožností nidace zárodku v děloze a podobně. Ač je vidina vlastního potomka mnohdy pro některé páry životní prioritou, skýtá surogační mateřství mnoho psychologických, sociálních, zdravotních, etických a morálních problémů, kterými se tato kapitola též zabývá.

„Náhradní mateřství je metodou asistované reprodukce, kdy žena, náhradní matka, souhlasí s umělým oplodněním za účelem nosit plod a porodit dítě pro někoho jiného. Náhradní matka může být genetickou matkou dítěte (tedy dárkyní oocyty), nebo jí může být implantováno nepřibuzné embryo. Rozeznáváme dvě základní formy náhradního mateřství: úplné a částečné.

Úplné náhradní mateřství je v případě, že oba rodiče, tedy pár, v jehož zájmu náhradní matka plod nosí, poskytnou své gamety (spermie a oocyt) a embryo vzniklé po

¹⁰⁶ KALVACH, M. *Zamyšlení se nad problematikou náhradního mateřství*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 7-8. s. 14

¹⁰⁷ Tamtéž

oplození mimo tělo ženy je implantováno náhradní matce. Role náhradní matky zde spočívá čistě v těhotenství a oba budoucí rodiče mají k dítěti genetickou vazbu.

Částečné náhradní mateřství nastává v případě neplodnosti ženy; použije se tedy oocyt dárkyně, kterou může být i náhradní matka. Náhradní matka podstoupí umělé oplození za použití spermatu oprávněného otce. V tomto procesu zplodění a narození dítěte se mohou podílet až tři ženy – dárkyně vajíčka, náhradní matka a žena, v jejímž zájmu náhradní matka dítě nosí.

*Náhradní matku lze tedy definovat jako ženu, která nosí plod a porodí dítě v zájmu jiné osoby či osob a souhlasí s tím, že dítě odevzdá této osobě nebo osobám ve chvíli porodu nebo nedlouho po něm.*¹⁰⁸

Surogátní mateřství se tedy fakticky týká mechanismu, jakým způsobem právně ošetřit důsledky aplikace ustanovení § 775 NOZ „*matkou dítěte je žena, která dítě porodila*“ v případě, že zájem všech zúčastněných stran je takový, aby matkou byla žena, která na tom má zájem (ať už dárkyně vajíčka, či nikoli). Rovněž aby otcem byl buď manžel takové ženy, životní partner, anebo nikdo.¹⁰⁹

5.2 Historický exkurz

Již od starověku jsou známy různé formy náhradního mateřství. V té době ale pochopitelně neprobíhaly formou asistované reprodukce, nýbrž náhradní matka se nechala oplodnit mužem z objednatelského páru a po porodu tomuto páru dítě předala. Nejznámější příkladem je příběh z knihy Genesis, kdy služky (náhradní matky) porodí Abrahamovi a Sáře (objednatelský pár) děti Izmaela, Ráchel a Jáкова, kteří jsou poté považováni za děti Abrahama a Sáry. I v pozdějších letech bylo náhradního mateřství zejména ve vyšších vrstvách využíváno pro zachování rodu.¹¹⁰

O surogačním mateřství v pravém slova smyslu můžeme však hovořit až po vzniku asistované reprodukce. První „dítě ze zkumavky“ se narodilo ve Velké Británii v roce 1978, u nás k tomu došlo o 5 let později.¹¹¹

¹⁰⁸ KALVACH, M. *Zamyšlení se nad problematikou náhradního mateřství*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 7-8. s. 15

¹⁰⁹ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 109

¹¹⁰ SMOLÍKOVÁ, K. *Institut matky hostitelky*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 11. s. 6

¹¹¹ STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2010. č. 4. s. 20

Za otce právem upravené myšlenky surogačního mateřství je michiganský právník Noel Keane, který již v roce 1976 navrhl první formální dohodu mezi náhradní matkou a objednatelským párem ze Spojených států amerických. Taková dohoda obsahovala domluvu o tom, že náhradní matka se nechá uměle oplodnit mužem z objednatelského páru, porodí dítě, odevzdá jej biologickému otci a vzdá se svých rodičovských práv. Za to posléze obdrží odměnu.

Náhradní mateřství vešlo v povědomí veřejnosti o něco déle a to hlavně díky soudnímu případu „Baby M“ v New Jersey. Tam se na základě dohody o surogátním mateřství zavázala Mary Beth Whitehead, že za 10.000 dolarů odnese dítě Williama Sterna. Mary Beth Whitehead, matka Melissy Sternové narozené v roce 1986, ale odmítla vydat dítě páru, se kterým dohodu uzavřela. Soudy v New Jersey nakonec však svěřily Melissu do péče manželům Sternovým a ne její biologické matce.¹¹²

Na mezinárodním poli byla poprvé problematika náhradního mateřství diskutována na Světovém medicínskoprávním kongresu v belgickém Gentu v roce 1985. Závěrem vyvozeným na tomto kongresu byl fakt, že matkou dítěte je vždy pouze ta žena, která dítě porodila. Mimo jiné i na základě závěru Gentského kongresu byl tzv. velkou novelou do ZOR vložen §50a „*matkou dítěte je žena, která dítě porodila.*“, aby bylo zabráněno jakýmkoli pochybám při určování mateřství v případě dárce oocytu při umělém oplodnění.

5.3 Právní úprava náhradního mateřství v České republice

V září 2009 byla k tématu náhradního mateřství v České republice svolána konference k řešení především legislativních a zdravotních hledisek tohoto tématu. U kulatého stolu se pak sešli zástupci lékařů, právníků i zástupci dalších příslušných rezortů. Hlavním cílem bylo otevřít odbornou i celospolečenskou diskuzi nad změnou právní úpravy a možnostmi uzákonění institutu náhradní matky. Konfliktními otázkami byly např. uzákonění surogátní smlouvy, vymahatelnost vydání dítěte na základě surogátní smlouvy, odměna pro náhradní matku. Dále bylo zvažováno zrychlení a zjednodušení řízení o osvojení. Mnohé otázky související s tématem surogátního mateřství neustále vyvolávají mezi odborníky i veřejností ambivalentní názory.

¹¹² Noel Keane, 58, *Lawyer in Surrogate Mother Cases, Is Dead*. The New York Times [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1997/01/28/nyregion/noel-keane-58-lawyer-in-surrogate-mother-cases-is-dead.html>

Závěrem odborné diskuze bylo, že otázku surogátního mateřství je nutné vzhledem k medicínskému a vědeckému pokroku řešit. Bohužel zůstalo pouze u tohoto počínu a téma nebylo dále ani diskutováno, ani rozvíjeno.¹¹³

V současnosti, jak bylo již výše uvedeno, není institut náhradního mateřství jako takový v České republice právně upraven, není však ani zakázán. Nejedná se o věc neznámou. Až desítky párů ročně se k náhradnímu mateřství obrací jako k poslední variantě pro získání vlastního biologického potomka. V praxi se v současnosti situace řeší obcházením osvojení – prohlášením muže z objednatelského práva, že je otcem dítěte matky hostitelky, které následně osvojí i žena objednatelka, jako dítě svého manžela. V § 3 an. ZSZS je upravená asistovaná reprodukce, jež je v případě náhradního mateřství u náhradní matky nutno využít. Citovaný ZSZS a následně i § 778 NOZ zakotvují, že „*narodí-li se dítě, které je počato umělým oplodněním ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas*“ tedy výslovně upravují možnost umělého oplodnění a předpokládají, že k oplodnění může docházet i jiným než přirozeným způsobem.

O možnosti umělého oplodnění hovoří i § 787 NOZ. Také § 775 NOZ téměř doslovně převzatý §50a ZOR byl přijat v souvislosti s možností umělého oplodnění. Jedinou zmínku v NOZ a potažmo v celé české legislativě o náhradním mateřství nalezneme v § 804, který navíc upravuje osvojení „*osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.*“ Vztahy mezi ženou, která poskytla své zárodečné buňky (biologickou matkou) a dítětem mohou být tak upraveny cestou osvojení. Zahraniční zkušenosti i dosavadní zkušenosti v České republice totiž svědčí o tom, že největší zájem o náhradní mateřství je mezi ženami, které jsou si vzájemně příbuzné.¹¹⁴

5.3.1 Právní úprava de lege ferenda

Nabízí se otázka, zda a jak by měl zákonodárce zareagovat na zmínku uvedenou v § 804 NOZ. Mohlo by pak být uvažováno o třech možnostech: **1)** „*V prvním případě*

¹¹³ *Diskuse o náhradním mateřství v ČR byla zahájena.* Internetový portál Zdravotnictví a medicína [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/diskuse-o-nahradnim-materstvi-v-cr-byla-zahajena-443136>

¹¹⁴ ELIÁŠ, K et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem.* 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2012. s. 199

by zákonodárce zákonnou úpravu neupravoval a ponechal na judikatuře, aby stanovila, co je a co není náhradní mateřství a kdy se bude jednat o aplikaci § 804 NOZ.¹¹⁵ Tato volba by patrně nebyla příliš šťastnou už jen vzhledem k roztržitosti názorů veřejnosti na obsah pojmu náhradního mateřství. Někteří vnímají náhradní mateřství jako službu náhradní matky, která porodí vlastní dítě a předá jej posléze objednatelskému páru. Jiní si jej spojují se situací, kdy je dítě geneticky propojeno alespoň s jednou osobou z objednatelského páru nebo jen případy, kdy je s dítětem geneticky spojena žena z neplodného páru. Neakceptovatelné z etického hlediska by patrně bylo využití náhradního mateřství za účelem udržení si postavy či dobrého pracovního postavení a kariéry. Lze tedy předpokládat, že obdobná roztržitost by panovala i u názorů soudů, což není žádoucí. Pravděpodobně by pak stačilo sjednocující stanovisko Nejvyššího soudu, neboť dovolání je dle § 237 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ) přípustné. Je ale otázkou, zda by v případě řízení o osvojení v linii přímé došlo až k dovolání k Nejvyššímu soudu.

2) Druhou možností, patrně nejvíce vhodnou, by bylo „*upravit pouze definici náhradního mateřství, co se jím rozumí v právním systému České republiky a za jakých podmínek je možné § 804 NOZ uplatňovat.*“¹¹⁶ Definice by vymezila, co se rozumí pod pojmem náhradního mateřství, jaké podmínky musí splňovat objednatelský pár (zejména pro jaké zdravotní překážky nemůže zplodit či odnosit dítě) a v jakém genetickém vztahu se dítě k objednatelskému páru nachází. Obě otázky jsou spíše medicínské povahy a tak by bylo vhodné, aby byly napříště upraveny ve zdravotnických zákonech.

3) Třetí variantou by bylo „*upravit institut náhradního mateřství podrobně, a to buď jedním samostatným zákonem, nebo v zákonech, které upravují dílčí otázky tohoto institutu.*“¹¹⁷ Úpravy by bylo nutné provést jak v předpisech upravujících hmotné právo, tak i v těch, které upravují právo procesní. Do dnešního dne došlo pouze k úpravě v NOZ.¹¹⁸ Dále by měly být provedeny změny ve zdravotnických předpisech a v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. V procesním předpise by pak měla být upravena dvě

¹¹⁵ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 120

¹¹⁶ Tamtéž

¹¹⁷ Tamtéž

¹¹⁸ Srov.: § 804 NOZ

řízení – řízení o schválení smlouvy mezi náhradní matkou a objednatelským párem a zjednodušené řízení o osvojení.¹¹⁹

5.4 „*Est mater semper certa?*“

5.4.1 Vázanost mezinárodními smlouvami o lidských právech

I s ohledem na ustanovení § 804 NOZ je téměř jisté, že zákonodárce nemá v dohledné době v úmyslu měnit ustanovení § 775 NOZ, které je, jak poznamenal Otakar Motejl na konferenci svolané k diskuzi o otázce náhradního mateřství, jedna z posledních jistot, kterou v právu máme.¹²⁰

Od roku 2001 je Česká republika vázána Evropskou úmluvou o právním postavení dětí narozených mimo manželství. Článek 2 této úmluvy¹²¹ neříká nic jiného než § 775 NOZ, tedy, že určení matky dítěte narozeného mimo manželství bude záviset výhradně na skutečnosti porodu. Jelikož se však jedná o mezinárodní smlouvu o lidských právech a základních svobodách, patří na základě čl. 10 Ústavy do ústavního pořádku České republiky. V důsledku to podle Ústavy ČR znamená, že tato smlouva má aplikační přednost před vnitrostátními zákony a také to, že Ústavní soud může na návrh zrušit každé ustanovení zákona, které je s ní v rozporu. Tedy zákon, který by říkal, že matkou dítěte je žena, která s ženou, jež dítě porodila, uzavřela smlouvu o tom, že matkou se stane ta žena, která poskytla genetický materiál, je již od počátku odsouzen k záhubě. Původ genetického materiálu, z něhož dítě vzniklo, totiž nehraje žádnou roli.

Další mezinárodní smlouvou o lidských právech a základních svobodách, kterou je Česká republika též vázána, je Úmluva o právech dítěte. Zde je relevantní čl. 9 odst. 1, jehož text zní: „*Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové*

¹¹⁹ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 120-124

¹²⁰ *Náhradní mateřství: zdravotní, etické, morální a právní aspekty*. Internetový portál Zdravotnictví a medicína [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/nahradni-materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275>

¹²¹ Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství (sdělení MZV č. 47/2001 Sb. m. s.) [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020111>

oddělení je potřebné v zájmu dítěte.“¹²² Jeden z hlavních motivů celé úmluvy je pak vyjádřen v čl. 3, podle kterého „*zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.*“¹²³ Neméně důležitým je i čl. 21 Úmluvy o lidských právech a biomedicině¹²⁴ - další mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách. Ten naopak stanoví, že „*lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu.*“ Byť se toto ustanovení primárně vztahuje na orgány a tkáně, nelze jej v této souvislosti opomenout.¹²⁵ Z těchto důvodů budou níže uvedené myšlenky pouze hypotetické povahy vycházející z předpokladu, že dotčené úmluvy nebrání novelizaci ustanovení § 775 NOZ.

5.4.2 Úvahy de lege ferenda

Jindřich Skácel ve svém článku *Est mater semper certa*¹²⁶ vyjádřil svůj názor, že matkou při umělém oplodnění by měla být dárkyně genetického materiálu, nikoliv matka, která dítě porodí. V případě, kdy by žena, která má v úmyslu využít služeb náhradní matky, nebyla schopná poskytnout své vlastní vajíčko, a musela by tak využít vajíčko dárkyně, by se tak dle Skácelovy teorie matkou stejně nestala. A pokud by bylo vajíčko neanonymní dárkyně vloženo do dělohy ženy, která má zájem mít dítě, nebyla by ani v tomto případě matkou ta žena, která má zájem dítě mít, nýbrž ta žena, která poskytla své vajíčko.

Z uvedeného by tedy mohlo být vyvozeno, že matkou dítěte, které je počato přirozenou cestou, je vždy žena, která dítě porodí, a matkou dítěte, které je počato umělým oplodněním ta žena, která poskytne genetický materiál nebo v jejímž zájmu k umělému oplodnění došlo. Mohly by tedy nastat tři různé varianty:

¹²² Článek 9 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. m. s.) [online]. [citováno 4. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

¹²³ Článek 3 (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. m. s.) [online]. [citováno 4. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

¹²⁴ Čl. 21 Úmluvy o lidských právech a biomedicině. (sdělení MZV č. 96/2001 Sb. m. s.) [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z:

<http://www.ferovanemocnice.cz/data/Umluva%20o%20biomedicine.pdf>

¹²⁵ *Náhradní mateřství: zdravotní, etické, morální a právní aspekty*. Internetový portál Zdravotnictví a medicína [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/nahradni-materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275>

¹²⁶ SKÁCEL, J. *Est mater semper certa?*. Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora, 2011. č. 6. s. 26-32

1) „*Matkou dítěte je žena, která dítě porodí – což bude znamenat, že matkou se stane náhradní matka a bude nutné přistoupit k osvojení dítěte.*“¹²⁷

2) „*Matkou je žena, která poskytne genetický materiál.*“¹²⁸ V tomto případě se stane matkou ta žena, která poskytne své vajíčko náhradní matce a to z toho důvodu, že sama nemůže absolvovat těhotenství a porod dítěte. Pokud by vajíčko darovala neanonymní dárkyně, je nutné vymezit, aby se tato dárkyně matkou nestala, jelikož to ani nemá v úmyslu. Při aplikaci této varianty by odpadl složitý proces osvojení.

3) „*Matkou dítěte je žena, v jejímž zájmu došlo k umělému oplodnění.*“¹²⁹ Toto tvrzení by obstálo v situaci, kdy by žena, jejíž vajíčka neumožňují započítí nového života např. pro nekompatibilitu se spermiemi otce či pro chorobu, využila dárcovského vajíčka a ta by byla posléze vložena do dělohy náhradní matky.

„*Mohla by nastat i situace, kdy by při umělém oplodnění bylo vajíčko dárkyně umístěno do dělohy matky, která má v úmyslu dítě donosit a porodit, avšak existuje překážka pro to, aby bylo použito její vlastní vajíčko.*“¹³⁰ V takovém případě, by se opět musela uplatnit varianta první, kdy matkou dítěte je žena, která dítě porodila, a nikoliv dárkyně genetického materiálu, poněvadž to by odpovídalo zájmu ženy, jež má o dítě zájem.

Při shrnutí shora uvedených hypotéz, kdy by tak došlo k novelizaci ustanovení § 775 NOZ, by zákonodárce mohl použít následující ustanovení: „*Matkou dítěte, k jehož zplození došlo přirozenou cestou, je vždy žena, která je porodila. Matkou dítěte, k jehož zplození došlo cestou umělého oplodnění, je žena, která je porodila, ledaže dítě donosila a porodila náhradní matka. V takovém případě je matkou dárkyně genetické látky.*“¹³¹ V situaci, kdy by vajíčko pocházelo od třetí osoby a dítě donosí a porodí náhradní matka, by přicházelo v úvahu ustanovení „*Matkou dítěte je žena, v jejímž zájmu došlo k umělému oplodnění náhradní matky, která dítě donosila a porodila.*“¹³² Nicméně

¹²⁷ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 113

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 113

¹³⁰ Tamtéž

¹³¹ Tamtéž s. 114

¹³² Tamtéž s. 114

zkušenosti ze zahraničních úprav jasně ukazují preferenci institutu osvojení při realizaci náhradního mateřství.¹³³

5.5 Postup při využití náhradní matky

5.5.1 Manželské páry

Do center pro asistovanou reprodukci se zájmem o fertilizaci in vitro se obvykle dostávají páry, které využili již všechny metody současné medicíny k tomu, aby se jim podařilo jakýmkoli způsobem počít potomka. Je nutné, aby se dostavily rovnou i s náhradní matkou, jelikož centra pro asistovanou reprodukci nejsou oprávněna k vyhledání náhradních matek ani ke zprostředkování kontaktu mezi neplodným párem a náhradní matkou. Proces je pak v zásadě založen na principu, že muž z neplodného páru tvoří s náhradní matkou fiktivní pár.

Prvním předpokladem pro využití institutu náhradního mateřství je udělení souhlasu otce (muže, který s náhradní matkou tvoří fiktivní pár) s umělým oplodněním u neprovdané ženy pro uplatnění domněnky v § 778 NOZ.¹³⁴ V případě ženy provdané je otcem manžel matky dle ustanovení § 776 an. NOZ. Po umělém oplodnění následuje těhotenství.

Poté již v průběhu těhotenství mohou rodiče (tedy fiktivní pár – náhradní matka a muž, který dal k umělému oplodnění souhlas) učinit souhlasné prohlášení o určení otcovství před soudem nebo matričním úřadem.¹³⁵ Komplikace by mohla nastat v případě, kdy by manželství náhradní matky zaniklo a dítě by se narodilo do třetího dne poté, co manželství zaniklo. Pak by byl za otce považován manžel náhradní matky a muselo by nejprve dojít k popření otcovství. Dnešní praxe tedy spočívá v tom, že dítě narozené náhradní matce a muži z neplodného páru, je automaticky považováno za dítě nemanželské s tím, že následně je dítě manželkou nebo životní partnerkou muže z fiktivního páru osvojeno.

Po porodu a narození dítěte je matkou dítěte žena, která dítě porodila, tedy náhradní matka. Ta posléze před soudem udělí manželce otce souhlas s osvojením,

¹³³ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s.112-114

¹³⁴ „Narodí-li se dítě, které je počato umělým oplodněním, ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas.“

¹³⁵ Srov.: § 779 NOZ

nejdříve však 6 týdnů po porodu.¹³⁶ Tento souhlas musí dát rovněž otec dítěte. Pokud by nechtěl být otec znám a náhradní matka by souhlasila, nedošlo by vůbec k určení otcovství na základě prohlášení obou rodičů, jak bylo popsáno výše. Otec v tomto případě nebude muset udělovat souhlas s osvojením dítěte ženou, která chce dítě osvojit.

Po šesti týdnech od narození dítěte je nutné, aby byl podán návrh na osvojení. Zároveň musí být dán souhlas manžela osvojitele s osvojením.¹³⁷ Rodičovskou odpovědnost dle § 825 NOZ náhradní matka ztrácí až po uplynutí tří měsíců od dne, kdy byl dán souhlas k osvojení.

Po třech měsících (vyhrazených pro odvolání souhlasu s osvojením) od udělení souhlasu s osvojením je dítě předáno na základě soudního rozhodnutí do preadopční péče těm, kteří o osvojení žádají.¹³⁸

Na závěr celého procesu je žádoucí, aby byl podán návrh na nezrušitelné osvojení. O nezrušitelném osvojení může soud na návrh osvojitele rozhodnout i před uplynutím tří let od rozhodnutí o osvojení.¹³⁹

Z výše popsaného postupu je patrné, že dokud nedojde k osvojení a tím ke ztrátě rodičovské odpovědnosti, rodičovskou odpovědnost i vyživovací povinnost má žena, která dítě porodila.

5.5.2 Nesezdané páry

„K různým modifikacím shora uvedeného postupu by mohlo dojít v souvislosti se zájmem o využití náhradní matky ze strany nesezdaných párů či pouze jednotlivců.“¹⁴⁰

V případě nesezdaných párů dochází pouze výjimečně k rozhodnutí soudu o osvojení.

U jednotlivců, resp. u žen, které by samostatně chtěli využít náhradního mateřství a následně dítě narozené prostřednictvím fertilizace in vitro je situace ještě komplikovanější. Fakticky by totiž nastala situace, kdy by muž tvořící s náhradní matkou fiktivní pár, byl zároveň smluvním partnerem ženy, která má zájem dítě osvojit. Vhodným postupem pro tuto ženu by bylo vstoupit do manželství s mužem, který by

¹³⁶ Srov.: § 813 NOZ

¹³⁷ Srov.: § 805 NOZ

¹³⁸ Srov.: § 826 NOZ

¹³⁹ Srov.: § 844 NOZ

¹⁴⁰ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 111

následně udělil souhlas s umělým oplodněním náhradní matky, a požádat o nezrušitelné osvojení dítěte. „*Tato žena tedy musí nejprve sehnat muže, který bude figurovat jako otec dítěte a případně i anonymního dárce (samozřejmě není vyloučeno, že by byly použity spermie muže, který udělí souhlas s umělým oplodněním), jehož spermie budou použity pro náhradní matku (rovněž je možné dárce i vajíčka).*“¹⁴¹ V případě, že by takovýto manželský pár skutečně narozené dítě nezrušitelně osvojil, muselo by následně dojít k rozvodu manželství, zbavení rodičovské odpovědnosti a bylo by nasnadě zvážit i otázku vydědění.¹⁴²

Je zřejmé, že všechny výše nastíněné úvahy v sobě skrývají mnoho morálních, etických, ale i psychologických otazníků a překážek. Jistý je však fakt, že uvedenou praxi u sezdaných neplodných heterosexuálních párů úřady tolerují a zároveň je i zákon předvídá. To dokazuje především již zmíněný § 804 NOZ a důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, která předpokládá osvojení mezi příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci právě z důvodu využití náhradního mateřství.¹⁴³

5.6 Surogátní smlouva

Zcela obecně je surogátní smlouvou „*smlouva, ve které jsou vymezeny práva a povinnosti mezi manžely, párem či jednotlivcem podstupujícím léčbu neplodnosti metodami asistované reprodukce a náhradní matkou, ať už se týkají záležitosti, kdy rodič je biologicky příbuzný s dítětem, či není. Ať je smlouva písemná nebo ústní, ve své podstatě skutečným účelem smlouvy je donošení, porod a předání dítěte, a to za smluvenou odměnu.*“¹⁴⁴

S ohledem na to, že taková smlouva je dle českého právního řádu protiprávní a rovněž silně nemravná, její obsah vypadá v praxi odlišně. Jelikož není surogátní smlouva v našem právním řádu upravena, panují mezi stranami značné pochybnosti o tom, co si mohou výslovně ujednat. Sjednání odměny za donošení a porod dítěte je však

¹⁴¹ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 111-112

¹⁴² Tamtéž s. 109-112

¹⁴³ Srov.: ELIÁŠ, K et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2012. s. 199

¹⁴⁴ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 114-115

nemyslitelné, proto v našem právním prostředí přichází v úvahu pouze **tzv. altruistické náhradní mateřství**.

Komerční náhradní mateřství je výslovně vyloučeno ustanovením § 169 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (TZ), když jako svěřeni dítěte do moci jiného kvalifikuje jednání, kdy ten, „*kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel, bude potrestán trestem odnětí svobody*“ a taková smlouva by tedy byla neplatná pro rozpor se zákonem.

Avšak není vyloučeno, aby byly náhradní matce nahrazeny náklady, které jí v souvislosti s těhotenstvím vznikly. Mezi takové náklady bychom mohli například zařadit výdaje vzniklé s životosprávou, jídlom, pitím, cvičením, cestováním, zdravotní péčí atd.

I přesto, že si obě strany výše uvedenou smlouvu sjednají a podepíší, záleží v konečném důsledku pouze na náhradní matce, zda se dítěte po narození vzdá a udělí souhlas s adopcí. Smlouva má tudíž význam ryze psychologický. Lze tedy tvrdit, že pokud se náhradní matka dítěte po porodu vzdá a udělí souhlas s adopcí, činí tak po právu, nicméně nárok páru nebo jednotlivce, který s ní smlouvu uzavřel, na vydání dítěte neexistuje. Na základě takové smlouvy nevzniká páru ani jednotlivci rodičovství ani jakékoli jiné právo směrem k dítěti. Na straně náhradní matky nevzniká ani bezdůvodné obohacení co se týče uhrazených nákladů, ani dítěte, jelikož uzavřená smlouva se týká pouze dobrovolného hrazení nákladů vzniklé v souvislosti s těhotenstvím. Můžeme si pak položit otázku, zda v případě, kdy by si náhradní matka nechala slíbit náhradu nákladů vzniklých v těhotenství a od počátku by zamýšlela, že dítě k adopci nedá, by se tak dopustila trestného činu podvodu dle ustanovení § 209 TZ.¹⁴⁵ Je však pravděpodobné, že by uvedené nebylo možno prokázat, proto by se o TČ podvodu nejednalo.

Ač si strany mohou na základě principu autonomie vůle dle § 1 odst. 2 NOZ ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona, to znamená i surogátní smlouvu, je třeba zvažovat, zda může surogátní smlouva vymezovat práva a povinnosti jinak než zcela obecně.

¹⁴⁵ „*Kdo sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty.*“

Dle § 1 odst. 2 NOZ by totiž ujednání porušující dobré mravy nebo veřejný pořádek bylo neplatné, což by bezpochyby ujednání o předání dítěte k osvojení za slíbenou úplatu bylo. Bylo by tedy možné ujednat hrazení nákladů spojených s těhotenstvím náhradní matky, zatímco proti tomu lze postavit povinnosti spojené s určitým chováním po dobu těhotenství. Opět se nabízí otázka, zdali je vůbec možné nějak zavázat náhradní matku k určitému chování, např. stravovat se zdravě, nekouřit, nepožívat alkohol, docházet pravidelně na cvičení.

Na druhou stranu je možné, že se pár rozmyslí a nepřistoupí na adopci. V takovém případě nemůže matka spolukontrahenty nikterak nutit, aby smlouvu plnila, a dítě tak zůstane v její péči se všemi právy a povinnostmi, které ze vztahu mezi rodičem a dítětem vyplývají.

Je zřejmé, že co se týče úpravy surogátních smluv, je s tímto tématem v našem právním řádu spojena značná nejistota, ať se jedná o samotný fakt možnosti ujednání nebo o práva a povinnosti, které v nich mohou být ujednány. Z tohoto důvodu by bylo vhodné, aby zákonodárce do budoucna vymezil postup, jak v případě asistované reprodukce s účastí náhradní matky postupovat.¹⁴⁶

5.7 Etické, morální, psychologické a zdravotní aspekty náhradního mateřství

5.7.1 Etické a morální aspekty

Od starověku v lékařské etice platí zásada především neškodit, běžně je tedy v medicíně a v etickém rozhodování potřebné, aby výhody výkonu nebo léčby převažovaly nad riziky. Z tohoto pohledu je vždy nutné jednotlivé případy posuzovat. Nicméně je třeba si uvědomit, že v centru zájmu stojí dítě. Jeho zájem musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti, která se ho týká a má právo na takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho.¹⁴⁷ Může potom tedy vůbec být předmětem smlouvy? Dítě přece není ani zboží, které si mohou rodiče u náhradní matky objednat, ani majetek, který by si mohli rodiče koupit, jako např. chatu nebo auto. Rodiče mohou

¹⁴⁶ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 114-118

¹⁴⁷ Úmluva o právech dítěte (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. m. s.) [online]. [citováno 4. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

vždy argumentovat slovy, že mají právo na dítě, ale toto právo je pouze na úrovni „práva na práci“ nebo „práva na manžela“. Co se stane v případě, že se dítě narodí postižené? Budou ho moci rodiče reklamovat? Tyto otázky jsou již dovedením celé situace do extrému, ale i takové komplikace mohou nastat.

Další námitkou proti náhradnímu mateřství může být fakt, že náhradní mateřství zneužívá ženy, které jsou často z nižších příjmových vrstev nebo z rozvojových zemí, a nachází se pod tlakem rodiny, pro kterou dítě nosí. Zároveň se tyto ženy mohou nacházet i pod tlakem vlastní rodiny, když vidina příjmu za tuto službu může být mnohdy pro rodinné příslušníky spásnou částkou.

Jenže každý má přece přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny, jež nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.¹⁴⁸ Pokud by náhradní matka s celým procesem zcela dobrovolně souhlasila a měla by podporu i své rodiny, potom by nikomu újma jistě nemohla vzniknout. O tom, jaké další pohnutky náhradní matky k tak altruistickým počínům vedou, je pojednáváno v následujícím textu.¹⁴⁹

5.7.2 Zdravotní a psychologické aspekty

Náhradní mateřství je pro obě strany zejména psychicky velmi náročný a vyčerpávající proces. Zřídka kdy se podaří provést umělé oplodnění napoprvé, je tudíž třeba těla obou žen opětovně hormonálně připravovat na chystaný zákrok. S tímto se samozřejmě pojí velké psychické vypětí, kdy matka objednatelka se k náhradnímu mateřství uchyluje obvykle až poté, kdy již sama zkoušela otěhotnět a donosit dítě všemi možnými způsoby. Každý neúspěch pak pochopitelně prožívá velice intenzivně. Na straně náhradní matky se jedná o velký zásah do jejího těla, který často končí potratem, což je samozřejmě další zátěží pro její organismus. Tyto nesnáze pak tedy vždy spíše postoupí osoba blízká nebo osoba příbuzná matky objednatelky.¹⁵⁰

Velmi nebezpečnou záležitostí se též může jevit fakt emocionálně vypjatého stavu jak na straně náhradní matky, tak na straně objednatelského páru, kdy se oběma stranám otevírá prostor pro vzájemné vydírání.

¹⁴⁸ § 3 odst. 1 NOZ

¹⁴⁹ *Náhradní mateřství: zdravotní, etické, morální a právní aspekty*. Internetový portál Zdravotnictví a medicína [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/nahradni-materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275>

¹⁵⁰ SMOLÍKOVÁ, K. *Institut matky hostitelky*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 11. s. 8

Proces porodu a péče po porodu pak provází celá řada procesů, které při narušení mohou sehrát klíčovou roli pro další vývoj jedince. „*Kupříkladu hormon oxytocin působí na skutečnost, že matka vnímá velmi intenzivně vůni svého dítěte a rozezná ji od vůně dětí jiných. Také novorozenec má vyvinutý čich a podle vůně plodové vody bezpečně poznává svoji matku.*

Kontakt mezi matkou a novorozencem se mnohonásobně zpevňuje prvním dotekem rtů novorozence s prsní bradavkou matky. Tento mechanismus je odpovědný za unikátní blízkost a těsnost vztahu mezi matkou a jejím dítětem v prvních hodinách a dnech po porodu. Ve vývojové psychologii je mechanismus známý pod pojmem „attachment“, převádným do češtiny jako „připoutávací vazba“... Při porušení procesů připoutávací vazby, stoupá naopak u dítěte hladina stresového hormonu kortizolu, což se nepříznivě odráží jak na aktuálním stavu, tak na dalším vývoji jedince, protože dochází k chronickým a někdy nezvratným změnám ve funkci i struktuře mozku. Psychiatři zpětně zjišťují narušení připoutávací vazby u mnoha psychických poruch, zejména u takzvaných poruch osobnosti, kdy dítě nevstoupilo do „bezpečného světa“... Stejnému stresu může být vystavena žena, která se s ním devět měsíců sžívala a pak je porodila.

Otázkou může být i její motivace k takovému činu. Helene Ragone ve své studii zjistila, že 26 % žen se k náhradnímu mateřství rozhodlo z pocitů viny, protože si v minulosti nechaly ukončit těhotenství potratem, a 9 % žen proto, že své dříve narozené děti daly k adopci. Práce v renomovaném časopise J Soc Issues shrnuje vyšetření celkem 14 náhradních matek a konstatovala, že tři z nich trpěly silným psychologickým stresem, když se musely vzdát dítěte, které porodily. Australský etik Tieu v recentní práci dochází k závěru, že náhradní matky, které „zvládly“ své přirozené instinkty a daly dítě, jež porodily a poskytly bezprostředně děti k adopci bez jakýchkoli negativních pocitů, prošly procesem „kognitivní disonance“, který je možné přirovnat k brainwashingu.“¹⁵¹

¹⁵¹ *Děloha na leasing a proč jsem proti.* Internetový portál Zdravotnictví a medicína [online]. [citováno 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/denni-zpravy/komentare/deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti-441439>

5.8 Úprava náhradního mateřství v evropských i mimoevropských zemích

5.8.1 Právní úprava ve Velké Británii

Velká Británie je jednou z mála evropských zemí, kde je náhradní mateřství povoleno. Právní úprava zde představuje kompromis mezi úplným zákazem až kriminalizací daného jednání a absolutní volností. Snaží se upravit ožehavé otázky tak, aby zůstala zachována všechna práva a povinnosti jak náhradní matce, objednatelskému páru i dítěte a to se zřetelem k zachování jejich důstojnosti, psychického i fyzického zdraví. Omezením, kterým britská úprava zohledňuje etické hledisko, je zákaz komerčního surogátního mateřství. Je zde upravena pouze náhrada nákladů souvisejících s těhotenstvím a porodem.

Základním pramenem právní úpravy asistované reprodukce ve Velké Británii je Human Fertilisation and Embryology Act (HEFA), náhradní mateřství je pak upraveno speciálním zákonem Surrogacy Act z roku 1985. Velká Británie na rozdíl od ostatních států povoluje sepsání surogátní smlouvy mezi náhradní matkou a objednatelským párem, což v praxi znamená vyvedení náhradních matek a objednatelských párů z ilegality. Ovšem ani tato smlouva neznamená, že je náhradní matka po porodu povinná dítě předat objednatelům.

Matkou ve Velké Británii je vždy též žena, která dítě porodila (bez ohledu na to, zda je matkou i v genetickém smyslu).¹⁵² K faktickému předání dítěte objednatelskému páru může dojít prakticky kdykoli, zatímco k právnímu předání dochází až na základě návrhu na vydání tzv. „**parentel order**“ a následném rozhodnutí soudu o jeho vydání, jež tak představuje určitou alternativu k rozhodnutí o osvojení. Vydáním rozhodnutí získávají navrhovatelé status právních rodičů dítěte a náhradní matka svá práva a povinnosti k dítěti ztrácí.

Celý proces však může proběhnout pouze za splnění velice přísných podmínek: k početí dítěte došlo umělým oplodněním nebo asistovanou reprodukcí, navrhovatelé jsou manželé, registrovaní partneři nebo partneři žijící v pevném svazku mající domicil

¹⁵² Čl. 33 Human Fertilization and Embryology Act 2008 [online]. 13. 11. 2008 [citováno 7. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents>

na území Velké Británie, jeden z navrhovatelů je genetickým rodičem dítěte a požádali o osvojení dítěte do 6 měsíců od jeho narození. Další podmínkou je souhlas s osvojením po skončení šestinedělí té ženy, která dítě porodila (náhradní matky), a souhlas s osvojením manžela případně druha náhradní matky. Dítě musí být v péči navrhovatelů již v okamžiku podání návrhu na osvojení a za splnění surrogátní dohody není surrogátní matce poskytnuta žádná odměna kromě nákladů vynaložených v souvislosti s těhotenstvím a porodem.¹⁵³

V případě, že by náhradní matka odmítla dítě předat neplodnému páru, museli by navrhovatelé podat standardní návrh na osvojení. V porovnání s řízením o vydání „parental order“ jsou však v rámci řízení o osvojení posuzovány i další jiné okolnosti jako např. vhodnost budoucího rodinného prostředí, nejlepší zájem dítěte, okolnosti na straně náhradní matky a její rodiny atd.¹⁵⁴

5.8.2 Právní úprava v Izraeli

Pozitivní právní úpravu surrogátního mateřství má Izrael od roku 1996 a předcházela jí práce komise jmenované na dobu pěti let, jejímž úkolem bylo zjistit, jaké dopady bude mít právní zakotvení náhradního mateřství na právo, etiku a náboženství. Dle zásad judaismu se víra dítěte posuzuje dle víry matky, proto musí být osoby uzavírající surrogátní smlouvu stejného vyznání.

Každá uzavřená smlouva podléhá schválení speciální komise „The Approving Commite“. Podle izraelské úpravy musí pak vajíčko i spermie pocházet od manželského páru, který uzavírá surrogátní smlouvu, všechny strany musí být plnoleté, náhradní matka musí být svobodná nebo rozvedená a musí zůstat v anonymitě. Smlouvy mezi příbuznými jsou však zakázány. Po narození se dítě dostává ke svým biologickým rodičům až po osvojení, do té doby je svěřeno do péče sociálního pracovníka, jenž se stává jeho opatrovníkem.¹⁵⁵

¹⁵³ SMOLÍKOVÁ, K. *Institut matky hostitelky*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 11. s. 9

¹⁵⁴ ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013, s. 139

¹⁵⁵ STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2010. č. 4. s. 21

5.8.3 Právní úprava ve Spojených státech amerických

Ve Spojených státech amerických rodinněprávní a občanskoprávní zákonodárství spadá do kompetence jednotlivých států a úprava se pak liší stát od státu.

Většina států však komerční náhradní mateřství zakazuje nebo omezuje. Hlavní roli při rozhodování hrají ve Spojených státech soudy. Pozornost veřejnosti si získala kauza *Johnson v. Calvert*, kdy v květnu roku 1993 byli manželé Calvertovi kalifornským Nejvyšším soudem uznáni „přirozenými“ rodiči chlapce, jež porodila náhradní matka A. L. Johnsonová. Ta uzavřela s manželi Calvertovými dohodu, dle které si nechala implantovat embryo pocházející geneticky od manželů Calvertových a zavázala se dítě po porodu vydat. To však odmítla, nicméně kalifornský Nejvyšší soud uznal svým rozsudkem za rodiče chlapce jeho genetické rodiče. V této kauze byla tak poprvé soudem uznána surogátní smlouva za platnou.¹⁵⁶

5.8.4 Těhotenský byznys na Ukrajině a v Indii

Na Ukrajině funguje několik klinik, které se zabývají právě zprostředkováním náhradního mateřství za účelem výdělků. Pronajímatelkami svých děloh se mohou stát ženy ve věku 18 až 35 let s jedním dítětem, které jsou jak vdané, tak svobodné, přičemž u vdaných žen je požadován souhlas jejich manželů. Každá surogátní smlouva je právně prověřena a ženy se musí povinně podrobit zdravotním a psychologickým testům. V případě úspěšnosti celého procesu si ženy mohou přijít v přepočtu až na milion korun.

Další ze zemí, kde je náhradní mateřství založeno na komerční bázi, je Indie. Zdejší právní úprava byla zakotvena v roce 2002. Nejvíce kritizovaná je právě komerčnost institutu, jelikož bohaté neplodné páry z Ameriky či Evropy jsou ochotny zaplatit za vytouženého potomka jakékoli peníze.¹⁵⁷

5.8.5 Negativní právní úpravy náhradního mateřství

Náhradní mateřství je zakázáno např. v Portugalsku, Španělsku, Francii, Německu, Švýcarsku a také na Slovensku.

¹⁵⁶ MELICHAROVÁ, D. *Určení a popření mateřství, problematika surogátního mateřství*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2000. č. 7-8. s. 26-27

¹⁵⁷ STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2010. č. 4. s. 21

Ve Francii byl přijat zákon č. 653/1994 J. O. o respektu k lidskému tělu, který zasahuje do řady předpisů a především do Code Civil (CC). Čl. 16 a následující stanoví, že veškeré smlouvy týkající se prokreace nebo gestace pro někoho jiného, jsou neplatné. To se právě týká i surogátního mateřství a zůstává pak nadále jako jediný relevantní fakt porodu v případě určování mateřství.¹⁵⁸

Na Slovensku byla otázka náhradního mateřství vyřešena již v roce 2005 zákonem č. 36/2005 Z.z., o rodině, kde je v § 82 zakotveno, že „*matkou dítěte je žena, která dítě a porodila a všechny dohody a smlouvy, které jsou v rozporu s tímto pravidlem, jsou neplatné.*“¹⁵⁹

5.8.6 Právní úprava v Německu

V roce 1990 byl ve Spolkové republice Německo schválen „Gesetz zum Schutz von Embryonen“ („Embryonenschutzgesetz“ - EschG), zákon na ochranu embryí. Účelem zákona není přímo provádění asistované reprodukce, nýbrž zabránění zneužití reprodukčních technik a omezení manipulování s embryi. Na rozdíl od liberální úpravy ve Velké Británii striktně vymezuje povolené činnosti, zakazuje činnosti, které jsou v jiných právních úpravách dovolené a zavádí přísné trestněprávní sankce za porušování těchto povinností.¹⁶⁰

Pro náhradní mateřství jsou v Německu používány dva pojmy – **tzv. „Leihmutterchaft“** a **tzv. „Ersatzmutterchaft“**. V případě „Leihmutterchaft“ pochází dítě geneticky od objednatelského páru, zatímco v případě „Ersatzmutterchaft“ jde pouze o částečné náhradní mateřství, kdy matka objednatelka je neplodná. „Ersatzmutter“ je definována v § 1 Nr. 7 EschG jako „*žena, která je připravená své dítě po porodu přenechat natrvalo třetí osobě.*“¹⁶¹ Tato definice pokrývá jak „Ersatzmutter“, tak „Leihmutter“.¹⁶²

¹⁵⁸ MELICHAROVÁ, D. *Určení a popření mateřství, problematika surogátního mateřství*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2000. č. 7-8. s. 26

¹⁵⁹ STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2010. č. 4. s. 21 - 22

¹⁶⁰ MELICHAROVÁ, D. *Určení a popření mateřství, problematika surogátního mateřství*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2000. č. 7-8. s. 27-28

¹⁶¹ Embryonenschutzgesetz [online]. [citováno 6. 6. 2014] Dostupné z: <http://www.gesetze-im-internet.de/eschg/index.html>

¹⁶² WEYRACH, V. *Zulässigkeitsfragen und abstammungsrechtliche Folgeprobleme bei künstlicher Fortpflanzung im deutschem und US-amerikanischem Recht*. Berlin: Tenea, 2003. s. 129

Hned v úvodu zákon na ochranu embryí v ustanovení § 1 a 2 EschG definuje zakázané činnosti týkající se reprodukčních technik k jiným než zákonem předvídaným účelům. Tato ustanovení počítají s trestem odnětí svobody v trvání až do tří let pro pachatele, který, protizákonně přenese do dělohy cizí neoplozené vajíčko nebo vajíčko oplodní za jiným účelem než za účelem dosažení těhotenství, případně do dělohy v rámci jednoho cyklu přenese více než tři embrya. Stejnou trestní sazbou může být postižen ten, kdo oplodní více vajíček, než bude v rámci jednoho cyklu umělého oplodnění použito, případně uměle oplodní ženu (náhradní matku), která po porodu hodlá své dítě natrvalo předat třetí osobě.¹⁶³ V určitých případech je navíc trestný i samotný pokus popsaného protiprávního jednání.¹⁶⁴

Jak tedy vyplývá ze shora uvedených skutkových podstat, je v německé právní úpravě výslovně zakotven zákaz jakékoli formy náhradního mateřství. Jako důvody této striktní úpravy jsou uváděny obavy z rozdvojeného mateřství, které by nesplňovaly zachování nejlepšího zájmu dítěte. Druhým důvodem je obava ze situace po porodu dítěte, kdy se může stát, že náhradní matka nebude chtít dítě objednatelskému páru vydat, nebo naopak, že rodiče ztratí o dítě zájem.¹⁶⁵

¹⁶³ Embryonenschutzgesetz [online]. [citováno 6. 6. 2014] Dostupné z: <http://www.gesetze-im-internet.de/eschg/index.html>

¹⁶⁴ BLAŽEK, P. *Medicínskoprávní a trestněprávní aspekty asistované reprodukce*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 9. s. 316

¹⁶⁵ WEYRACH, V. *Zulässigkeitsfragen und abstammungsrechtliche Folgeprobleme bei künstlicher Fortpflanzung im deutschem und US-amerikanischem Recht*. Berlin: Tenea, 2003. s. 129

6 Utajené porody

6.1 Úvod

V životě ženy může nastat situace, kdy těhotenství nebude zrovna tím nejtěšnějším okamžikem. Může se nacházet zrovna v životní etapě, kdy si těhotenství z různých důvodů nepřeje a musí se během velice krátké doby rozhodnout, jak bude nastalou situaci řešit. Možností se nabízí několik a záleží pouze na jejím rozhodnutí. Jako jedna z variant přichází v úvahu možnost absolvovat celé těhotenství, utajeně dítě porodit a legální cestou dítě svěřit těm párům, které nemohou mít své vlastní. „*Problematika utajených či anonymních porodů je však provázená otázkou, jak skloubit dva protichůdné zájmy – zájem matky utajit porod a svoji identitu, jakož i totožnost svého dítěte před veřejností a ostatními členy rodiny, a zájem dítěte znát své biologické rodiče.*“¹⁶⁶

6.2 Porod s utajením totožnosti matky a anonymní porody

6.2.1 Porod s utajením totožnosti matky

„*Porod s utajením totožnosti matky (utajený porod) je třeba považovat za porod, kdy žena po porodu požádá o utajení své totožnosti.*“¹⁶⁷ V tomto případě jsou dle právní úpravy osobní údaje matky známy, společně s písemnou žádostí o utajení porodu a data porodu, zapečetěny v obálce a uloženy u poskytovatele zdravotních služeb (dále jen poskytovatel), kde došlo k porodu. S ohledem na § 775 NOZ lze mít za to, že rodinněprávní vztah mezi matkou a dítětem vznikl a trvá. Zápis do matriky upravuje zákon č. 301/2001 Sb., o matrikách, jménu a příjmení (zákon o matrikách, jménu a příjmení) v § 17 odst. 1, kdy „*zápis dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem do knihy narození, se provede podle zprávy poskytovatele zdravotních služeb, v jehož zdravotnickém zařízení byl porod ukončen.*“

¹⁶⁶ HUBÁLKOVÁ, E. *Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech*. Správní právo. Praha: Ministerstvo vnitra, 2003. č. 5-6. s. 282

¹⁶⁷ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. s. 54

6.2.2 Anonymní porody

„V případě *anonymního porodu* se jedná o situace, kdy matka není vůbec známa, jelikož bylo dítě odloženo, případně zanecháno ve zdravotnickém zařízení matkou, která předložila doklady, o nichž bylo následně zjištěno, že jsou falešné, nebo ohledně své totožnosti nesdělila nic.“¹⁶⁸ Dítě má pak právní status nalezence. Nalezenými osobami se zabývá zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání občanství České republiky. Tento zákon v § 5 stanoví: „Fyzická osoba nalezená na území České republiky je státním občanem České republiky, pokud se neprokáže, že nabytá narozením státní občanství jiného státu.“ Pokud by tedy nebylo zjištěno, že oba rodiče dítěte byli občany cizího státu, nalezené dítě nabude české občanství.

Zápis dítěte nezjištěné totožnosti do matriky upravuje § 17 odst. 2 zákona o matrikách, jménu a příjmení a dle něj: „zápis dítěte nezjištěné totožnosti se do knihy narození provede podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl.“

Mateřství je pak tedy zjištěno šetřením policie nebo lékařskou zprávou. „V případě, že by nebylo zjištěno mateřství konkrétní ženy, mělo by dítě status nalezence.“¹⁶⁹

6.3 Stručná historická poznámka

Co se týče historie utajených a anonymních porodů, můžeme tento institut z historického hlediska spatřit v jako první evropské zemi právě ve Francii. Již od první poloviny 17. století se zde totiž začala rozvíjet tradice společensky kontrolovaného odkládání novorozenců. Ženy už v této době mohly odkládat své novorozené děti do speciálních otáčivých jeslí umístěných zpravidla u zdí nalezinců, hospiců, nemocnic a klášterů. Po uložení dítěte do jesliček zazvonily na zvon zavěšený hned vedle zařízení a po zazvonění osoba z druhé strany pohnula otočným zařízením a přijala novorozence.

V roce 1638 sv. Vincent de Paul založil zařízení nazvané Nalezené děti, jehož cílem bylo právě bojovat proti vraždám novorozenců, potratům a odkládáním dětí na

¹⁶⁸ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. s. 54

¹⁶⁹ Tamtéž

místech, kde by bez pomoci nemohly přežít. Po dlouholeté praxi byla celá procedura institucionalizována, avšak anonymní porod jako takový přinesla teprve Francouzská revoluce a otočné jesličky byly oficiálně posvěceny.

V roce 1904 byl namísto mechanismu jesliček zřízen systém „otevřené kanceláře“, která nabízela ženám možnost anonymně odložit své dítě, přičemž byly poučeny pouze o právních následcích opuštění dítěte.

Dalším vývojem prošel celý institut zejména za druhé světové války, kdy bylo v roce 1941 přijato nařízení o „ochraně narození“. Zde byla stanovena pravidla pro možnost anonymního porodu a zakotveno právo rodičky na bezplatné přijetí do jakéhokoli veřejného zdravotnického zařízení, kde ji bude poskytnuta pomoc v době jednoho měsíce před a po porodu.

V roce 1993 byly konečně anonymní porody zakotveny legislativní cestou v CC s plnou zárukou zachování anonymity rodící ženy.¹⁷⁰

6.4 Zákonná úprava utajených porodů

6.4.1 Úprava v zákoně o péči o zdraví lidu

Současné zákonné úpravě v zákoně o zdravotních službách předcházela úprava v zákoně o péči o zdraví lidu, která sem byla vložena zákonem č. 422/2004 Sb. Touto novelou byl s účinností od 1. 9. 2004 zakotven porod s možností utajení totožnosti matky a utajené mateřství se tak v Česku stalo realitou. Jak vyplývá z důvodové zprávy k zákonu č. 422/2004 Sb. byl zákonodárce k zakotvení této úpravy veden snahou snížit počet umělých potratů, zamezit vraždám novorozenečků dětí jejich matkami a případům opuštění dětí. Dle slov Hrušákové a Králíčkové *„ke snížení počtů vražd novorozenečků dítěte matkou taková právní úprava však jen stěží napomůže, neboť v mnoha případech jde o patologické chování matek, které ve většině případů nebudou schopny dostavit se k porodu do zdravotnického zařízení a požádat o utajení své totožnosti.“*¹⁷¹

¹⁷⁰ ELISCHER, D.: *Porod na zapřenou ve Francii; oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ*. In RADVANOVÁ, S.: *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (realita a východiska v ČR): kolokvium II*. Beroun: Eva Rozkotová-IFEC, 2009. s. 12-14

¹⁷¹ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. s. 53-54

6.4.2 Současná právní úprava

Porod s utajením totožnosti matky je v současné době upraven v zákoně č. 371/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách) v jeho § 37. Ten stanoví v odst. 1, že „žena s trvalým pobytem na území České republiky, nejedná-li se o ženu, jejímuž manželů svědčí domněnka otcovství, má právo na utajení své osoby v souvislosti s porodem.“ Na § 37 zákona o zdravotních službách navazuje § 56, ve kterém je stanoveno, že „zdravotnická dokumentace o utajeném porodu je vedena pouze v rozsahu zdravotních služeb souvisejících s těhotenstvím a utajeným porodem“, nezbytné ke zjištění anamnézy rodičky. „Jméno a příjmení ženy, které jsou poskytovány zdravotní služby související s těhotenstvím a utajeným porodem, jsou vedeny odděleně od zdravotnické dokumentace.“ Rovněž tak písemná žádost o utajení porodu, datum narození ženy a datum porodu. Po skončení hospitalizace ženy se zdravotnická dokumentace doplní o shora uvedené údaje a vloží do obálky, kterou poté poskytovatel zapečetí a označí bezpečnostním kódem. Otevřít zapečetěnou obálku je možné jedině na základě rozhodnutí soudu nebo na základě žádosti o otevření ženy, která utajeně porodila. Pokud je zdravotnická dokumentace vedena v elektronické podobě, bude převedena do listinné podoby a zároveň elektronická podoba odstraněna z informačního systému.

Zákon však výslovně neuvádí, který soud by byl věcně a místně příslušný k rozhodnutí o otevření zapečetěné obálky, ani z jakých důvodů by k tomuto mohlo dojít. Přichází v úvahu soud, v jehož obvodu se poskytovatel nachází. Dalším problémem je otázka, kdo by byl k návrhu na otevření obálky oprávněn. Důvodová zpráva k této problematice bohužel neuvádí žádnou konkrétní osobu, která by mohla tento návrh (žalobu) podat. Mohlo by jí být například o nezletilé dítě zastoupené opatrovníkem, poručníkem případně osvojitelem anebo již zletilá osoba v případě zjišťování rodinné anamnézy při jejích zdravotních problémech. Patrně není vyloučena ani varianta, kdy by návrh podal osvojitel nebo poručník jako zákonný zástupce nezletilého dítěte. Z dikce zákona nevyplývá ani souhlas matky s otevřením obálky, jak je tomu např. ve Francii.¹⁷²

¹⁷² HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. s. 54

6.4.2.1 Novelizace zákona o matrikách, jménu a příjmení

Výše uvedený zákon č. 422/2004 Sb. novelizoval mimo jiné v souvislosti s uzákoněním utajených porodů i zákon o matrikách, jménu a příjmení, konkrétně jejich § 14 a 17. V § 14 odst. 2 je nově zakotveno, že „*jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů se do knihy narození nezapisují v případě, že matka dítěte požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem.*“ § 17 odst. 1 pro příště stanovuje, že „*zápis dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, se do knihy narození provede podle zprávy zdravotnického zařízení, v němž byl porod ukončen, přičemž jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů, se do knihy narození nezapišou.*“ „*Dítě, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, by tak mělo mít obdobný zápis jako dítě nalezené, resp. dítě, jehož matka neudala žádné údaje.*“¹⁷³ Jako problematický se poté ale může jevit fakt, že § 17 odst. 1 neuvádí, že by snad do matriky nemělo být zapsáno jméno a příjmení dítěte. V okamžiku porodu byla totiž totožnost matky známa a tak dítě nese ze zákona příjmení matky. Matka písemně žádá o utajení své totožnosti teprve po porodu, nežádá však o utajení totožnosti dítěte, tudíž při nejmenším by mělo být, ač to jistě nebylo zákonodárcovým záměrem, příjmení dítěte do matriky zapsáno.¹⁷⁴

6.4.2.2 Novelizace zákona o veřejném zdravotním pojištění

Posledním zákonem, který byl též v souvislosti s přijetím zákona č. 422/2004 Sb. novelizován, je zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění (zákon o veřejném zdravotním pojištění). V § 13 odst. 2 písm. j) je upravena problematika hrazení zdravotní péče související s těhotenstvím a porodem dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem. „*Tuto péči hradí zdravotní pojišťovna, kterou na základě identifikačních údajů pojištěnce o úhradu požádá příslušné zdravotnické zařízení.*“¹⁷⁵

¹⁷³ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. s. 55

¹⁷⁴ Tamtéž

¹⁷⁵ HRABÁK, J. *Utajený porod jako nový institut zdravotnického práva*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2004. č. 10. s. 12-13

6.5 Nepraktické důsledky utajených porodů

6.5.1 Mateřství a právní vztah mezi dítětem a matkou

Bohužel ani NOZ se nevypořádal s právní úpravou utajených porodů, kdy dle § 775 NOZ je i přes utajení totožnosti matkou ta žena, která dítě porodila. Tato žena je „právně matkou a zůstává jí i po utajeném porodu, neboť právně relevantní skutečností pro vznik mateřství je právě porod. Rodinněprávní vztah mezi matkou a dítětem je v okamžiku narození dítěte založen a matce vzniká ze zákona rodičovská odpovědnost v plném rozsahu, tudíž je i zákonnou zástupkyní dítěte.“¹⁷⁶ Právní vztah mezi matkou a dítětem definitivně zaniká až v okamžiku, kdy bude dítě nezrušitelně osvojeno.

6.5.2 Práva dítěte

Řádně přijaté, ratifikované a vyhlášené mezinárodní úmluvy chránící rodinu, rodinný a soukromý život a práva dítěte, kterými je Česká republika vázána, mají na základě čl. 10 Ústavy přednost před běžným zákonem. V této souvislosti je tak možné zmínit Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva o lidských právech – EÚLP), jejíž čl. 8 poskytuje každému právo na ochranu soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.¹⁷⁷ Dále Úmluvu o právech dítěte, která obsahuje ucelený katalog práv dětí od jejich narození až po dosažení zletilosti. Důležitý je pak čl. 7, který zakotvuje právo dítěte na registraci ihned po porodu a právo na jméno, státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Čl. 8 garantuje právo na zachování totožnosti dítěte, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků. Institut utajeného porodu tak patrně porušuje výše zmíněny čl. 7 Úmluvy o právech dítěte, neboť dítě není ihned po narození řádně registrováno, nemá jméno, své právní rodiče a není mu zajištěno ani právo na jejich péči.¹⁷⁸

Rovněž čl. 32 odst. 3 Listiny se dostává do konfliktu s možností požádat o utajený porod. Dle tohoto článku mají děti narozené v manželství i mimo ně stejná práva. Ovšem dítě narozené v manželství zná své rodiče, jelikož jeho matkou je žena, které jej porodila, a otcem manžel této ženy, ledaže by došlo k popření otcovství. „Dítě,

¹⁷⁶ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. s. 55

¹⁷⁷ Čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech (sdělení FMZV č. 41/1996 Sb. m. s.) [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.novatrixprint.cz/umluva-o-ochrane-lidskych-prav-a-svobod.html>

¹⁷⁸ Čl. 7 a 8 Úmluvy o právech dítěte (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. m. s.) [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

*jehož matka požádala o utajení své totožnosti v souvislosti s porodem, má sice po právní stránce matku, jejíž totožnost je známá, ale utajená, avšak určení otcovství k dítěti je velice komplikované.*¹⁷⁹ Mohlo by k němu dojít na základě třetí domněnky určení otcovství rozhodnutím soudu a to na návrh matky, dítěte i muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte. Druhou domněnku otcovství, čili určení otcovství souhlasným prohlášením nelze uplatnit, jelikož by to bylo dle § 781 NOZ spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Otcovství totiž nemůže být zapsáno bez matrikového mateřství, resp. zápisu matky do veřejné knihy.¹⁸⁰

6.5.3 Hrazení zdravotní péče

*„Z dikce zákona vyplývá, že utajovaným údajem je pouze jméno, příjmení, datum narození a datum porodu“*¹⁸¹ ženy, která požádala o utajený porod. Ostatní údaje, jako např. registrační číslo pojištěnce a název příslušné pojišťovny nejsou údaji, na které by se vztahovala ochrana dat.

Podle zákona o veřejném zdravotním pojištění je ze zdravotního pojištění hrazena péče poskytnutá pojištěnci a zdravotnické zařízení, které poskytlo péči v souvislosti utajovaným porodem, má možnost požádat příslušnou zdravotní pojišťovnu o úhradu na základě sdělení identifikačních údajů pojištěnce. Rodička tedy bude muset uvést své registrační číslo pojištěnce a název příslušné zdravotní pojišťovny. Pokud však tato žena nebude ochotna nebo schopna tyto údaje zdravotnickému zařízení sdělit, může vůči ní zdravotnické zařízení postupovat jako vůči samoplátkyni bez úhrady této péče ze zdravotního pojištění.

Navíc pokud tedy poskytne své registrační číslo je tento neutajený údaj u většiny občanů České republiky shodný s rodným číslem a utajení je pak v takové situaci značně problematické. *„Z výše uvedeného tedy vyplývá, že odpovídajícím způsobem je možné porod utajit jen v případě, že žena sama uhradí náklady s ním spojené.“*¹⁸² Ani toto jistě nebylo záměrem zákonodárce, jelikož pak by si mohly utajený porod dovolit pouze ženy dostatečně finančně zajištěné.

¹⁷⁹ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. s. 56

¹⁸⁰ Tamtéž

¹⁸¹ KODRIKOVÁ, Z. *„Anonymní“ porody – jsou skutečně utajené?* Právo a rodina. Praha: Linde, 2005. č. 6. s. 18-19

¹⁸² Tamtéž s. 19

6.6 Právo matky na utajení v. právo dítěte znát svůj původ

6.6.1 Rozporné zájmy: matka versus dítě

Proti právu matky na zachování její anonymity při porodu stojí nepochybně právo dítěte znát svůj původ. Toto právo je garantováno Úmluvou o právech dítěte v čl. 7, kde se píše, že každé dítě je registrováno ihned po narození a má již od narození právo na jméno, na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.¹⁸³

„Zaručení tohoto práva ovšem nemůže být absolutní, je třeba jej vždy zvažovat v poměru k právu na život a zdraví dítěte, které je bezpochyby prioritou.“¹⁸⁴ Z toho důvodu jen nutno zkoumat, zdali vůbec a do jaké míry má možnost utajeně porodit a následně odložit své dítě vliv na ochranu života a zdraví dětí. Bohužel posouzení efektivity je sníženo tím, že mnohá zařízení statistiky vůbec neuvádějí. Z dosavadních zkušeností a poznatků např. z Francie není postaveno na jisto, že by se na základě této možnosti snížil počet usmrcených novorozenců. Z dostupných materiálů paradoxně vyplývá fakt, že počet vražd novorozenců ve Francii, kde je možnost anonymního porodu legalizována, se téměř neliší od Německa, kde tato možnost neexistuje, naopak v Německu je počet dokonce nižší a má stále sestupnou tendenci.¹⁸⁵

6.6.2 Odièvre v. Francie

Pocity odloženého dítěte vyjádřila i paní Pascale Odièvre, jejíž stížnosti proti Francii z důvodu porušení článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech se zabýval právě Evropský soud pro lidská práva (ESLP).

Stěžovatelka, jež byla anonymně porozena a odložena, namítala, že Francie neposkytla ochranu jejímu právu na soukromý život, když právní řád vyžaduje souhlas biologické matky k zpřístupnění údajů o její identitě. Dle názoru ESLP má každý člověk EÚLP chráněný zájem na získávání informací nezbytných k pochopení jeho dětství a dospívání a je nutné zvažovat dva protichůdné zájmy dospělých osob,

¹⁸³ Čl. 7 Úmluvy o právech dítěte (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. m. s.) [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

¹⁸⁴ HERMANOVÁ, M. *Právní aspekty problematiky anonymního odkládání dětí a anonymních porodů ve Spolkové republice Německo a některých dalších zemích*. Justiční praxe. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2002. č. 6. s. 390

¹⁸⁵ Tamtéž s. 390-391

Soud ve věci *Odièvre v. Francie* kladl velký důraz na rozsah míry uvážení, kterou disponují smluvní státy, aby upravily vztahy mezi jednotlivci, a zároveň zajistily respektování soukromého života. Smyslem francouzské právní úpravy je umožnit ženě anonymně porodit, ochránit tak zdraví ženy i dítěte, vyhnout se potratům, zejména těm bez lékařské asistence, a na druhou stranu posiluje možnost dítěte zjistit svůj biologický původ s pomocí nově zřízené Národní rady pro přístup k osobnímu původu. Jsou tak vyváženy rozporné vztahy mezi matkou a stěžovatelkou a Francie dle názoru ESLP nepřekročila míru uvážení, která je jí na tomto poli svěřena.

Nutno však závěrem podotknout, že přístup k informacím je vždy podmíněn výslovným souhlasem matky, který nelze žádným právním prostředkem nahradit. Matka má tedy vůči všem, včetně svému odloženému dítěti „právo veta“ a naplnění práva dítěte znát svůj původ se ocitá zcela v jejích rukou.¹⁸⁶

6.7 Situace v dalších evropských zemích

Historickou tradici organizovaného odkládání dětí je možné najít zejména ve Francii, která i přes svou rozpracovanou úpravu stále čelí problémům spojenými s důsledky anonymních porodů.

Pokud jde o další země, tak pouze v Lucembursku a v Itálii neukládá zákon biologickým rodičům povinnost zapsat novorozence do matriky. Např. v Německu, Švýcarsku, Belgii, Dánku, Norsku, Velké Británii, Španělsku, Portugalsku nebo ve Slovinsku je uvedení jména matky i otce zákonnou povinností. Jisté tendence k uzákonění anonymních porodů můžeme v současnosti sledovat v Belgii, naopak španělský Nejvyšší soud prohlásil článek 47 zákona o matrikách, který umožňoval uvést do knihy narození „matka neznámá“, za neústavní.¹⁸⁷

6.7.1 Německá právní úprava

Problematika anonymních porodů je již dlouhodobým tématem k diskuzím i u našich sousedů – ve Spolkové republice Německo. 1. 5. 2014 vstoupil v účinnost zákon zakotvující tzv. „diskrétní porody“. Tato úprava si klade za cíl, aby „babyklappen“

¹⁸⁶ HUBÁLKOVÁ, E. *Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech*. Správní právo. Praha: Ministerstvo vnitra, 2003. č. 5-6. s. 283-285

¹⁸⁷ HUBÁLKOVÁ, E. *Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech*. Správní právo. Praha: Ministerstvo vnitra, 2003. č. 5-6. s. 283

(obdoba babyboxů – viz kapitola 7) a anonymní porody nebyly již více využívány a naopak aby byla využívána tato legální cesta „diskrétního porodu“. „Diskrétní porody“ nabízí těhotným ženám, které chtějí utajit své těhotenství a následné mateřství, jednak nabídku poradenství a též možnost porodit dítě za pomoci profesionální lékařské pomoci. Pokud si matka bude i po porodu přát utajit svou totožnost, bude toto přání respektováno. Identita matky v průběhu celého procesu zůstává zachována a vystupuje tak pod svým pseudonymem. Dítě má ovšem právo po dosažení šestnáctého roku dozvědět se, kdo je jeho matka.

Nová úprava tedy umožňuje matkám porodit dítě na jedné z klinik a po dobu šestnácti let tajit svou totožnost. V mezičase je matce nabídnuta pomoc k řešení komplikované situace, ve které se nachází. Po dosažení věku šestnácti let má výlučně dítě právo nahlédnout do osobních údajů o své biologické matce, které zanechala v poradně, a dozvědět se tak skutečnosti o svém původu. Matka má ovšem právo rozhodnout, že si nepřeje ani po uplynutí šestnácti let od narození dítěte odhalit svou totožnost. Dítě má potom nárok zažádat u soudu pro rodinné záležitosti o odhalení totožnosti matky a poznání svého původu. Soud poté rozhodne o tom, zdali je zájem matky na utajení totožnosti převažující nad právem dítěte znát svůj původ.¹⁸⁸

Je na zvážení, jestli se matky žádající o utajení své totožnosti, budou rozhodovat pro tuto legální cestu odložení dítěte, když je nejisté, zdali jejich identita nebude právě po dovršení šestnáctého roku odhalena. Je pravděpodobné, že žena, která bude mít enormní zájem na utajení své totožnosti, bude vždy spíše volit formu babyklappe nebo anonymního porodu.

6.7.2 Francouzská právní úprava

Anonymní porody jsou ve Francii oblíbené, ač je jejich kontroverznost nezpochybnitelná. Rozumí se jimi „*možnost matky uchovat v tajnosti svou totožnost před porodem, během něj a zejména po něm*“¹⁸⁹ a dopadá výlučně na identifikaci ženy, která dítě porodila. Anonymní porod se tak netýká utajení samotného aktu porodu ani

¹⁸⁸ *Die vertrauliche Geburt*. [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Die-vertrauliche-Geburt-Brosch_C3_BCre.property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf

¹⁸⁹ ELISCHER, D.: *Porod na zapřenou ve Francii; oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ*. In RADVANOVÁ, S.: *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (realita a východiska v ČR): kolokvium II*. Beroun: Eva Rozkotová-IFEC, 2009. s. 12

skutečnosti narození dítěte. Ve francouzském právu tak dochází o relativizaci starořímské zásady *mater semper certa est*, která ve francouzském právu neplatí absolutně. V samotném důsledku to znamená, že dítě je po porodu svěřeno k adopci a zbaveno možnosti poznat svou biologickou matku. Anonymní porod totiž implikuje obligatorní odmítnutí žaloby na určení mateřství, k níž je dítě za normálních okolností legitimováno. Matka však může zanechat informace o své identitě v zalepené obálce, jejíž obsah může být za určitých podmínek dítěti po dosažení jeho zletilosti sdělen.

Zákonná úprava je obsažena přímo v CC a zevrubnější technická úprava je pak ve zvláštním kodexu Rodiny a sociální pomoci. Samotná legalizace anonymního porodu je zakotvena v ustanovení čl. 341 – 1 CC, který výslovně stanoví možnost matky požádat při porodu, aby skutečnost o jejím přijetí do zdravotnického zařízení a její identita zůstaly zachovány v tajnosti. V čl. 341 CC jsou následně řešeny právní dopady tohoto ustanovení, kde je řečeno, že každá následná žaloba na určení mateřství za existence utajeného porodu bude soudem pro nepřípustnost odmítnuta.

V kodexu Rodiny a sociální pomoci jsou detailněji rozvedeno právo ženy na utajený porod, jeho podmínky a modality, jakož i právní následky s tím spojené. Žena tak může, ovšem jen pokud s tím souhlasí, zanechat informace o svém nebo otcově zdravotním stavu, o původu dítěte a okolnostech jeho narození. Informaci o své totožnosti může zanechat v zalepené obálce a zároveň je poučena o možnosti, vzít své rozhodnutí kdykoli zpět. V jiném případě může být její identita odhalena jen, jsou-li splněny podmínky dané kodexem Rodiny a sociální pomoci. Veškeré výše zmíněné formalities se dějí za přítomnosti pověřené osoby, která působí pro tyto účely v daném zdravotnickém zařízení.

Matce je následně po porodu dána dvouměsíční lhůta pro zvrácení svého rozhodnutí, po marném uplynutí této lhůty je dítě předáno k osvojení. Do doby než je dítě osvojeno, zůstává v péči zvláštní instituce pro vedení zdravotních a sociálních záležitostí.

Po dosažení zletilosti má dítě právo podniknout jisté kroky, které mohou za určitých podmínek vést k získání informací o svých biologických rodičích, jenž byly v příslušném zařízení umožňujícím anonymní porod zanechány. Toto právo je vedeno snahou realizovat právo znát svůj genetický původ, které je v kolizi s právem na anonymní porod.

Pro tyto účely byla zřízena v roce 2002 speciální instituce CNAOP („Conseil national pour l'accès aux origines personnelles“ – Národní rada pro přístup k údajům o osobním původu), jejímž úkolem je usnadnit všem zletilým osobám, ale i osobám nezletilým při patřičné intelektuální vyspělosti se souhlasem svých zákonných zástupců, přístup k informacím o svém genetickém původu. Stejně jako tyto osoby, má právo obrátit se na Národní radu i matka, která dítě utajeně porodila, nebo otec, se žádostí o zrušení utajeného porodu, případně jen s dotazem, zdali je jejich biologický potomek nehledá.

V souladu s kodexem Rodiny a sociální pomoci sdělí Národní rada identitu biologické matky za předpokladu, že existuje výslovné prohlášení o zrušení anonymního porodu nebo pokud Národní rada zjistí, že ze strany biologické matky nebyl vysloven jasný nesouhlas o sdělení její identity. Identita biologické matky bude též sdělena, pokud již zemřela a za života nevyjádřila vůli uchovat tajemství o její identitě. Obdobně se postupuje i v případě dotazu na identitu biologického otce. Jednoduše řečeno, CNAOP vyhledá biologickou rodinu a zprostředkuje setkání jen v tom případě, pokud si to biologičtí rodiče sami přejí a chtějí poznat svého biologického potomka.¹⁹⁰

¹⁹⁰ ELISCHER, D.: *Porod na zapřenou ve Francii; oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ*. In RADVANOVÁ, S.: *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (realita a východiska v ČR): kolokvium II*. Beroun: Eva Rozkotová-IFEC, 2009. s. 14-17

7 Schránky pro odložené děti

7.1 Úvod

Schránky pro odložené děti - torny, babyboxy či babyklappen vyvolávají v české společnosti již od roku 1998 bouřlivé diskuze. Odborná i laická veřejnost velmi intenzivně diskutuje o jejich zřizování, o morálních i právních aspektech odkládání dětí právě do těchto schránek. Diskuze nabyly na intenzitě koncem roku 2004, kdy právní oddělení Všeobecné fakultní nemocnice v Praze 2 obdrželo od Nadačního fondu pro odložené děti **Statim** návrh smlouvy na vytvoření a provozování schránky pro odložené děti v prostorách fakultní nemocnice. Hlavními argumenty pro vznik a existenci schránek pro odložené děti bylo a je zaručit dětem právo na život, zachránit život nechtěným dětem, zamezit vraždám novorozenců jejich matkami bezprostředně po porodu, ale i v pozdějším věku dítěte, a poskytnout nechtěným dětem možnost dostat se do náhradní rodiny, kde by byly přijaty jako děti vlastní.

V souvislosti s návrhem smlouvy Nadačního fondu Statim na zřízení schránek pro odložené děti se k této problematice vyjadřovalo mnoho renomovaných odborníků z řad lékařů, právníků, psychologů či sociálních pracovníků. Svůj názor vyjádřila i řada příslušných institucí jako např. Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Česká pediatrická společnost a Ústav státu a práva. Jejich právní rozborů i pohled na celou problematiku jsou uvedeny dále v této práci.¹⁹¹

7.2 Historie schránek pro odložené děti

Schránky pro odložené děti mají dlouholetou historii. První schránka pro opuštěné děti byla vytvořena již v roce 1198 v Itálii při nemocnici Sv. Ducha v Římě a od té doby je zaznamenán rozvoj těchto schránek v poměrně velkém rozsahu. Hlavním smyslem schránek bylo zachránit děti matek, které se nacházely ve svízelné životní situaci, ať už společenské (hanba pro matku, která porodila nemanželské dítě) nebo existenční a na výchovu dítěte neměla dostatek prostředků. Zřizování schránek se pak

¹⁹¹ NOVOTNÁ, V; HOVORKA, D. *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2008. č. 7. s. 1

rozvíjelo od doby katolické charity při nalezincích, špitálech a kláštorech v řadě zemí. Největší rozvoj byl zaznamenán ve Francii, kde v roce 1804 byly do napoleonského Code civil převzaty i tyto schránky a postupně se jejich zřizování rozšiřovalo i do dalších zemí. Schránky pro odložené děti byly zřízeny v roce 1952 také na Kubě, v italském Palermu, od roku 2000 v Německu a dále v Rakousku, Maďarsku a ve Švýcarsku.¹⁹²

7.3 Právní základ zřizování a provozování schránek pro odložené děti

Pro zřizování a provozování schránek pro odložené děti nejsou použitelná pravidla občanského práva ani jiného soukromoprávního předpisu. Jedná se totiž o záležitost sociálně-právní ochrany dětí, která spadá do oblasti veřejnoprávní a je tak věcí státu.

Sociálně-právní ochranu dětí nesmí vykonávat nikdo jiným způsobem než podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V § 1 je definován rozsah pojmu sociálně-právní ochrana dětí a to zcela obecně, nejen pro účely tohoto zákona, a v § 4 pak taxativně určeny subjekty, které smějí sociálně-právní ochranu dětí vykonávat. „*Ve veřejném právu platí zásada dle čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny, podle níž je zakázáno všechno, co není – státu a těm, na které stát zákonem přenesl svou pravomoc – výslovně dovoleno.*“¹⁹³

Zároveň ale nikdo nesmí zasahovat do domény státu, kterou sociálně-právní ochrana dětí je. „*Hodlá-li proto někdo, ať osoba fyzická nebo právnická, vykonávat činnost, která se spravuje zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, nemůže ji vykonávat dle vlastního uvážení*“¹⁹⁴, nýbrž ji smí vykonávat jen, splní-li podmínky pro tuto činnost zákonem stanovené. Pokud však nebude dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí osobou pověřenou výkonem sociálně-právní ochrany ve smyslu jeho § 4 odst. 2 písm.

¹⁹² NOVOTNÁ, V; HOVORKA, D. *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2008. č. 7. s. 1

¹⁹³ ZUKLÍNOVÁ, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 7. s. 250

¹⁹⁴ Tamtéž s. 250

d), nesmí tak z hlediska práva činit. Je tedy na zvážení, zdali je zřizování a provozování schránek pro odložené děti zdravotnickými zařízeními v souladu se zákonem.¹⁹⁵

7.4 Kontroverzní postoj ke zřizování schránek pro odložené děti

7.4.1 Babyboxy jsou krokem zpět

Jak bylo již výše uvedeno, svůj názor a stanovisko ke zřizování schránek pro odložené děti vyjádřila řada odborníků a příslušných institucí. Jejich právní rozbor, medicínské, etické a psychologické pohledy v převážné míře svědčily o zamítavém postoji k jejich zřizování. Proti zřizování schránek byly uplatňovány argumenty říkající, že se jedná o krok zpět, návrat do středověku v péči o nechtěné děti. Dnes již nemusí ženy neprovdané ženy odkládat své děti pro společenskou hanbu, žena samoživitelka má nárok na různou sociální podporu a existují jiné možnosti, jak odložit nechtěné dítě. Pokud se matka skutečně rozhodne, že nechce o své dítě pečovat, má možnost ho zanechat v porodnici či v jiném zdravotnickém zařízení, případně utajeně porodit.¹⁹⁶

7.4.2 Přirozené právo dítěte na život

„Přínos babyboxů k záchraně života dítěte je sporný, resp. nelze jej potvrdit ani vyvrátit.“¹⁹⁷ Dle zkušeností našich německých sousedů je prokázáno, že ani existence Babyklappů nezabránila vraždám novorozenců na území Německa. I statistiky Policie České republiky uvádějí poměrně stabilní údaje o počtu nalezených usmrcených novorozenců.

Matky, které dítě po porodu zabijí nebo odloží způsobem ohrožující zdraví a život dítěte, jsou dle odborníků ženy zejména mladé, velmi nezralé a infantilní. Ty jsou ve velice silném afektu, v panice, v zoufalé situaci, v dlouhodobém stresu z utajovaného těhotenství, jsou duševně nemocné nebo nepřičetné. Svě těhotenství obvykle samy sobě popírají, jsou porodem zaskočeny a stresová či panická reakce může vést až k zabití

¹⁹⁵ ZUKLÍNOVÁ, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 7. s. 250-251

¹⁹⁶ SCHNEIBERG, F. *Babyboxy – pomoc dítěti nebo past?* Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 6. s. 6

¹⁹⁷ JÍLEK, A. *Právní úskalí spojená s babyboxy ve světle doporučení výboru pro práva dítěte z roku 2011*. Časopis ženských lékařů GYNEKOLOG [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.gyne.cz/clanky/2011/511cl6.htm>

právě okamžitě po porodu, aby se dítěte co nejrychleji zbavily a popřely celou skutečnost těhotenství i narození dítěte.

O těchto ženách pak patrně nelze mít za to, že budou jednat rozumně a odvezou své dítě několik desítek kilometrů, ale klidně i do vedlejší ulice, aby jej do schránky uložily. Jejich jednání je zkratovité, neplánované, nečekané a takové ženy nejsou schopné celou situaci racionálně řešit, natož pak plánovat jednotlivé kroky, jak dítě odloží způsobem vhodným, který by snad neohrožoval zdraví a život dítěte.

Ochrana práva dítěte na život jako důvod ke zřizování babyboxů tak přichází v úvahu zcela hypoteticky, byť lidsky lze snahu propagátorů babyboxů život dítěte zachránit pochopit, ačkoli je pravděpodobnost takové situace jen malá.¹⁹⁸

7.4.3 Právo dítěte znát své rodiče a právo na jejich péči

Zřízení schránek může vést ke snížení už tak často nízké odpovědnosti rodičů za dítě, které zplodili a nabízí možnost, jak se jej jednoduše „zbavit“. Jeho odložením dle MUDr. Františka Schneiberga zároveň dochází k upírání práva dítěte na totožnost, právo znát své biologické rodiče a právo na jejich péči namísto toho, aby byly spíše vytvářeny podmínky pro to, aby se rodiče či pouze matka nezbavovala svého dítěte a pečovala o něj.

Pokud dítě vyrůstá s pocitem, že nemá svou identitu, kořeny a jakékoli vazby, nemůže mít plnohodnotný psychický a sociální vývoj. Následky na osobnostní vývoj jsou spíše pouze odhadovány, ale existuje pro ně opora v některých sociologických výzkumech ve Francii nebo v Německu, kde podobná zařízení existují již delší dobu.

Tyto děti mají problémy se svou vlastní identitou a se začleňováním mezi své vrstevníky a do společnosti obecně. Opakovaně sami sobě pokládají otázky, kdo vlastně jsou a odkud pocházejí, a jelikož se jim odpovědi nedostává, často upadají do depresí a trpí duševními poruchami. Argumenty proti, že podobně jsou na tom i děti osvojenčů, jsou sporné. Osvojené děti mohou kdykoli zjistit totožnost svých rodičů a nalézt tak vlastní identitu, osvojitelé jsou dokonce povinni dle § 836 NOZ informovat osvojeence o skutečnosti osvojení nejpozději do zahájení školní docházky.¹⁹⁹

¹⁹⁸ ZUKLÍNOVÁ, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 7. s. 252

¹⁹⁹ SCHNEIBERG, F. *Babyboxy – pomoc dítěti nebo past?* Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 6. s. 6-7

Proti tomuto názoru stojí názor MUDr. Dany Janotová CSc. Dle ní „u dětí přicházejících z babyboxů lze například říci, že rodiče se snažili udělat pro dítě to nejlepší, co ve velmi zoufalé situaci mohli - předali ho do bezpečného prostředí s možností brzkého umístění v rodině. Identita dětí v náhradní rodinné péči se vyvíjí v souladu s citově bohatým životem rodiny, ve které dítě vyrůstá. Profesor Matějček v Desateru pro náhradní rodiče například napsal: *Psychologické rodičovství je povýšeno nad pouhé biologické zplození dítěte.*

Znalost biologických rodičů je pouze malou částí celkového prožívání vlastní osobnosti a není základním kamenem utváření identity. Nedostatek informací o biologických rodičích tento mnohotvárný tok prožitků nemůže zmařit. Identita není něco, s čím se rodíme. Vytváříme si ji pracně v průběhu života - paní redaktorka ani pan doktor nezískali svoji identitu pouze po biologických rodičích, ale museli si ji zasloužit - svými činy, vzděláním, úspěchy v práci. Pozitivní sebeuvědomění - identitu - podporují dobré citové vazby, přátelé a hledání smyslu bytí, pracujeme na ní celý život.“²⁰⁰

7.4.4 Riziko domácích porodů

Babyboxy předpokládají porod mimo zdravotnické zařízení, tzv. domácí porody. Není totiž příliš pravděpodobné, že by matka porodila za asistence nemocničního personálu ve zdravotnickém zařízení, nechala se i s dítětem propustit, obešla bránu nemocnice a uložila dítě do babyboxu, když je může nechat přímo v porodnici. Vzhledem k rostoucímu číslu již zřízených a fungujících schránek se pak může zvyšovat možnost těchto domácích, značně rizikových porodů, které ohrožují jak matku, tak dítě, s čímž odborníci nesouhlasí a staví se proti zřizování schránek.²⁰¹

7.4.5 Předpoklad rychlého průběhu osvojení

Koncept schránek pro odkládání dětí též předpokládá rychlý průběh osvojení a předání dítěte do péče osvojitelů. V případě postiženého nebo chronicky nemocného dítěte bohužel nebude průběh tak rychlý a může trvat delší dobu, než se pro tyto děti

²⁰⁰ JANOTOVÁ, D. *K otázce identity u odložených dětí.* Babybox [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=problematika>

²⁰¹ SCHNEIBERG, F. *Babyboxy – pomoc dítěti nebo past?* Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 6. s. 7

najdou vhodní osvojitelé. Je též velice pravděpodobné, že odložené děti pocházejí z utajených nebo nesledovaných těhotenství a právě nedostatek informací o anamnéze či průběhu těhotenství může proces osvojení zkomplikovat. Osvojitelé jsou v dnešní době velice nároční a žádají co nejvíce informací o dítěti, které hodlají osvojit. Nedostatek podaných informací pak může znamenat odmítnutí osvojení.²⁰²

Rychlost procesu osvojení je též odvislé od toho, jestli bude dítě známé nebo neznámé totožnosti. Poskytovatelé babyboxů matky vyzývají, aby u dítěte nezanechávaly rodný list, jelikož se tím prodlouží možnost dát dítě k osvojení. V případě neznámé totožnosti je nutné kontaktovat OSPOD, na základě jejich žádosti vydá soud předběžné opatření o umístění dítěte do některého zařízení a vyčkat 30 dnů, zdali se nepřihlásí matka. Dítě pak může mít již v řádu několika měsíců nové rodiče. V případě známé totožnosti rodičů je pak nutné udělit rodiči souhlas k adopci, případně vyčkat vyslovení nezájmu soudem ve zvláštním řízení (viz kapitola 6.6.3.1).

7.4.6 Nabídka jiných možností pro rodiče

Matka nebo oba rodiče mají dokonce i jiné možnosti, jak svěřit nechtěné dítě do náhradní výchovy, a měli by o nich být informováni. Žena si může vybrat cestu utajeného porodu, případně zanechat dítě přímo v porodnici. Lze ale vůbec zabránit tomu, aby byly do schránek uloženy děti pouze na základě rozhodnutí jednoho z rodičů, a neotevřít se podporou schránek cesta k nedovoleným manipulacím či obchodování s dětmi?²⁰³

7.4.7 Odborné diskuze týkající se babyboxů

Tyto argumenty a další jiné otázky byly bouřlivě diskutovány a pro podporu vzniku schránek pro odložené děti nebylo z Ministerstva zdravotnictví vydáno pozitivní stanovisko, které by svědčilo o podpoře schránek. V roce 2005 byl však Ústavem státu a práva Akademie věd České republiky vydán odborný posudek, který napsal jeho bývalý ředitel Jaroslav Zachariáš.

²⁰² SCHNEIBERG, F. *Babyboxy – pomoc dítěti nebo past?* Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 6. s. 7

²⁰³ NOVOTNÁ, V; HOVORKA, D. *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu.* Právo a rodina. Praha: Linde, 2008. č. 7. s. 2

V posudku vysvětluje, že zřízení babyboxů není proti českému ani mezinárodnímu právu a odložení dítěte do babyboxu není trestným činem. Vládní výbor pro práva dítěte projednával babyboxy za účasti Ludvíka Hesse 7. září 2007 zejména na podnět Františka Schneiberga z Ústavu veřejného zdravotnictví a medicínského práva, jednoho z hlavních odpůrců babyboxů.

Z hlediska hygienického byly babyboxy prověřeny hygienickou službou dle technických norem a bylo konstatováno, že babyboxy nejsou zdravotním nebezpečím pro děti. Stanovisko České obchodní inspekce, která babyboxy prošetřila z hlediska bezpečnosti v roce 2005, bylo též kladné – nebylo shledáno žádné pochybení. Výbor na závěr konstatoval, že na základě poskytnutých informací nebylo prokázáno ohrožení zdraví dětí při odložení do babyboxu a doporučil Ministerstvu zdravotnictví při vypracování věcného záměru zákona o kojeneckých ústavech a dětských centrech zakotvení existenci babyboxů.²⁰⁴

7.4.8 Příznivci babyboxů

Na straně zastánců dále stojí například JUDr. Jan Sváček, JUDr. Jiří Stařeček, oba soudci Vrchního soudu v Praze, Prof. MUDr. Tomáš Zima, DrSc., rektor Univerzity Karlovy, Prof. MUDr. Aleš Roztočil, CSc., primář gynekologicko-porodnického oddělení, MUDr. Dana Janotová, CSc., psychiatricka, MUDr. Eva Vaníčková, CSc, vysokoškolská pedagožka v oboru preventivního lékařství a sociální pediatrie a mnoho dalších.²⁰⁵

Velice pozitivní postoj české veřejnosti vůči babyboxům lze vyčíst i z nejrůznějších anket pořádaných internetovými portály. Například zpravodajský server www.idnes.cz vyhlásil dne 23. června 2011 anketu s otázkou „Zrušili byste babyboxy?“. „Ano“ odpovědělo 290 čtenářů, zatímco „ne“ odpovědělo 15.551 čtenářů.²⁰⁶ Babyboxy jsou zároveň velice mediálně vděčným tématem. Otázka legálnosti babyboxů však není zdaleka tak jednoznačná, jako postoj veřejnosti k nim.

²⁰⁴ HESS, L. *Zpráva o babyboxech k 27. 5. 2014*. Babybox.cz [online]. 27. 5. 2014 [citováno 9. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=zprava>

²⁰⁵ Tamtéž

²⁰⁶ *Zrušili byste babyboxy?*. Idnes.cz [online]. [citováno 9. 6. 2014]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/ankety.aspx?idanketa=A20110623_hro_90

7.5 Vývoj situace ohledně schránek pro odložené děti v České republice

7.5.1 Zřízení první schránky pro odložené děti

I přes výše uvedené argumenty zřídil a otevřel Nadační fond pro odložené děti Statim v čele s Ludvíkem Hessem ve spolupráci s Mgr. Romanem Hanusem první schránku pro odložené děti v soukromém zdravotnickém zařízení GynCentrum v Praze 9 – Hloubětíně 1. června 2005. Následně na tuto myšlenku zřízení schránek navázala i řada dalších zdravotnických zařízení v České republice a jejich počet stoupl k dnešnímu dni na 61. Poslední schránka pro odložení dětí byla zřízena 8. 4. 2014 ve Svitavské nemocnici. Číslo 61 je již poměrně vysoké a ke zřizování babyboxů dochází od roku 2005 i přesto, že dosud schránky nemají oporu v právních předpisech. Fakticky však schránky existují a zdravotnická zařízení je provozují. Do dne ukončení této práce bylo do babyboxů odloženo 107 dětí a tím posledním byla 27. 05. 2014 holčička Ilonka.²⁰⁷

7.5.2 Technické parametry schránek pro odložené děti

Původní babyboxy jsou ocelové schránky o šířce 100 centimetrů, výšce 60 centimetrů a hloubce 50 centimetrů. Váží 150 kilogramů, jejich vnitřek je podle potřeby vytápěný a signalizace oznámí lékařům otevření dvířek. Druhá generace babyboxů počínajíc pořadovým číslem 47 je vyrobena z nerezového plechu, má dvoukřídlá dvířka otvírající se automaticky po stisknutí jediného zeleně podsvíceného tlačítka. Po vložení dítěte se dvířka opět samočinně zavřou. Eventuální kolisi s rukama dárce nebo s končetinami děťátka zabrání infrazávora – fotobuňka. Babybox je nejen vytápěn, ale i klimatizován a má řadu dalších vylepšení. Babybox je chráněn ochrannou známkou a užitným vzorem vydaným Úřadem průmyslového vlastnictví.²⁰⁸

²⁰⁷ HESS, L. *Zpráva o babyboxech k 27. 5. 2014*. Babybox.cz [online]. 27. 5. 2014 [citováno 9. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=zprava>

²⁰⁸ *Babybox*. Internetová encyklopedie Wikipedia [online]. [citováno 9. 6. 2014]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Babybox>

7.6 Metodické doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí

Z důvodu vzniku schránek pro odložené děti bylo nutné reagovat z pohledu metodického vedení orgánů sociálně-právní ochrany dětí, které se společně se zdravotnickým personálem setkávají s odloženým dítětem jako první a musí jeho situaci dále řešit. K tomuto účelu vypracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí metodické doporučení, jehož hlavním cílem bylo upravit postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí pro případy, kdy je dítě umístěno právě do babyboxu.

*„Vyhotovení metodického doporučení bylo nutné zejména pro vzájemnou spolupráci orgánů sociálně-právní ochrany dětí, splnění ohlašovací povinnosti zdravotnickými zařízeními a pro společný postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí a soudů, s cílem zajistit a přijmout co nejlepší a nejvhodnější řešení v zájmu odloženého dítěte.“*²⁰⁹

7.6.1 Postup bezprostředně po odložení dítěte do babyboxu

Dítě je nutné převézt ihned po jeho odložení do zdravotnického zařízení, kde je mu poskytnuta odborná péče.

Zdravotnické zařízení, kde je zřízen babybox, je dle § 10 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí povinno neprodleně oznámit místně příslušnému OSPODU skutečnost, že bylo do babyboxu odloženo dítě. Každé toto zdravotnické zařízení je dále povinno zřídit k tomuto účelu speciální pohotovostní telefonické spojení na příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, aby jej mohlo kontaktovat i v mimopracovní době.

210

7.6.2 Místní příslušnost obecních úřadů

Pokud je totožnost dítěte známá (ku příkladu byl přiložen rodný list, případně matka kontaktovala orgány sociálně-právní ochrany dětí nebo zdravotnické zařízení a identifikovala tak dítě), je dle § 61 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí místně příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností a obecní úřad podle trvalého pobytu dítěte.

²⁰⁹ NOVOTNÁ, V; HOVORKA, D. *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2008. č. 7. s. 3

²¹⁰ Tamtéž

V případě neznámé totožnosti dítěte je dle § 61 odst. 3 písm. a) a odst. 4 zákona o sociálně právní ochraně dětí místně příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností a obecní úřad podle umístění babyboxu, kam bylo dítě odloženo.²¹¹

7.6.3 Další postup příslušných subjektů

7.6.3.1 *Známa totožnost dítěte*

V případě **známé totožnosti dítěte** bude příslušný OSPOD kontaktovat rodiče (matku) dítěte za účelem nabídnutí pomoci a spolupráce při řešení nepříznivé životní situace, v níž se nachází. Příslušný OSPOD zajistí rodičům (matce) veškerou dostupnou pomoc, která by mohla napomoci ke zmírnění nepříznivé situace v případě, že se rozhodnou si dítě ponechat. Pokud není možné zajistit péči o dítě v rámci vlastní rodiny, zvolí OSPOD vhodnou náhradní alternativu vzhledem k možnému dalšímu vývoji v rodině dle toho, zda se jedná o stav trvalý nebo jen dočasný.

Příslušný OSPOD se pak případně pokusí zajistit souhlasy obou rodičů s osvojením dle § 809 NOZ. Pokud však rodiče odmítnou dát souhlas s osvojením a o dítě nebudou zjevně projevovat zájem, může soud dle § 821 NOZ ve zvláštním řízení rozhodnout, že k osvojení není třeba souhlasu rodiče. Dle § 820 se „*má za to, že nezájem rodiče o dítě je zjevný, trvá-li alespoň tři měsíce od posledního projeveného opravdového zájmu.*“

Pokud soud ve zvláštním řízení rozhodne, že k osvojení není třeba souhlasu obou rodičů, je k osvojení třeba souhlasu opatrovníka, kterého soud k tomuto účelu určí. Dříve než opatrovník vysloví souhlas, je povinen zjistit všechny rozhodné skutečnosti týkající se osvojovaného dítěte a jeho rodiny, zejména zjistí, má-li osvojované dítě blízké příbuzné, kteří by měli zájem o něj pečovat.²¹² Pokud tu takoví příbuzní, kteří jsou ochotni a schopni o dítě pečovat, jsou, a učiní v tomto smyslu návrh soudu, nelze o osvojení kladně rozhodnout a soud svěří dítě do péče jeho blízkého příbuzného.²¹³

²¹¹ NOVOTNÁ, V; HOVORKA, D. *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2008. č. 7. s. 3

²¹² Srov. § 821 NOZ

²¹³ Srov. § 822 NOZ

7.6.3.2 *Neznámá totožnost dítěte*

V případě **neznámé totožnosti dítěte** podá OSPOD podle § 452 an. zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (zákon o zvláštních řízeních soudních) návrh soudu na vydání předběžného opatření, v němž uvede vhodnou fyzickou osobu nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do jejichž péče má být dítě svěřeno.

Poručenství vykonává OSPOD jako veřejný poručník, a to až do doby, kdy soud jmenuje dítěti poručníka nebo kdy se poručník ujme funkce.²¹⁴ Nepodaří-li se však nalézt vhodnou osobu, která by mohla poručenství vykonávat, jmenuje soud do funkce poručníka OSPOD.²¹⁵

Zdravotnické zařízení, do něž bylo dítě převezeno, provede všechna nezbytná vyšetření ke zjištění zdravotního stavu dítěte a k založení do zdravotní dokumentace dítěte vhodného do náhradní péče. Pokud skutečnosti na straně dítěte nebrání umístit jej do vhodné náhradní péče, vyhledá příslušný OSPOD z evidence žadatelů o osvojení a pěstounskou péči osoby vhodné ke svěřeni dítěte do této péče, nejlépe s nadějí budoucího osvojení dítěte.²¹⁶

Podmínkou k osvojení bude pak udělení souhlasu poručníkem jako zákonným zástupcem dítěte. Příslušný OSPOD kontaktujíc žadatele s nimi provede pohovory a poučí je o specifičnosti celé situace, o možných rizicích a právních důsledcích. Jako důležitý fakt je nutné zdůraznit, že pokud se kdykoliv v době před pravomocným rozhodnutím soudu o osvojení dítěte podaří vypátrat rodiče nebo alespoň jednoho z nich nebo se rodiče sami o dítě přihlásí, proces zprostředkování a zajištění osvojení se touto skutečností zastavuje.

Pak je třeba zkoumat, zda mají rodiče zájem o výchovu dítěte, zda jsou u nich dány podmínky pro převzetí dítěte do své péče, případně zda souhlasí s osvojením dítěte nebo jinou formou náhradní rodinné péče. Naopak v případě, kdy se podaří dohledat rodiče až po pravomocném rozsudku, nemá jejich nalezení vliv na platnost rozhodnutí soudu o osvojení dítěte, v jehož důsledku rodiče pozbyli rodičovskou odpovědnost, jež osvojením přešla na osvojitele. Tuto skutečnost by bylo možné zvrátit jen v ojedinělých případech a to za předpokladu, že by dítě bylo osvojeno pouze zrušitelně a soud by

²¹⁴ Srov. § 929 NOZ

²¹⁵ Srov. § 930 NOZ

²¹⁶ NOVOTNÁ, V; HOVORKA, D. *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2008. č. 7. s. 3

dospěl k závěru, že s ohledem na všechny skutečnosti je v zájmu dítěte možné osvojení zrušit. Takovými skutečnostmi by například mohlo být, že rodiče nezavinili odložení dítěte a neměli možnost osvojení dítěte zabránit.²¹⁷

7.7 Výbor pro práva dítěte Organizace spojených národů

7.7.1 Závěrečná doporučení ohledně plnění závazků vyplývajících z ÚPD

Dne 17. června 2011 vydal Výbor pro práva dítěte Organizace spojených národů (OSN) vůči České republice Závěrečná doporučení ohledně plnění závazků vyplývajících z mezinárodní Úmluvy o právech dítěte. V bodech 49 a 50 sděluje následující: „**49)** *Výbor je vážně znepokojen programem smluvní strany zvaným „Babybox“, který je mj. porušením článků 6, 7, 8, 9 a 19 Úmluvy. 50)* *Výbor důrazně vyzývá smluvní stranu, aby co nejdříve přijala veškerá opatření nezbytná pro ukončení programu „Babybox“ a urychleně posílila a podpořila alternativy s přihlédnutím k povinnosti zcela dodržovat veškerá ustanovení Úmluvy. Dále Výbor vyzývá smluvní stranu, aby zvýšila své úsilí o řešení základních příčin, jež vedou k opouštění novorozenců, včetně plánovaného rodičovství a přiměřeného poradenství a sociální podpory pro neplánovaná těhotenství a prevenci rizikových těhotenství.*“²¹⁸

Další zprávu má Česká republika podat do 30. června 2018, čili do té doby by Česká republika jako smluvní strana Úmluvy měla přijmout opatření k nápravě. Jedná se však pouze o doporučení, tudíž za jejich nerespektování nemá Výbor pro práva dítěte možnost udělit žádné sankce.

7.7.2 Reakce odborníků na Závěrečné doporučení OSN

Komise expertů na Ministerstvu práce a sociálních věcí se shodla, že babyboxy neodporují žádnému právu a není třeba, aby zákon určoval jejich technické parametry, rušit by se proto neměly. V komisi odborníků, kteří řešili rušení babyboxů, se sešli

²¹⁷ NOVOTNÁ, V. *Nalezené děti a možnosti řešení jejich právního postavení*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2010. č. 7. s. 3-4

²¹⁸ *Zprávy: plnění mezinárodních úmluv*. Vláda České republiky [online]. [citováno 9. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>

zástupci ministerstva, lékařů, opatrovnických soudů, poslanci či vládní zmocněnkyně pro lidská práva.

Dle názoru MUDr. Evy Vaníčkové, CSc. „nedochází zřizováním a provozováním babyboxů k porušování článku 7 Úmluvy.²¹⁹ Děti odložené do babyboxu nepostrádají svoji identitu - jsou okamžitě registrované, dostanou jméno, českou státní příslušnost a pokud je to možné (dopis rodičů) budou znát i své rodiče. Jejich péče jim sice bude z jejich rozhodnutí odepřena, ale stát zajistí náhradní rodinnou péči. Identita dítěte není soubor informací uvedených v matrice, ač pro úřední potřeby tomu tak je. A zde není pochyb, že je povinnost splněná, ač méně obvyklou cestou. Co odpůrci babyboxů mají na mysli, je pravděpodobně psychologický výklad pojmu identita dítěte. Osobní identita dítěte se utváří celé dětství v návaznosti na interakci s okolím a jsou to právě blízcí lidé, kteří identitu dítěte pomáhají spoluvytvářet; nicméně ani v dospívání není vývoj identity ukončený, její vývoj a rozvoj pokračuje de facto až do smrti a hovoříme o sociální identitě, protože v dospělosti jsou to sociální role, které se nejvýznamněji podílejí na utváření identity...Znalost biologických rodičů je tedy jen jednou z mnoha částí mozaiky osobní identity a sebeprožívání.

Obávám se, že utváření identity dětí svěřených do náhradní rodinné péče nemůže být samo o sobě důvodem pro výtku k porušení Úmluvy, ale že se spíše jedná o vlastní diki článku 7 Úmluvy, tedy o jméno a státní občanství. Závěrem lze shrnout, že výtky Výboru OSN mají své racionální zdůvodnění, ale vycházejí zřejmě z nedostatečných a úplných informací.²²⁰

Některé úpravy ale nejspíše projekt neminou, na stránkách by se mohl objevit text pro ženy s nabídkou jiných možností řešení jejich svízelné situace, než je odložení dítěte a informace by mohly být navíc k dispozici ve více jazycích.

7.8 Nedostatek informací pro rodiče

Dle všech zjištění se fyzicky v babyboxech, ale ani na webových stránkách sdružení Statim nenachází žádné informace ohledně práv matky či dítěte. Především není rodič, který by chtěl dítě do babyboxu vložit, informován o následcích svého

²¹⁹ Čl. 57 Evropské úmluvy o lidských právech (sdělení FMZV č. 41/1996 Sb. m. s.) [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.novatrixprint.cz/umluva-o-ochrane-lidskych-prav-a-svobod.html>

²²⁰ VANÍČKOVÁ, E. *Noticka k závěru Výboru OSN pro práva dítěte týkajícího se výzvy k ukončení programu „Babybox“*. Babybox [online]. [citováno 8. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=problematika>

jednání. Na webových stránkách nebo přímo fyzicky v babyboxech by tedy mělo být výslovně uvedeno, že vložením dítěte do schránky rodič nepozbývá svých práv, ale ani povinností vůči dítěti.

Rodiče nejsou rovněž informováni o dalších možnostech, jako například o možnosti dát dítě k osvojení a že do doby právní moci rozhodnutí soudu o osvojení si mohou kdykoli své jednání rozmyslet. V babyboxech v Německu bývá pro rodiče, který dítě do babyboxu odkládá, k dispozici potvrzení, kterým je možné později doložit, že dané dítě je právě jeho dítětem a on ho tam vložil. Biologický vztah lze samozřejmě, dnes již velmi spolehlivým, avšak poměrně drahým způsobem, prokázat i testem DNA.

7.9 *Babyklappen v Německu*

Ve spolkové republice Německo je otázka tzv. „**Babyklappen**“ (jednotné číslo – Babyklappe) aktuální zejména od roku 1999, kdy byli na území Hamburku nalezeni dva mrtví novorozenci. Na základě této skutečnosti vznikla projekt nazvaný „Findelbaby“ iniciovaný sdružením pro matky v nouzi Sternipark. 8. Dubna 2000 byla v Hamburku otevřena první Babyklappe a v současné době jejich počet dosahuje téměř stovky.²²¹ Dle studie z roku 2011 je patrné, že do nich bylo odloženo zhruba 280 dětí.²²²

Babyklappe je schránka umístěná nejčastěji u nemocnice a uvnitř se nachází vyhřívaná postýlka. Po vložení dítěte do schránky se dveře zavřou a po několika minutách je spuštěn alarm upozorňující pracovníky, kteří poskytnou dítěti potřebné zdravotnické ošetření. Poté je dítě umístěno do pěstounské péče a matka má právo se během zákonné lhůty osmi týdnů o dítě přihlásit.²²³

Stejně jako v České republice není problematika babyklappen nijak zákonem upravena a jejich existence je ze strany státu tolerována jako faktický jev. Rovněž tak jako v České republice jsou babyklappen podrobeny kritice a neustále veřejné diskuzi. Ostrá kritika se týká hlavně zbavení dítěte práv znát svůj genetický původ. „*Právo znát*

²²¹ SCHMOLLAK, S. *Zehn Jahre Babyklappe: Anonym ins Leben geschickt*. taz.de [online]. 6. 4. 2010 [citováno 9. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.taz.de/Zehn-Jahre-Babyklappe/!50723/>

²²² COUNTINHO, J.; KRELL, C. *Anonyme Geburt und Babyklappen in Deutschland: Fallzahlen, Angebote, Kontexte*. Mnichov: Deutsches Jugendinstitut, 2011 [online]. [citováno 9. 6. 2014]. Dostupné z: http://www.dji.de/Projekt_Babyklappen/Berichte/Abschlussbericht_Anonyme_Geburt_und_Babyklappen.pdf

²²³ HERMANOVÁ, M. *Právní aspekty problematiky anonymního odkládání dětí a anonymních porodů ve Spolkové republice Německo a některých dalších zemích*. Justiční praxe. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2002. č. 6. s. 384

*svůj genetický původ německý zákon přímo nezakotvuje, avšak německý ústavní soud jej uznává ve svých rozhodnutích. Z práva na svobodný rozvoj osobnosti zakotveného v ústavě (čl. 2 odst. 1 GG) a z nedotknutelnosti lidské důstojnosti (čl. 1 odst. 1 GG) odvozuje právo znát svůj genetický původ jakou součást osobnostních práv každého člověka.*²²⁴

Řešením tohoto problému by měl být právě zákon upravující „diskrétní porody“, který vešel v účinnost v květnu tohoto roku, kdy je ženám zaručena anonymita a zároveň dětem za splnění určitých podmínek umožněno poznat svůj genetický původ.

²²⁴ HERMANOVÁ, M. *Právní aspekty problematiky anonymního odkládání dětí a anonymních porodů ve Spolkové republice Německo a některých dalších zemích*. Justiční praxe. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2002. č. 6. s. 390

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo seznámit čtenáře s obecnou problematikou týkající se pojmů rodinného práva, rodiny, vztahů mezi rodiči a dětmi z hlediska teoretického i historického. Těžištěm práce pak bylo popsání právní úpravy určování rodičovství v České republice a analýza situací, které by mohly proces určování rodičovství znesnadnit. Značná pozornost byla věnována institutům v našem právním řádu poměrně novým, vyvolávajícím ve společnosti neustálé rozpaky. Z důvodu důkladného rozboru těchto problematik, historické zmínky u každé z nich, situací ovlivňujících určování mateřství i otcovství a jejich srovnání s ostatními evropskými i mimoevropskými úpravami si tato diplomová práce vyžádala větší stránkový rozsah. Závěrem si dovolím shrnout poznatky, které jsem při práci získala a dovolím si upozornit na nedostatečně upravená místa, které se v naší právní úpravě nachází.

Právní úprava určování rodičovství prochází zejména na vědecké úrovni neustálými změnami, které je nutné v právním řádu reflektovat. Zatímco v minulosti docházelo ke konkurenci biologického a právního otcovství jen zřídka, dnes naopak tato situace není ničím výjimečná. Otcovství lze v genetickém smyslu nejen popřít, ale též s velkou pravděpodobností určit. Je na zvážení, zdali úprava určování a popírání otcovství v NOZ přinesla změny, které si žádala aktuální situace ve společnosti. Na jednu stranu přináší možnost prominutí lhůty pro popření otcovství, zahájení řízení o popření otcovství za splnění určitých podmínek *ex offio*, nicméně zcela opomněla popěrné právo dítěte a muže, který o sobě tvrdí že je otcem dítěte.

Je zřetelné, že zákonodárce si je vědom technického pokroku medicíny, když do právního řádu zavádí instituty jako je např. asistovaná reprodukce, změna pohlaví či náhradní mateřství, ale stará římská zásada „mater semper certa est“ nebyla prolomena ani přijetím nového občanského zákoníku. Náhradní mateřství se tak i přijetím NOZ nachází v šedé zóně a není právem upraveno. Česká republika je signatářem mezinárodních dokumentů, kterými je vázána a novelizací některých ustanovení by se tak mohla dostat do rozporu s nimi. Nicméně není vyloučeno, že v budoucnosti již nebude nutné tvořit v průběhu celého procesu fiktivní páry, jako je tomu doteď. Jako vhodnou inspiraci pro úpravu náhradního mateřství je možné spatřit v právní úpravě

Velké Británie, kdy stát nezavírá oči před tím, co se ve společnosti děje, ale naopak se snaží tyto situace co nejúčinněji a zároveň co nejšetrněji upravit. Podstatnou součástí celého procesu ve Velké Británii je pak poučení všech účastníků jak po stránce právní, zdravotní, ale i psychologické a tato část by neměla chybět ani v české právní úpravě. Měla by být upravena procedura od náhradní matky ke skutečným zájemcům o dítě, tudíž by měl být celý proces od počátku pod dohledem soudů, aby bylo zřejmé, jak budou vztahy po porodu uspořádány. Vždy však bude existovat v naší společnosti spor, zda je součástí lidských práv i zmíněné právo na dítě.

Velice složitou a problematickou matérií jsou také porody s utajenou totožností resp. anonymní porody. I přes evidentní snahu o záchranu života novorozenců zde vzniká řada právních problémů spojených s ochranou osobnosti dítěte a jeho práv, zejména právo znát svůj původ, které nelze přehlížet. Ovšem naproti záchraně života, jež je zájmem prioritním, stojí další základní lidská práva, která musí být respektována. Důležitou složkou celého procesu je zdůraznění dalších nabízených alternativ pomoci a zvýšení tak informovanosti matek nacházejících se ve svízelných situacích. Obzvláště je pak nezbytné vybudovat kvalifikovanou spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany, a to zejména v jejich poradní a preventivní činnosti.

Problematika schránek pro odložené děti vyvolává neustále v laické i odborné společnosti protichůdné názory a sympatie. Jako ne příliš pozitivní zprávu je možné vnímat to, že se babyboxy těší velké mediální podpoře a právě toho matky odkládající dítě do babyboxů využívají. Matka se tak snaží upozornit na svou tíživou sociální situaci a očekává zveřejnění svého příběhu a následnou pomoc okolí. Obvykle jsou totiž dříve než orgány sociálně-právní ochrany dětí informovány o odložení dítěte do babyboxu sdělovací prostředky a příslušní sociální pracovníci získávají informaci o odložení dítěte až z televize nebo internetu. Je též znepokojující rozsah zveřejněných údajů o odložených dětech, které provozovatelé babyboxů ve sdělovacích prostředcích zveřejňují. V tomto ohledu bychom se měli poučit u našich německých sousedů a ctít právo dítěte na ochranu soukromí a rodinného života.

Seznam použité literatury a pramenů

Právní předpisy

- Embryonenschutzgesetz [online]. Dostupné z: <http://www.gesetze-im-internet.de/eschg/index.html>
- Human Fertilization and Embryology Act 2008 [online]. z 13. 11. 2008. Dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents>
- Všeobecná deklarace lidských práv (sdělení MZV č. 100/2004 Sb. m. s.) [online]. z 10. 12. 1948. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>
- Evropská úmluva o lidských právech (sdělení FMZV č. 41/1996 Sb. m. s.) [online]. z 4. 11. 1950. Dostupné z: <http://www.novatrixprint.cz/umluva-o-ochrane-lidskych-prav-a-svobod.html>
- Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství (sdělení MZV č. 47/2001 Sb. m. s.) [online]. z 15. 10. 1975. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020111>
- Úmluva o právech dítěte (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. z 1989 [online]. z 20. 11. 1989. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-dite.pdf>
- Úmluva o lidských právech a biomedicíně (sdělení MZV č. 96/2001 Sb. m. s.) [online]. z 4. 4. 1997. Dostupné z: <http://www.ferovanemocnice.cz/data/Umluva%20o%20biomedicine.pdf>
- Zákon č. 946/1811 Sb.z.s., obecný zákoník občanský
- Ústavní zákon č. 1/1993, Ústava České republiky
- Ústavní zák. č. 23/1991 Sb., kterým se uvádí Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské federativní republiky, převzato do ústavního pořádku ČR usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.
- Ústavní zákon č. 150/1948, Ústava československé republiky
- Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu
- Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

- Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování
- Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách
- Zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí občanství České republiky
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 296/2008 Sb., o lidských tkáních a buňkách
- Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách
- Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Judikatura

- ESLP, Rozsudek Odièvre v. Francie [z 13. 2. 2003], stížnost č. 67545/09
- Nejvyšší soud České republiky, Rozsudek č. j. Cz 540/58 [z 20. 11. 1958]
- Ústavní soud České republiky, Nález Pl. ÚS 20/94 [z 28. 3. 1995]
- Ústavní soud České republiky, Nález III. ÚS 459/03 [z 20. 8. 2004]
- Ústavní soud České republiky, Nález Pl. ÚS 15/09 [z 8. 7. 2010]
- Ústavní soud České republiky, Usnesení IV. ÚS 2851/10 [z 22. 3. 2011]

Odborné publikace

- ELIÁŠ, K et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. Vydání. Ostrava: Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-922-2.
- ELISCHER, D. *Porod na zapřenou ve Francii; oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ*. In RADVANOVÁ, S. *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (realita a východiska v ČR): kolokvium II*. Beroun: Eva Rozkotová-IFEC, 2009. ISBN 978-80-87146-25-5
- FRINTA, O. *Určování rodičovství (nejen) v návrhu nového OZ*. In ŠÍNOVÁ, R. *Sborník příspěvků z konference Olomoucké právnické dny 2008*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. ISBN 978-80-903400-3-9
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2006. ISBN 80-210-3974-4
- KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-031-1
- MELICHAROVÁ, D. *Třetí domněnka otcovství – přežitý relikv?*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1
- RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. ISBN 80-7179-182-2
- ŠÍNOVÁ, R; ŠMÍD, O; JURÁŠ, M. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-74-8.
- VESELÁ, R. et al. *Rodina a rodinné právo: Historie, současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86432-93-9
- WESTPHALOVÁ, L. *Základní východiska pro studium rodiny z pohledu práva*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1
- WINTEROVÁ, A. *Otcovství*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1
- WEYRACH, V. *Zulässigkeitsfragen und abstammungsrechtliche Folgeprobleme bei künstlicher Fortpflanzung im deutschem und US-amerikanischem Recht*. Berlin: Tenea, 2003. ISBN 3-86504-016-0

- WOHN, A. *Medizinische Reproduktionstechniken und das neue Abstammungsrecht*. Bielefeld: Giesecking, 2001. ISBN 3-7694-0295-2

Odborné články

- BLAŽEK, P. *Medicínskoprávní a trestněprávní aspekty asistované reprodukce*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2013. č. 9. ISSN 1210-6410
- CORRADINIOVÁ, S; VYPUŠTÁK, R. *K novému rodinnému právu: do roka a do dne*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2013. č. 1. ISSN 1212-866
- FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – právo a současná praxe*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2005. č. 4. ISSN 1214-7966
- FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce – nová právní úprava*. Právní fórum. Praha: Aspi, 2007. č. 4. ISSN 1214-7966
- FRINTA, O; TÉGL, P. *O návrhu nového občanského zákoníku a jeho kritice (a taky o jeho kontinuitě a diskontinuitě)*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2009. č. 17. ISSN 1210-6410
- HERMANOVÁ, M. *Právní aspekty problematiky anonymního odkládání dětí a anonymních porodů ve Spolkové republice Německo a některých dalších zemích*. Justiční praxe. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2002. č. 6. ISSN 1211-0825
- HRABÁK, J. *Utajený porod jako nový institut zdravotnického právo*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2004. č. 10. ISSN 1211-6432
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní mateřství v České republice – utopie nebo realita?*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 2. ISSN 1210-6410
- HUBÁLKOVÁ, E. *Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech*. Správní právo. Praha: Ministerstvo vnitra, 2003. č. 5 – 6. ISSN 0139-6005
- KALVACH, M. *Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2010. č. 3. ISSN 1211-6432
- KALVACH, M. *Zamyšlení se nad problematikou náhradního mateřství*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 7 – 8. ISSN 1211-6432
- KODRIKOVÁ, Z. *„Anonymní“ porody – jsou skutečně utajené?* Právo a rodina. Praha: Linde, 2005. č. 6. ISSN 1212-866

- MELICHAROVÁ, D. *Právo znát svůj genetický původ*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2004. č. 2. ISSN 1211-6432
- MELICHAROVÁ, D.: *Určení a popření mateřství, problematika surogačního mateřství*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2000. č. 7 – 8. ISSN 1211-6432
- NOVOTNÁ, V. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku (1.)*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2014. č. 1. ISSN 1212-866
- NOVOTNÁ, V. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku (2.)*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2014. č. 2. ISSN 1212-866
- NOVOTNÁ, V. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku (4.)*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2014. č. 4. ISSN 1212-866
- NOVOTNÁ, V. *Nalezené děti a možnosti řešení jejich právního postavení*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2010. č. 7. ISSN 1212-866
- NOVOTNÁ, V; HOVORKA, D. *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2008. č. 7. ISSN 1212-866
- POLÁKOVÁ, M. *Určení otcovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2000. č. 2. ISSN 1210-6410
- SCHNEIBERG, F. *Babyboxy – pomoc dítěti nebo past?* Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 6. ISSN 1211-6432
- SKÁCEL, J. *Est mater semper certa?*. Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora, 2011. č. 6. ISSN 1210-6348
- SMOLÍKOVÁ, K. *Institut matky hostitelky*. Zdravotnictví a právo. Praha: Orac, 2009. č. 11. ISSN 1211-6432
- STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy*. Právo a rodina. Praha: Linde, 2010. č. 4. ISSN 1212-866
- ZUKLÍNOVÁ, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 2005. č. 7. ISSN 1210-6410

Internetové zdroje

- *Babybox*. Internetová encyklopedie Wikipedia [online]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Babybox>

- COUNTINHO, J.; KRELL, C. *Anonyme Geburt und Babyklappen in Deutschland: Fallzahlen, Angebote, Kontexte*. Mnichov: Deutsches Jugendinstitut, 2011 [online]. Dostupné z: http://www.dji.de/Projekt_Babyklappen/Berichte/Abschlussbericht_Anonyme_Geburt_und_Babyklappen.pdf
- *Die vertrauliche Geburt*. [online]. Dostupné z: http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Die-vertrauliche-Geburt-Brosch_C3_BCcre,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf
- GESSLER, F. *Anonyme Geburten: Ethikrat ist gegen Babyklappen*. taz.de [online]. z 26. 11. 2009. Dostupné z: <http://www.taz.de/Anonyme-Geburten/!44507/>
- HESS, L. *Zpráva o babyboxech k 27. 5. 2014*. Babybox.cz [online]. z 27. 5. 2014. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=zprava>
- JANOTOVÁ, D. *K otázce identity u odložených dětí*. Babybox [online]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=problematika>
- JÍLEK, A. *Právní úskalí spojená s babyboxy ve světle doporučení výboru pro práva dítěte z roku 2011*. Časopis ženských lékařů GYNEKOLOG [online]. Dostupné z: <http://www.gyne.cz/clanky/2011/511cl6.htm>
- *Náhradní mateřství: zdravotní, etické, morální a právní aspekty*. Internetový portál Zdravotnictví a medicína [online]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/nahradni-materstvi-zdravotni-eticke-moralni-a-pravni-aspekty-447275>
- *Noel Keane, 58, Lawyer in Surrogate Mother Cases, Is Dead*. The New York Times [online]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1997/01/28/nyregion/noel-keane-58-lawyer-in-surrogate-mother-cases-is-dead.html>
- *Osvojení zletilého jako staronový institut rodinného práva*. Law portal, studentský magazín o právu [online]. Dostupné z: <http://www.lawportal.cz/osvojeni-zletileho-jako-novy-institut-rodinneho-prava/>
- *Rodina*. Internetová encyklopedie Wikipedia [online]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>
- SCHMOLLAK, S. *Zehn Jahre Babyklappe: Anonym ins Leben geschickt*. taz.de [online]. z 6. 4. 2010. Dostupné z: <http://www.taz.de/Zehn-Jahre-Babyklappe/!50723/>
- *Stanovisko Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky*. Akademie věd České republiky [online]. z 27. 5. 2005. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=dulezita-akta#a>

- *Statistika babyboxů ke dni 27. května 2014.* Babybox.cz [online]. z 27. 5. 2014. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/media/pdf/statistika-babyboxu.pdf>
- VANÍČKOVÁ, E. *Noticka k závěru Výboru OSN pro práva dítěte týkajícího se výzvy k ukončení programu „Babybox“.* Babybox [online]. Dostupné z: <http://www.babybox.cz/?p=problematika>
- *Zprávy: plnění mezinárodních úmluv.* Vláda České republiky [online]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>
- *Zrušili byste babyboxy?.* Idnes.cz [online]. z 14. 7. 2011. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/ankety.aspx?idanketa=A20110623_hro_90

Určování rodičovství (Abstrakt)

Téma určování rodičovství je v dnešní době velice aktuálním a není možné zanedbávat jeho význam. Změny probíhající jak ve společenském životě moderní doby, tak na poli medicíny je nutné neustále reflektovat a právní řád jím přizpůsobovat. Pojmy jako asistovaná reprodukce, náhradní mateřství, porody s utajenou totožností a babyboxy jsou již běžnou součástí lidské společnosti a nelze se řešení situace okolo nich vyhýbat, nýbrž naopak.

Cílem této práce je shrnout českou právní úpravu problematiky určování rodičovství, zmínit problematické situace, které mohou v souvislosti s ním nastat a popsat možná řešení těchto situací. Dalším cílem pak je seznámit čtenáře s nově rozvíjejícími se instituty, jako je např. asistovaná reprodukce, náhradní mateřství, porody s utajenou totožností, babyboxy atd. a analýza jejich současného právního stavu doplněna o srovnání právních úprav jiných evropských i mimoevropských států, které by mohly sloužit jako inspirace pro budoucí vývoj v českém právním řádu.

První kapitola pojednává o rodinném právu, rodině a vztazích mezi rodiči a dětmi jak po stránce teoretické i historické. Druhá kapitola se věnuje přehledu nejdůležitějších změn, které přinesla nová soukromoprávní úprava s účinností nového občanského zákoníku. Třetí kapitola se zaměřuje na určování rodičovství a na popírání otcovství. Ve čtvrté kapitole je pozornost zaměřena na asistovanou reprodukci, jeho historii a rozbor současného právního stavu v České republice. Náhradní mateřství tvoří pátou kapitolu a je zde nastíněn jak jeho historický vývoj, tak současná právní situace v českém právním řádu doplněna o srovnání právních úprav ostatních států. Šestá kapitola se zabývá porody s utajenou totožností a anonymními porody, jejich právním zakotvením a situací týkající se této problematiky v německém právním řádu. Poslední sedmá kapitola pojednává o právních problémech spojených s babyboxy a přináší náhled i na úpravu v německém právním řádu.

Práce tak podává ucelený výklad o problematice určování rodičovství jak z pohledu teoretického, tak historického a je doplněna o srovnání s právními řády ostatních evropských i mimoevropských států.

Determination of Parenthood (Abstract)

The topic determination of parenthood today is very actual nowadays and it is not possible to neglect its importance. Changes taking place both in the social life of modern times, and in the field of medicine is necessary to constantly reflect and to adapt them to the legal order. Concepts such as assisted reproduction, surrogacy, concealed birth and baby-boxes are a common part of human society and it is not possible to avoid dealing with the situation around them.

The aim of this thesis is to summarize the Czech legislation of determination of parenthood, to mention problematic situations that may arise in connection with it and describe possible solutions to these situations. The another aim then is to acquaint the reader with the newly developing institutions, such as assisted reproduction, surrogacy, concealed birth, baby boxes, etc., and analysis of their current legal status supplemented by comparison of legislation in other European and non-European countries, which could serve as inspiration for future development in the Czech legal order.

The first chapter deals with family law, family and relationships between parents and children both from a theoretical and historical point of view. The second chapter is devoted to an overview of the most important changes brought by new private law with the effect of the new Civil Code. The third chapter focuses on the determination of parenthood and denial of paternity. In the fourth chapter, is attention focused on assisted reproduction, its history and analysis of the current legal situation in the Czech Republic. Surrogacy forms the fifth chapter, and there is outlined as its historical development and current legal situation in the Czech legal order additional comparison legislation of other states. The sixth chapter deals with the concealed births, anonymous births and anchoring their legal situation regarding this issue in the German legal system. Last seventh chapter deals with the legal issues associated with baby-boxes and bring the preview on the German legal system.

The work offers a comprehensive explication of determination of parenthood in terms of both theoretical and historical and is supplemented by a comparison with the laws of other European and non-European countries.

Klíčová slova

Určování rodičovství

Určování mateřství

Určování otcovství

Asistovaná reprodukce

Náhradní mateřství

Porod s utajením totožnosti

Anonymní porod

Babybox

Key Words

Determination of parenthood

Determination of maternity

Determination of paternity

Assisted reproduction

Surrogacy

Concealed birth

Anonymous birth

Baby-box